T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KESKİN VE ÇEVRESİNDEKİ KUTSAL ZİYARET YERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yusuf ERBAŞI

Danışman

Doç. Dr. Aktan Müge YILMAZ

Aralık-2016

KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Aktan Müge YILMAZ danışmanlığında Yusuf ERBAŞI tarafından hazırlanan "Keskin ve Çevresindeki Kutsal Ziyaret Yerleri" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

17/11/2016

[İmza] [İmza]

Doç. Dr. Aktan Müge YILMAZ Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN

[İmza]

Doç. Dr. Aysun SUNGURHAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…/…/20..

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Keskin ve Çevresindeki Kutsal Ziyaret Yerleri" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Yusuf ERBAŞI

ÖNSÖZ

Anadolu'nun birçok bölgesinde kutsal ziyaret yerleri bulunup bu yerler ile ilgili ülke çapında kayda değer sayıda çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bazılarında farklı isimler altında Kırıkkale ve çevresindeki birkaç meşhur ziyaret yeri tanıtılmıştır. Ancak bu çevre ile ilgili ziyaret yeri bağlamında yapılmış geniş kapsamlı güncel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle Keskin ve çevresinde ziyaret yeri tespit etme ve derleme maksatlı 2015 yılı Ağustos ayında saha çalışmaları başlatılmıştır. Bu çevrede şöhret kazanmış ziyaret yerleri yanında sadece yöre halkının bildiği, kayda değer sayıda önemli ziyaret yerlerinin de tespit edilmesiyle tez, Keskin ve çevresi ile sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamında Keskin ilçe merkezi ve Kırıkkale iline bağlı Hasandede köyü ile birlikte elli üç köy değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tespit edilen ziyaret yerlerinin bazıları köy içerisinde yer alırken bazıları oldukça yüksek dağlık ve tepelik bölgelerde yer almaktadır. Özellikle dağlık, tepelik bölgelerde yer alan ziyaret yerlerine ulaşmak için zemini toprak olan oldukça dik ve kıvrımlı yolları otomobille çıkmaya çalışmak, aracın çıkabileceği herhangi bir yol olmadığı durumlarda ise bu yerlere yürüyerek ulaşmak, tezin zorlukları arasında idi.

Çalışmada öncelikle Keskin ve çevresindeki kutsal ziyaret yerleri, sahada folklor derleme metotlarından gözlem ve görüşme metodu kullanılarak tespit edilmiştir. Daha sonra elde edilen verilerle morfolojik ve işlevsel açıdan analizler yapılmıştır.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. GİRİŞ kısmında araştırmanın amacı, önemi, alanı ve yöntemine ilişkin metodolojik bilgilere; alan ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. BİRİNCİ BÖLÜM'de ziyaret kavramı ve bu kavram ile alakalı unsurlar hakkında bilgiler verilmiştir. İKİNCİ BÖLÜM'de Keskin ve çevresinde tespit edilen ziyaret yerlerinin morfolojik ve işlevsel açıdan analizleri yapılmıştır. SONUÇ kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma sonuç kısmından sonra sırasıyla KAYNAK KİŞİLER, KAYNAKLAR, harita ve fotoğrafların yer aldığı EKLER ile sonlandırılmıştır.

Çalışmamın her aşamasında beni destekleyen, bilgi ve görüşleriyle bana yol gösteren değerli ve saygıdeğer hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Aktan Müge YILMAZ'a; çalışmamda beni destekleyen ve bana yardımcı olan Dr. Seyit

GEZER’e; saha çalışmaları sırasında köylere ulaşmamda yardımcı olan ve beni destekleyen sevgili amcam Ramazan ERBAŞI’ya ve son olarak maddi ve manevi olarak beni destekleyip her zaman yanımda olan babam Zafer ERBAŞI, annem Nermin ERBAŞI, kardeşim Yasemin ERBAŞI’ya sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunuyorum.

ÖZET

Erbaşı, Yusuf, "Keskin ve Çevresindeki Kutsal Ziyaret Yerleri", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2016.

Bu araştırma, Keskin ve çevresindeki ziyaret yerlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma çerçevesinde Keskin ve çevresindeki köyler dolaşılmıştır. Dolaşma esnasında gözlemleme, fotoğraflama ve kaynak kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu mezar, türbe, ağaç, taş, ocak vb. ziyaret yerleri tespit edilmiş ve bu yerler kayda geçirilmiştir. Yapılan çalışma ile ülke çapında pek fazla bilinmeyen ziyaret yerleri gün yüzüne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziyaret, Kutsal, Keskin, Türbe.

ABSTRACT

Erbaşı, Yusuf, "Sacred Locations to Visit in Keskin and Surroundings", Master's Thesis, Kırıkkale, 2016.

This study is conducted in order to determine the locations to visit in Keskin and its surroundings. Keskin and the villages around were travelled within the framework of the study. During this; observation, photography and interviews with sources were implemented. As a result of the studies conducted; visiting locations such as tombs, shrines, trees, stones, furnaces etc. were determined and placed on record. This study has contributed for the introduction of less known visiting locations.

Keywords: Visit, Sacred, Keskin, Shrine.

KISALTMALAR

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

KK : Kaynak kişi

km : Kilometre

km² : Kilometrekare

m : Metre

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

no. : Numara

PAÜ : Pamukkale Üniversitesi

s. : Sayfa

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TAED : Türkiyat Araştırması Enstitüsü Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I

ÖZET III

ABSTRACT IV

KISALTMALAR V

İÇİNDEKİLER VI

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER 1

a. Araştırmanın Amacı ve Önemi 1

b. Araştırmanın Alanı ve Metodu 1

B. KESKİN'İN TARİHİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMU 2

a. Coğrafi Konum ve Coğrafi Durum 2

b. Nüfus 3

c. Eğitim 3

d. Ekonomi 4

e. Tarihi 5

f. Halk Kültürü 7

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYARET KAVRAMI VE BUNA BAĞLI UNSURLAR

A. ZİYARET KAVRAMI 12

B. EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR 17

C. MEZARLAR 26

D. AĞAÇLAR 29

E. TAŞLAR 32

F. SULAR 34
G. OCAKLAR 36
H. MEVKİLER 38

İKİNCİ BÖLÜM

KESKİN VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİNİN MORFOLOJİK-İŞLEVSEL ANALİZİ

A. MEZARLAR 43
a. Aşağışeyh Köyü - Şıh Mezarları 43
b. Büyükceceli Köyü - Şıh Mezarı 45
c. Cankurtaran Köyü-Hacı İbrahim Efendi Mezarı 47
d. Cinali Köyü - Cinali Türbesi 49
e. Efendiköy - Efendioğlu Mezarı 51
f. Gazibeyli Köyü - Baden Dede Mezarı 53
g. Gülkonak Köyü - Ma Şehid Mezarı 54
h. Hasandede Köyü - Hasandede Türbesi 56
i. Haydardede Köyü - Haydar Sultan Türbesi 59
j. Kavlak Köyü - Hacı Mustafa Efendi Türbesi 64
k. Kavurgalı Köyü - Müderris Emin Efendi Mezarı 67
l. Konur Köyü - Ali Dede Türbesi 68
m. Yenialibudak Köyü - Hacı Ali Efendi Mezarı 70
B. AĞAÇLAR 71
a. Dağsolaklısı- Çipideresi Köyü-Kırklar Tepesi'ndeki Ağaçlar 71
b. Dağsolaklısı- Çipideresi Köyü-Yediler Tepesi'ndeki Ağaç 72
c. Gazibeyli Köyü-Denek Dağı Tepesi'ndeki Asırlık Ağaç 73
d. Haydardede Köyü-Haydar Sultan Türbesi'nin Avlusundaki Ağaç 74
C. TAŞLAR 75

a. Efendiköy - Efendioğlu Yeşil Cami Avlusundaki Taş 75
b. Hasandede Köyü - Hacerü'l Esved Taşı 75
c. Hasandede Köyü - Murad Taşı 77
d. Haydardede Köyü - Ağlayan Kaya 77
D. SULAR 78
a. Haydardede Köyü - Haydar Sultan Kuyusu 78
E. OCAKLAR 80
a. Cankurtaran Köyü-Kösnü Ocağı 80
b. Gazibeyli Köyü - Haydar Efendi Ocağı 81
c. Kurşunkaya Köyü - Arap Ocağı 83
E. MEVKİLER 85
a. Keskin - Üçler Tepesi 85
b. Dağsolaklısı-Çipideresi Köyü - Kırklar Tepesi 86
c. Dağsolaklısı-Çipideresi Köyü - Yediler Tepesi 88
SONUÇ 89
SÖZLÜ KAYNAKLAR 94
KAYNAKLAR 109
EKLER 117
Ek – 1: Keskin ve Çevresindeki Ziyaret Yerlerinin Konumları (Koordinatları) 117
Ek – 2: Fotoğraflar 119

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER

a. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ziyaret yeri, kendisinde manevi bir güç bulunduğuna inanılan; etrafında oluşmuş olan keramet içeren anlatılar sayesinde halk arasında bilinmesini sağlayan türbe, mezar, mevki, ağaç, taş, ocak gibi kutsalın tezahür ettiği yerlerdir.[1]

Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Keskin ve çevresinde de türbe, mezar, mevki, ağaç, taş, su, ocak gibi kayda değer sayıda ziyaret yerleri mevcuttur. Araştırmamızın amacı Kırıkkale iline bağlı Keskin ilçesi ve çevresindeki ziyaret yerlerini tespit ederek bu yerlere insanların geliş amaçlarını öğrenmek, yapılan uygulamaları kayıt altına almak ve kayda alınan bu verilerin tasnifi ile morfolojik ve işlevsel analizini yapmaktır.

Çalışmamızda Keskin ve çevresindeki türbe, mezar, mevki, ağaç, taş, su, ocak gibi bilinmeyen ziyaret yerlerinin tanıtılarak gün yüzüne çıkarılması, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

b. Araştırmanın Alanı ve Metodu

Araştırma alanı Kırıkkale iline bağlı Keskin ilçesi ve ilçeye bağlı köyler ile sınırlı tutulmuştur. Ülke çapında önemli bir ziyaret merkezi haline gelmiş olması nedeniyle de Kırıkkale iline bağlı Hasandede köyünde bulunan ziyaret yeri Keskin'e de yakın olması açından araştırma alanına dahil edilmiştir.

Tez çalışmasına başlarken ilk olarak alan ile ilgili literatür çalışması yapılmıştır. Çalışma sahasına inmeden önce Kenneth S. Goldstein'in "Sahada Folklor Derleme Metotları" isimli çalışması başta olmak üzere folklor derleme metotları ile ilgili farklı kaynaklar da incelenerek konuya uygun mülakat soruları hazırlandı; sahada gerekli olacak malzeme ve teçhizatın temini sağlandı. Ardından Keskin Kaymakamlığı internet sitesinde yer alan elli üç köy muhtarının telefon bilgileri alınarak ön görüşme yapıldı. Ön görüşme esnasında muhtarlardan ziyaret

[1] Ünver Günay vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 1996, s.10-11.

yeri olarak değerlendirebileceğimiz unsurlar tespit edilmeye çalışıldı. Harita üzerinde yerleri belirlenen köyler dolaşılmak üzere sahaya inildi ve yaklaşık bir ay boyunca köyler dolaşıldı. Saha çalışması katılım yoluyla doğrudan gözlem ve kaynak kişilerle mülakat şeklinde oldu. Saha çalışması esnasında video kaydı yapabilen fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazı ve not tutmak amacıyla kullanışlı not defteri kullanılmıştır. Görüşmeler ile ses kaydı ve video çekimleri kaynak kişilerden müsaade alınarak yapılmıştır. Elektronik araçlarla kayıtların yanı sıra notlar da tutulmuştur. Ayrıca tespit edilen ziyaret yerlerinin etnofotografi bağlamında görüntüleri alınmıştır.[2]

Saha çalışması sırasında elde edilen verilerle her günün sonunda düzenli olarak bilgisayar ortamında sınıflandırma yapılarak klasörler oluşturuldu. Saha çalışmaları tamamlandıktan sonra elde edilen verilerle ziyaret yerlerinin morfolojik ve işlevsel açıdan analizleri yapıldı. Bu analizler yapılırken İşlevsel Halkbilimi Kuramı'nın önde gelen temsilcilerinden W. Bascom'un tespit ettiği folklorun dört işlevi[3] göz önünde bulundurulmuştur.

B. KESKİN'İN TARİHİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMU

a. Coğrafi Konum ve Coğrafi Durum

Keskin yüz yirmi yıl önce Ankara'ya bağlı bir ilçedir. Keskin, 1890 tarihli Salname'ye göre Ankara Livası'na bağlı şehirlerden biridir.[4]

İlçenin coğrafi olarak konumu ve iklimi ile ilgili bilgiler Keskin Kaymakamlığı internet sitesinde yer almaktadır. Bu bilgiler şu şekildedir:

"Keskin konum itibariyle Denek Dağı'nın 5 km güneyinde At Tepesi ve Kartal Tepesi'nin yamaçlarında kurulmuştur. Kırıkkale ilinin güneyinde, Ankara' ya 100 km mesafededir. Kırıkkale'ye 27 km uzaklıkta bulunmakta olup, Kırıkkale-Kayseri Devlet yolu üzerindedir. Yüzölçümü 1463 km² ve rakımı 1140 metredir. İlçenin arazisi bir yayla görünümündedir. Güneybatıda Kızılırmak Vadisi ile doğuda Delice Çayı arasında uzanır. Yaylanın güneydoğusunu Denek Dağı, güneybatısını

[2] Sahada folklor derleme metotları hakkında hazırlık safhası ile ilgili hususlar, gözlem ve mülakat tekniği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kenneth S. Goldstein, ***Sahada Folklor Derleme Metotları***, (çev. Ahmet E. Uysal), 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1983, s.24-98; Nail Tan, ***Folklor Halk Bilimi Genel Bilgiler***, 7. Baskı, Özal Matbası, İstanbul, 2008, s.119-156; Özkul Çobanoğlu, ***Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş***, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.65-92.

[3] Çobanoğlu, ***Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş***, s.256-257.

[4] Yakup Altın-Ekrem Yenal, ***Keskin***, Büyük Anadolu Medya Grup, Ankara, 2014, s.3.

Böhrek Dağları çevrelemektedir. İlçenin güneybatısında Çelebi Dağı bulunmaktadır. İlçe arazisi küçük tepeler ve düzlüklerden oluşmuştur. Kuzeyde Kırıkkale ili ve Balışeyh ilçesi, doğuda Çiçekdağı ve Delice ilçesi, batıda Karakeçili ilçesi, güneyde Çelebi ve Kırşehir ilinin Kaman ve Akpınar ilçeleri ile komşudur. Keskin'de İç Anadolu Bölgesi'nde görülen tipik kara iklimi hâkimdir. Kışları oldukça sert ve yağışlıdır. Hava sıcaklığının kışın -20 dereceye kadar düştüğü görülür. Yazları ise hava sıcaklığı 40 dereceye kadar çıkar. İlkbahar mevsimi oldukça kısadır. Yağışlar az olduğundan yaz aylarının sonunda bir bozkır görünümündedir. Yılın İlkbahar ve Sonbahar aylarında metrekareye düşen yağış ortalaması 300 milimetreyi geçmez. Sıcaklık ortalaması ise 11 derecedir. Önceleri Ankara'nın bir ilçesi olan Keskin, 3587 Sayılı Yasa ile 17.08.1989 tarihinden itibaren Ankara ilinden ayrılarak Kırıkkale iline bağlanmıştır."[5]

b. Nüfus

Keskin, sürekli nüfus kaybı olan bir ilçedir. Yakup Altın ve Ekrem Yenal'ın[6] belirttiğine göre Kırıkkale'nin 1989 yılında il olması ve yeni idari değişimler ile göçler, Keskin'in nüfusunu sürekli düşürmüş; ilçede 1927 yılında merkez nüfus 4947, 1950 yılında 5013, 1980 yılında 14633, 2000 yılında 34827 iken 2012 yılında bu sayı 9876'ya düşmüştür. İlçede 1927 yılında toplam genel nüfusu 49050 ve 1950 yılında 35471 olup bu sayı 1990 yılında 42013'e, 2000 yılında 58687'ye yükselmiştir. Bununla birlikte adrese dayalı nüfus tespitine göre 2012 yılı sonunda nüfus toplam 18886'ya düşmüştür.

Keskin Kaymakamlığı'nın internet sitesinde de 2014 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre ilçenin toplam nüfusunun 17814 olduğu; bu nüfusun 8802'sinin erkek ve 9012'sinin kadın olduğu; 9911 kişinin ilçe merkezi, 7903 kişinin ise köylerde yaşadığı bilgisi yer almaktadır.[7]

c. Eğitim

Keskin Belediyesi internet sitesinde yer alan 2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine dayanılarak oluşturulmuş okur-yazarlık durumu grafiğine göre 15 yaş ve üzeri kadın okuma-yazma bilenlerin oranı 6082 kişiden % 75 iken okuma-yazma bilmeyenlerin oranı ise 2016 kişiden % 25'tir. Aynı grafiğe göre 15

---

[5] İklim ve Coğrafi Durum, **Keskin Kaymakamlığı,** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.gov.tr/?Sayfa=IklimveCografya

[6] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.4.

[7] Nüfus Durumu, **Keskin Kaymakamlığı,** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.gov.tr/?Sayfa=NufusDurumu

yaş ve üzeri erkek okuma-yazma bilenlerin oranı 7887 kişiden % 95 iken okuma-yazma bilmeyenlerin oranı 388 kişiden % 5'tir.[8]

Keskin'de 2014-2015 yılları arasında okul öncesi eğitimde 7 öğretmen 108 öğrenci 10 derslik ile; ilkokulda 74 öğretmen 1006 öğrenci 75 derslik ile; ortaokulda 40 öğretmen 809 öğrenci 46 derslik ile; ortaöğretimde 92 öğretmen 1088 öğrenci 52 derslik ile eğitim-öğretim faaliyetleri yapılmaktadır. İlçede yükseköğretime yerleştirilen öğrenci sayısı ise yıllara göre dalgalanma göstermiştir. 2011-2012 döneminde üniversite sınavına giren öğrenci sayısı 214, yerleşen 114, yerleşme oranı % 65; 2012-2013 döneminde üniversite sınavına giren öğrenci sayısı 230, yükseköğretime yerleşen 98, yerleşme oranı % 43; 2013-2014 döneminde üniversite sınavına giren öğrenci sayısı 238, yerleşen 132, yerleşme oranı %55'tir.[9]

İlçedeki yaygın eğitime bakıldığında kurs sayısı, kursiyer sayısı ve kursu tamamlayan kursiyerlerin sayısında son üç dönemde artış görülmektedir. Buna göre 2012-2013 yılları arasında kurs sayısı 69, kursiyer sayısı 1176, kursu tamamlayan kursiyer sayısı 380; 2013-2014 yılları arasında kurs sayısı 75, kursiyer sayısı 1281, kursu tamamlayan kursiyer sayısı 736; 2014-2015 yılları arasında kurs sayısı 96, kursiyer sayısı 1439, kursu tamamlayan kursiyer sayısı 1144 kişidir.[10]

d. Ekonomi

Keskin ekonomisi genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Keskin'in yüzölçümü 1463 km² olup bunun 128327 hektarı tarım arazisi olarak kullanılmakta; tarla ziraatı için 85518 hektar, bağ ve bahçe için 1723 hektar, orman arazisi için 4934 hektar ayrılmıştır. Yetiştirilen ürünlerden hububat grubu buğday, arpa, mercimek, nohut, fasulye, ayçiçeği; meyve ve sebze grubunda ise elma, armut, kayısı, erik, üzüm, kavun ve karpuz yaygın olarak yetiştirilen ürünlerdendir.[11]

---

[8] Okul Öncesi Eğitim, İlkokul, Ortaokul, Ortaöğretim, Yükseköğretime Yerleştirilen Öğrenci Sayıları, **Keskin Belediyesi**, Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.bel.tr/?Sayfa=Egitim&Sub=GenelDurum

[9] Eğitim Genel Durum, **Keskin Belediyesi**, Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.bel.tr/?Sayfa=Egitim&Sub=GenelDurum

[10] Yaygın Eğitim, **Keskin Belediyesi,** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.bel.tr/?Sayfa=Egitim&Sub=GenelDurum

[11] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.172-174.

Altın ve Yenal'ın[12] belirttiğine göre ilçe ve civarında hayvancılık da önemli bir faaliyet olup günümüzde mera hayvancılığından ziyade besi hayvancılığı yapılmakta; sığır, koyun, keçi ve tavuk yaygın olarak yetiştirilmektedir. Altın ve Yenal, daha eski zamanlarda özellikle 1325/1909 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesi'nde Hayvanat-ı Ehliye başlığı altında yörede bulunan hayvanların cinslerinin ve adetlerinin verildiğini; bunlardan 1481'inin deve, 11983'ünün inek ve öküz, 2006'sının at, 28'inin ester (katır), 7651'inin merkeb, 79804'ünün tiftik keçisi, 109557'sinin koyun olduğunu ifade etmiştir. Bu rakamlara bakıldığında o zamanlar küçükbaş hayvancılığından özellikle koyun ve tiftik keçisi yetiştiriciliğinin bu yörede çok önemli bir gelir kaynağı olduğu görülmektedir.

Keskin'de ticaret küçük dükkân işletmeleri şeklinde olup belediye tarafından yapılan hal ve pazar yerlerinde meyve-sebze satıcıları bulunmakta; ilçede Perşembe günleri de geniş çaplı meyve-sebze, giyim ve tüketim malları pazarı kurulmaktadır. Altın ve Yenal[13], küçük dükkânlar dışında karayolu güzergâhı üzerinde kurulan iki dinlenme tesisi, bir tane tavukçuluk tesisi ve iki adet un fabrikasının olduğunu; ilçede 78 adet dükkânı bulunan sanayi sitesi ile birlikte organize sanayi bölgesinin de yeni tamamlandığını belirtmiştir.

e. Tarihi

Keskin oldukça eski yerleşim yerlerinden biridir. Yakup Altın ve Ekrem Yenal'ın[14] belirttiğine göre XI. yüzyıla gelinceye kadar Hitit, Roma ve Bizans devletlerinin egemenliğinde kalmış olan Keskin, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk İslam diyarı haline dönüştürülen Anadolu toprakları arasında yer almaktadır. Ekrem ve Yenal, ilk zamanlar Bizans etkileri görülse de tamamen Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinde 1240 yılına kadar varlığını sürdüren Keskin'in Moğol istilasından sonra Moğolların etkisinde kaldığını; Moğolların etkisini kaybetmesi üzerine de çeşitli beyliklerin egemenliğine giren Keskin ve çevresinin 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra 1413 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlandığını belirtmiştir.

[12] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.176.
[13] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.180-181.
[14] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.129.

Yörede eskiçağ tarihinin aydınlatması bakımından Japonlar tarafından 1990-1991 yılları arasında Kırıkkale il merkezi ve ona bağlı ilçe ve köyleri kapsayan yüzey araştırmaları yapılmış, toplamda 21 höyük ve düz iskân saptanmış; bu merkezlerden Kızılırmak sınırı dışında kalan alanda Neolitik Çağ ve sonrası, Kızılırmak sınırı içinde kalan alanda ise bu dönemi takip eden Kalkolitik Çağı, Eski Tunç Çağı, Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Hitit İmparatorluk Çağı, Frig ve Hellenistik-Roma Çağları ile Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait yerleşim birimleri saptanmış; aynı zamanda bu dönemlerin kültürlerini yansıtan kalıntılar da bulunmuştur.[15]

Keskin'in Kurtuluş Savaşı yıllarında önemli bir yeri olup bu yıllardaki konumu ve görevi Keskin Kaymakamlığı internet sitesinde şu şekilde yer almaktadır:

"Keskin, kurtuluş mücadelesinde önemli görevler ifa etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Sivas Kongresi'nde alınan bir kararla Ankara'ya intikalinde güzergâhta bulunan Keskin eşrafı Kırşehir ile temas kurmuş, Atatürk'ün yakın silah arkadaşı Ali Fuat Cebesoy da gizlice Keskin'e gelerek güzergâhı Keskinlilerle belirlemiştir. Padişah yanlısı olan Ankara Valisi ve Çorum Mutasarrıfı 17 Eylül 1919'da Sungurlu'ya, oradan da Keskin'e gelmiştir. Ankara'ya geçmekte olan Vali'yi Elmadağ-Yahşihan arasında bulunan "Kılıçlar Beli"nde Keskin ve Polatlı çeteleri ani bir baskınla etkisiz hale getirerek teslim almışlar ve Mustafa Kemal Atatürk' e teslim etmişlerdir. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan hareketle Kayseri'ye, oradan da Kırşehir, Hacıbektaş ve Mucur yolu ile 25 Aralık'ta Kaman'a gelmişlerdir. Geceyi köy odasında geçiren Atatürk, Keskin'in ileri gelenlerini Kaman'a çağırmış o gece Ankara'ya geçiş planlanmış. Kaman'dan 26 Aralık Cuma günü hareketle Keskinlilerin koruma ve gözetiminde İğdebeli-Köprüköy yolu ile Bala'ya gelinmiş, vaktin geç olması ve bölgenin ormanlık olmasından dolayı Keskinli süvarilerle gece, Beynam'da geçirilmiş ve 27 Aralık 1919'da Dikmen sırtlarından Ankara'ya girilmiştir. Milli Mücadele kararına gönülden katılan Keskin, böylece bu harekete destek vermiş, bu hareketin içinde fiilen yer alarak bu büyük şereften payını almıştır."[16]

Yakup Altın ve Ekrem Yenal'ın[17] belirttiğine göre Kurtuluş Savaşı yıllarında Keskin, İzmir'in Yunanlılar tarafından 15 Mayıs 1919 tarihinde işgali üzerine hemen tepki göstermiş; İstanbul'a ve işgal kuvveti yetkililerine gönderilen telgraflarla bu olay protesto edilmiştir. 18 Mayıs 1335/1919 tarihli İstanbul'da yayımlanan Alemdar Gazetesi'nde Keskin'den çekilen telgraf yer almıştır. Telgrafın içeriği şu şekildedir:

[15] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.129.
[16] Milli Mücadele Dönemi, **Keskin Kaymakamlığı,** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.gov.tr/?Sayfa=Tarihce&Sub=MilliMucDonemi,
[17] Altın-Yenal, ***Keskin***, s. 156-157.

"İzmir ve ahalisinin ilhak-ı Daiyyesi (ilhak iddiasıyla) Yunanistan tarafından işgaline başlandığına dair olan haber buraca umumi efkar üzerinde azim bir tesir husule getirmiştir. Bu tesirat ile derhal içtima eden (toplanan) binlerce halk işgal hareketini, hukuk ve milli hasiyetine bir tecavüz-ı sarih (açık saldırı) telakki ederek bütün heyecanıyla harekete amadedir (hazırdır). Düvel-ı erbaa (dört devlet)'ın milli hukuk hakkındaki mevaidine (vaadine) güvenilerek sukunet, vekar tecellisiyle bidayet-i mütarekeden (mütarekenin başlangıcından) beri inkişafı hakkaniyeti müterrakib (hakikatin ortaya çıkmasını beklemekte) bulunduğumuz halde işbu mevzid (verilen sözler)'in müstenid-i ileyhi (dayanağı) olan nazarıyat-ı aliye ile kail-i telif (büyük düşünce ile açıklanması mümkün) olmayan işgal hareketini şeref-i milli ile mütenasıp (milli şerefe uygun) bir suretle muhalefette bulunmasını hükümet-i seniyeden talep ve temenni eder ve bu hususta maddi ve manevi bütün fedakarlılığa hazır ve amade bulunduğumuzu arz ederiz."

Altın ve Yenal[18], bu telgrafın 20 Mayıs 1919 tarihli İstiklal Gazetesi'nde de yer aldığını; telgrafta adı geçen kişilerin ise umumi ahali namına Müftü Mehmet Sadık; Sulh ve Selameti Umumiye Şube Reisi Mehmed; Hürriyet ve İhtilaf Şube Reisi Hüseyin Mazhar ile Keskin eşrafından Ziya, Tevfik, Ömer, Fehmi, Yahya ve Mahmut olduğunu belirtmiştir.

f. Halk Kültürü

Halk kültürü, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, kuşaktan kuşağa aktırılan bir değerler bütünüdür.[19]

Halk kültürü denildiğinde bunun içerisine gelenek, görenek, âdet, inanç, el sanatları, giyim-kuşam, halk mutfağı, halk müziği, atasözleri, deyimler gibi sözlü ürünler vb. birçok unsur girmektedir. Keskin de halk kültürü değerleri yönünden zengin bir ilçedir.

Yörede sözlü kültür ortamında yaşamaya devam eden pek çok gelenek mevcuttur. Bu geleneklerden biri eskiden beri süregelen ve halk arasında **"ashab yuma"** ve **"yün yıkama"** olarak bilinen gelenektir. Yakup Altın ve Ekrem Yenal'ın[20] belirttiğine göre bu gelenek özellikle düğün hazırlıklarının yapıldığı dönemlerde çok yapılmaktadır. Bu uygulamanın yapılma nedeni ise evlenecek olan çiftlerin yıkanan yünlerle yataklarının yapılacak olmasıdır. Buna göre alınan yünler

[18] Altın-Yenal, ***Keskin,*** s.157
[19] Erman Artun, "Çukurova Halk Kültüründe Törenler, Bayramlar, Şenlikler", ***Fethiye III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı 21-23 Mart 2011, Çukurova Üniversitesi Makale Bilgi Sistemi***, no.8543, s.1.
[20] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.428.

kız tarafına getirilerek iki ailenin arasında herhangi bir gün yün yıkama günü olarak belirlenir. Topluca bir çeşme başına veya akarsu kenarına yün yıkamaya gidilir. Bu yıkama sayesinde nişanlı gençler birbirine daha çok yakınlaşmış olmaktadır.

Yörede devam eden geleneklerden biri de **"asker uğurlama"** törenleridir. Bu törenlere **"asker kınası"** da denmektedir. Altın ve Yenal'ın[21] belirttiğine göre törenin olacağı gün için yemek hazırlıkları yapılır ve davul-zurna ekibi çağrılır; oyunlar oynanır ve halaylar çekilir; asker kınası yakılarak genç için askere sağ salim gidip gelme temennisinde bulunulur.

Yörede eskiden oynanan; fakat günümüzde terk edilmiş olan bazı geleneksel oyunlar da vardır. Bunlar **"saya gezme"** ve **"cirit"** oyunlarıdır. Saya gezme koyun yüzü, davar yüzü olarak da anılan baharın gelmeye başladığı, tabiatın canlandığını gösteren bir törendir.[22] Yakup Altın ve Ekrem Yenal[23] bu oyunu şu şekilde tarif etmiştir:

"Yörede genç delikanlılar tarafından icra edilen oyunda bir kişi arap, bir kişi de köse olur. İki delikanlı da kadın kıyafeti giyer. Delikanlılar çalgı eşliğinde kasaba veya köy içerisinde dolaşır, hediye isterler. Toplanan hediyeler delikanlılar arasında pay edilir ve toplananlardan yemeği yapılanlar yine topluca yenilir. Cirit oyunu özellikle Türklerin ata düşkün olmasından dolayı oynanmış önemli oyunlardandır. Buna göre oyuncular ellerine bir metre uzunluğunda cirit alıp atlara binerler. Gruplar karşı karşıya gelerek eşleşirler. Oyunculardan herhangi biri rakibi üzerine at koşturup uygun bir mesafeden ciritini atar. Rakip oyuncu kendisine atılan bu ciritten atın sağına veya soluna eğilmek suretiyle korunur. Cirit rakibe değmişse oyuncu oyundan çıkar. Kazanan gruba daha önceden hazırlanan veya söz verilen hediyeler takdim edilir."

Yörede, halk kültürü bağlamında örnek verebileceğimiz unsurlarından olan sözlü ürünler de önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar atasözü, deyim, dua-beddua, mani, bilmece ve tekerlemelerdir. Bu ürünlere ait örnekler, Yakup Altın ve Ekrem Yenal'ın[24] anket çalışması sonucuna göre verdikleri örneklerden verilebilir. Yörede kullanılan bazı atasözleri şunlardır:

- *"Bir elin verdiğini öbür elin görmesin.*
- *Keskin bıçak olmak için çok çekiç yemek gerekir.*

[21] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.428.
[22] Saya Gezmek, **Kültürelbellek,** Erişim tarihi: 5 Eylül 2015, http://www.kulturelbellek.com/saya-gezmek/
[23] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.429.
[24] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.417-421.

- *Abdalın karnı doyunca gözü yolda olurmuş.*
- *Heybe ağdırmayınca, taş gurbete çıkmazmış.*
- *Yatan aslandan gezen tilki yeğdir.*
- *Dağ başında harman savrulmaz.*
- *Allah dağına göre kar verir.*
- *Davuldan gelen zurnaya gider.*
- *Acı patlıcanı kırağı çalmaz.*"

Yörede kullanılan bazı deyimler ise şunlardır:

- *"Orta yol bulmak*
- *Kulağına küpe olmak*
- *Kazı koz anlamak*
- *Gözleri fır dönmek*
- *Eline bakmak"*[25]

Keskin ve çevresinde de kullanılan dua ve beddualaların Türk edebiyatındaki en güzel örnekleri Dede Korkut metinlerinde geçmektedir. Buna göre duanın karşılığı olarak "alkış", bedduanın karşılığı olarak da "kargış" terimi kullanılmaktadır. Şükrü Elçin'in[26] tanımına göre dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı topluluğun maddi refah ve manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere yaptığı bir sesleniştir. Beddua ise duanın aksi ve zıttı olup lanet, bela ve gazap ifade eden menfi sözlerdir.

Yörede kullanılan bazı dualar şunlardır:

- *"Allah düşürmesin*
- *Allah ne muradın varsa versin*
- *Allah hayırlı kapılar versin*
- *Geçmişinin canına değsin.*
- *Anan atan nur içinde yatsın*
- *Allah analı babalı büyütsün*
- *Ayağına taş değmesin"*[27]

Yörede kullanılan bazı beddualar ise şunlardır:

- *"Allah yüzünü güldürmesin*
- *Emeklerim zıkkım olsun*
- *Ciğerin ağzına gelsin*

[25] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.425-426.
[26] M.Öcal Oğuz vd., ***Türk Halk Edebiyatı El Kitabı***, ed. M.Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2008, s.168.
[27] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.422.

- *Yuvana baykuşlar konsun*
- *Boyun devrilsin*
- *Ekmek bulama*
- *Dağa taşa düşesin"*[28]

Yörede söylenen bazı mani örnekleri şunlardır:

"Çaydanlıkta çayım var

Utanacak neyim var

Benden başka seversen

Sürüm sürüm sürün var

(KK: Melike Şahindoğan/Recebiye Mayda/Yeliz Sezen/Naciye Akalın/Tuğçe Çanga)"[29]

"Şu Keskin dedikleri

Yufkadır yedikleri

Çok hoşuma gidiyor

Nörüyon dedikleri

(KK: Yasemin Güven/Füsun Ünlüer/Hülya Türkan)"[30]

"Kavak senden uzun yok

Dallarında üzüm yok

El ilçesi değil mi

Keskin sende gözüm yok

(KK: Merve Karakuş)"[31]

Yörede söylenen bilmece ve tekerlemelerden de birer örnek verebiliriz. Bu örnekler de şu şekildedir:

"Het dedim hüt dedim. Git şuraya yat dedim. (Cevap: Süpürge)

[28] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.423-424.
[29] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.431.
[30] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.432.
[31] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.434.

Yağ yağ yağmur

Teknede hamur

Ver Allah'ım ver

Sicim gibi yağmur"[32]

Yörede yaygın inanışlar da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- *"Baykuşun çatıya konması iyi sayılmaz. O eve bir zarar, bir felaket veya uğursuzluk olacağına inanılır.*
- *Nazar değmemesi için kurşun dökme yaygındır.*
- *Kargalar uçuşup öterlerse kötü haber geleceğine inanılır.*
- *Hamileyken kadın çillenirse doğacak olan çocuğu kız, güzelleşirse erkek olacağına inanılır.*
- *Nazar değmemesi için cebe çörek otu konulur.*"[33]

Keskin yöresinde halk kültürünü yansıtan önemli unsurlardan biri de türkülerdir. Yöre, halk türküleri bakımından oldukça zengindir. Bu türküler içinde halay ve bozlak havalarının önemli bir yeri vardır. Bu ezgiler zamanında notaya geçirilmiş ve TRT repertuarı arasına girmiştir. Yörede **"abdal müziği"** olarak geçen ezgileri icra eden ve bu ezgilerin temsilcileri olarak Hacı Taşan başta olmak üzere Âşık Çevik, Kamil Öğe, Seyfettin Taşan, Kudret Taşan, Hakkı Baran, Erol Cöke, Nusret Taşan vb. sayılabilir.[34]

Keskin yöresi mutfak kültürü açısından da zengin bir ilçedir. Keskin'in en meşhur yemeği "Keskin Tava"dır. Bu yemek sıvı yağ ile yağlanmış tepsi üzerine domates, biber, sarımsak dizilerek; bu malzemelerin de üzerine bir yaşını geçmemiş kuzunun pirzolasının, çok az kuyruk yağı ve tereyağının eklenmesiyle yapılmakta; hazırlanan tepsi de son olarak taş fırına sürülmektedir. Bununla birlikte yöreye ait meşhur bazı yemekler; fırında patates kebap, paça, tuvalak köfte (sulu köfte), güveç, bulgur pilavıdır. Ekmek hamur işi olarak çörek, yufka, döndürme, kömpe, bazlama, katmer meşhurdur. Tatlı olarak da ev baklavası, pekmez, çalma (pekmezden yapılır), sütlaç gibi tatlılar bilinmektedir.

[32] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.439.
[33] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.427-428.
[34] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.275.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYARET KAVRAMI VE BUNA BAĞLI UNSURLAR

A. ZİYARET KAVRAMI

Ziyaret Türkçede "birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme; bir yeri görmeye gitme" anlamına gelmektedir.[35] Ziyaretgâh ise "ziyaret edilen yer, ziyaret yeri, türbe" anlamına gelmektedir.[36]

Mustafa Tekin[37], ziyaret kelimesinin Arapça olan köküne M. Yaşar Kandemir'den aldığı bilgilerle değinmiştir. Buna göre ziyaret kelimesi, kökü Arapça olan "ziyara"dan türemiştir. Ziyara, birini, bir yeri görmeye gitme manasına gelmekte olup, bu kökle ilgili zevr kelimesi de hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden manasında kullanılmaktadır. Bu ikinci manada zâir sözü daha yaygındır. Zuvar ve mezar kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitme manasına gelmekle beraber mezar, Türkçede kabir karşılığında kullanılmaktadır.

Ziyaret yerlerini önemli kılan unsurların başında o yerin kutsallığı gelmektedir. "Kutsal"ın Türkçe Sözlük'teki ilk anlamı, "güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes"tir.[38] Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde birinci anlamı "Tanrı'ya adanmış olan"; ikinci anlamı "Tanrısal olan, bütün var olanların, yeryüzüne ilişkin olanın üstünde yükselen, ondan bütünüyle başka olan"; üçüncü anlamı "ahlaksal yetkinliğe ulaşan, bu yolla Tanrı'ya yakınlaşan kişilerin niteliği yani azizler, evliyalar, ermişlerdir".[39] Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise "bir toplumda ya da bir toplumsal kümede dince yüceltilen ve dünya işlerinden ayrı nitelikte olduğuna, ayrı bir düzen içinde yer aldığına inanılan şeyler" anlamına gelmektedir.[40] Ziyaret yerleri kutsallığı üzerinde barındıran yerlerdir. Kürşat Demirci[41] İslâm Ansiklopedisi'nde kutsalın hierofonik (zuhur) özelliğine

---

[35] ***Türkçe Sözlük 2***, TDK, Ankara, 1998, s.2518.
[36] Ahmet Doğan, ***Osmanlı Türkçesi Sözlüğü***, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s.1387.
[37] Mustafa Tekin, ***Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar***, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012, s.53.
[38] ***Türkçe Sözlük 2***, s.1424.
[39] Bedia Akarsu, ***Felsefe Terimleri Sözlüğü***, TDK, Ankara, 1979, s.118.
[40] Özer Ozankaya, ***Toplumbilim Terimleri Sözlüğü***, TDK, Ankara, 1975, s.67.
[41] Kürşat Demirci, "KUTSİYET", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***, XXVI. Cilt, 2002, s.495.

değinmiştir. Buna göre bir şeyin kutsallık kazanması kendiliğinden veya tesadüfen olmayıp bir yer, nesne, kişi veya bir canlı türü kutsallığını tabiatüstü, ilahi bir gücün teması ile kazanır. Kutsalın tezahürü, ortaya çıktığı nesne, kişi veya mekânı dönüştürür ve o güne kadar kutsal olamayan nesne, kişi veya mekân kutsallık kazanır.[42] Mevlüt Özben[43] de kutsalın tezahür etmesi hususuna değinerek maddi ve somut unsurlar veya nesnelerin, kutsallıkların bedenleşmesinin, cisimleşmesinin hatta varlık bulmasının en önemli araçları olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla türbe, mezar, ağaç, ocak, taş vb. ziyaret unsurları ve bu yerlerdeki bir takım nesneler kutsallıkların varlık bulduğu unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ünver Günay vd.'nin [44] belirttiğine göre ziyaret yerleri, kendilerinde belli bir manevi güç, feyz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım efsaneler, hikâyeler, kerametler ve mertebeler atfolunan kişilerin mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf olunan makamlar olmakla birlikte kutsal bilinen bir kısım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi mekanlar ve şeyler de ziyaret yeri kategorisine dahil bulunmaktadır.

Ziyaret yerleri adak yerleri olarak da isimlendirilmektedir. Hikmet Tanyu'ya göre[45] adak, kutsal tanınan bir şahsa, bir yere herhangi bir dileğin olması şartıyla adı bildirilerek yapılan şartlı bir vaat, bazen şartlı bazen peşin mum, tuz serpme vb. bir and olarak, bazı hallerde de bereket vb. temini için oğlak kesimi gibi otomatikman bir yerine getiriliş halidir. Tanyu'nun belirttiğine göre bu işlem ferdi olarak veya toplulukça yapılabilir. Bu hareket bir nesne olabileceği gibi bir davranış tarzı, bir dua da olabilir.

Ziyaret ve ziyaret yeri ile ilgili önemli unsurlardan biri de duadır. Çünkü insanlar ziyaret esnasında bir şekilde dua ederler. Dua Türkçe Sözlük'te "Tanrı'ya yalvarma, yakarış; ibadet veya yakarma amacıyla okunan din değeri olan metin" anlamına gelmektedir.[46] Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise dua, "tek kişinin ya da din adamlarınca yönetilen tapınmaya, kutsamaya ve dinsel törene katılan kişilerin; yüce varlıkların, doğaüstü güçlerin yardım ve acımalarını sağlamaları, onları

[42] Mircea Eliade, ***Dinler Tarihine Giriş***, (çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, s.355.
[43] Mevlüt Özben, ***Yapay Kutsallıklar***, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s.22.
[44] Günay vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, s.10-11.
[45] Hikmet Tanyu, ***Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri***, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.9.
[46] ***Türkçe Sözlük 1***, TDK, Ankara, 1998, s.639.

yumuşatmaları için seslenişleri, yakarışları" anlamına gelmektedir.[47] Sedat Veyis Örnek[48] duayı yalın haliyle yüce kudretlerin yardımını ve acımasını sağlamak, onları harekete geçirmek için, insanın içinde bulunduğu duruma göre o anki sesleniş olarak tanımlamıştır.

Ziyaret yerlerinde yapılan dua, sadece Allah rızası için yapılabildiği gibi genellikle bazı istek ve sorunların dile getirildiği dualar da yapılmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Tekin[49], ziyaret yerlerinde yapılan duanın sosyal sorunlara dair içeriklerine değinerek insanların bireysel olarak dualarında yaşadıkları sorunları dile getirdiklerini; insanların, sahip olduğu koşullar, gelir durumları, sorunlarının şiddetine göre dualarını ziyaret mekânlarına taşıdıklarını belirtmiştir.

Kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinde (türbe, mezar, ağaç, ocak vb.) yapılan duaların bir amacı vardır. Ziyaret yerlerinde yapılan dualar sadece Allah rızası için manevi maksatla yapıldığı gibi bazı sorunların dile getirildiği maddi menfaat temini için de yapılabilmektedir. İskender Oymak'ın[50] "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri" adlı çalışmasından hareketle bu menfaatler şu şekilde sıralanabilir:

- *"Hastalıklardan şifa bulmak*
- *Yağmurun yağmasını sağlamak*
- *Çocuk sahibi olmak veya çocuğu yaşamayanların çocuğunun yaşaması için ziyaret etmek*
- *Dilek tutmak ve adak adamak*
- *Evde kalmış kızların kısmetinin açılmasını sağlamak*
- *Düşmanların şerrinden korunmak*
- *Mal, mülk sahibi olmak*
- *Trafik kazaları ve benzeri kazalardan korunmak*
- *Dolu, sel, deprem vb. felaketlerden korunmak"*

Ziyaret ve ziyaret yeri ile ilgili diğer önemli unsur ise kutsal kabul edilen yer ile ilgili keramet içeren efsane, menkıbe veya memorat olarak adlandırılan anlatılardır. İskender Oymak[51] bu hususa ayrı bir başlık altında değinerek şu bilgileri vermektedir:

[47]Sedat Veyis Örnek, ***Budunbilim Terimleri Sözlüğü***, TDK, Ankara, 1973, s.23.
[48] Sedat Veyis Örnek, ***100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane,*** Bilgesu Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.81.

[49] Tekin, ***Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar***, s.72.
[50] İskender Oymak, ***Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2002, s.137-140.
[51] Oymak, ***Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,*** s.133.

"Halkın ziyaret ettiği yerlerle ilgili anlatılan pek çok keramet, bu yerlerin kutsiyetinin halk arasında yayılmasına ve ziyaret yerine verilen değerin artmasına sebep olmuştur. Bu mekânlar tabiatüstü gücün yani kutsalın tezahür merkezleri olarak tasavvur edilmektedir. İnsanları ziyaret yerine çeken şey, üstün gücü kendisinde barındırdığına inanılan bu yerlerin, halkın ihtiyaçlarına cevap vermesidir. Tabi bunun için ziyaret mahalli ile ilgili önce geniş bir halk rivayeti efsaneler (Mitos) oluşur. Orada meydana gelmiş pek çok efsanevi olay dilden dile dolaşarak o yer hakkında halk arasında kutsal fikrinin oluşmasını sağlar. Üstün gücü olduğu kabul edilen bu yerler hakkında sonraları yeni yeni rivayetler ortaya çıkar. Bunlara ilave olarak o ziyaret yerlerine giden kişilerin aldığı sonuçlar (hastaların iyileşmesi, yağmur yağması gibi olaylar) ziyaret mahallerine bir cazibe kazandırmaktadır. Başlangıçta az görülen ziyaretler zamanla, keramet ve yardım görme motiflerinin yaygınlığı oranında artış gösterirler."

Ziyaret yerlerinde ziyarette bulunanların dikkat etmesi gereken bir takım yasaklar da olabilmektedir. Bunun için de ziyarette bulunan ziyaretçi:

- *"Ziyaret yerinin aleyhinde konuşmak*
- *İçkili olarak mezarın yanından geçmek*
- *Türbeyi herhangi bir sebeple yıkmaya çalışmak*
- *Define aramak maksadıyla mezar kazmak*
- *Hırsızlık amacıyla türbeye girmek"*[52] gibi eklenilebilecek birçok davranışı sergilememesi gerekir.

Yasaklar haricinde ziyaret yerinde yapılan, ziyaret edilen yere özel veya her ziyaret yerinde yapılabilen bazı uygulamalar da olabilmektedir. Bunlar; üç İhlas bir Fatiha suresi okumak, kurban kesmek, pilav pişirmek, türbeye tespih ve seccade bırakmak, mezara el yüz sürmek gibi uygulamalar olabilmektedir. Uygulamalarla birlikte ziyaret yerine özel ziyaret günleri de değişebilmektedir. Ziyarette bulunan ziyaretçiler ise sadece ziyaret yerinin bulunduğu yöre halkı olabileceği gibi yurt çapında farklı şehirlerden gelen ziyaretçiler de olabilmektedir.[53]

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bulunan ziyaret yerleri ile ilgili kayda değer sayıda kitap, makale, tez vb. çalışmalar mevcuttur. Ziyaret yerleri ile ilgili ülkemizde yapılmış en önemli çalışma Hikmet Tanyu'nun "Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri" isimli çalışmasıdır. Bu çalışma 1959 yılında Ankara Üniversitesi'nde doktora tezi olarak kabul edilmiş; 1967 yılında da "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını" olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada sadece Ankara ve çevresi değil; Anadolu'nun hemen her bölgesinde yer alan illerin çevresindeki ziyaret yerleri hakkında da önemli bilgiler yer almaktadır. Hikmet Tanyu'nun çalışması dışında

[52] Oymak, ***Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,*** s.141
[53] Günay vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,*** s.88

ziyaret yerleri ile ilgili kitap, makale, tez gibi çalışmalardan bazıları künyeleri ile birlikte şu şekilde verilebilir:

- Günay, Ünver vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 1996
- Oymak, İskender, ***Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2002
- Taş, Kemaleddin, ***Isparta ve Çevresindeki Türbe ve Ziyaret Yerleri***, Isparta Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Isparta 2014
- Taşyürek, Muzaffer, ***Erzurum Türbeleri ve Ziyaret Yerleri***, Palandöken Belediyesi Kültür Serisi, 2. Baskı, 2013
- Karaoğlan, Hamza, ***Kahramanmaraş ve Çevresinde Ziyaret Yerleri***, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014
- Günay, Ünver, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", ***Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** Sayı 15, 2003, s.5-36.
- Kalafat, Yaşar, "Adana ve Çevresinde Türbelerimiz", ***III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildirileri***, 1999, s.409-423.
- Bekki, Salahaddin, "Pir(i) Davut Türbesi Örneğinde Alevilerde Su, Ateş, Kurban ve Ağaç Kültü", ***Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi***, Sayı 45, s.93-101.
- Türktaş, Metin, "Alanya ve Köylerinde Türbe, Yatır ve Adak Yerleri (I)", ***PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi***, Sayı 3, 1997, s.41-45.
- Türktaş, Metin, "Alanya ve Köylerinde Türbe, Yatır ve Adak Yerleri (II)", ***PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi***, Sayı 3, 1997, s.9-13.
- Çıblak Coşkun, Nilgün, "Yatır ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin'deki Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi", ***Turkhis Studies İnternational Periodical For The Languages, Literarure and History of Turkhis or Turkic,*** Volume 8/1 Winter 2013, s.1205-1219
- Öz, Hülya, ***Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2008

- İnce, Gül, ***Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009.

B. EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR

Efsaneler, menkıbeler ve memoratlar ziyaret yerinin halk arasında bilinmesini sağlayan önemli anlatılardır. Efsane Türkçe Sözlük'te "eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence" olarak tanımlanmıştır.[54] Bilge Seyidoğlu'nun[55] tanımına göre ise efsaneler sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türü olup temelinde inanç unsuru vardır. Seyidoğlu'nun belirttiğine göre efsaneyi anlatan ve onu dileyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar; ancak bu gerçek objektif bir gerçek olmayıp, efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar.

Menkıbe ise Türkçe Sözlük'te "din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye" olarak tanımlanmıştır.[56] Aynur Koçak[57], sözlü geleneğin kısa anlatım türlerinden olan ve temelinde inanç unsuru bulunan efsanelerin tarihi ve dini şahsiyetler etrafında teşekkül edenlerine menkıbe denildiğini; menkıbelerin önemli bir kısmının, gerçekten yaşanmış tarihi olaylardan kaynaklandığı ve anlatılan olayların belli bir tarihe ve coğrafi mekânda meydana geldiği göz önüne alındığında menkıbeyi, sözel ortamın bağımsız bir anlatı türü olarak ele alması gerektiğini belirtmiştir.

Efsaneler ile ilgili pek çok araştırmacı tanımlamalar yapmış ve efsane ile birlikte anılan menkıbeye ek olarak bazı araştırmacılar memorat terimini de kullanmaya başlamıştır. Memorat, tabiatüstü varlıklarla girilen her türlü münasebet sonucunda, halk arasında ortaya çıkan sözlü hikâyelerdir.[58] Özkul Çobanoğlu[59] memoratı, tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye olarak tanımlamıştır.

---

[54] ***Türkçe Sözlük 1***, s.674.
[55] Oğuz vd., ***Türk Halk Edebiyatı El Kitabı,*** s.133
[56] ***Türkçe Sözlük 2***, s.1533.
[57] Aynur Koçak, "Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadi Örneği", ***Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi***, Sayı 35, 2005, s. 274-275.
[58] Müjdat Kızıloğlu, "Tortum'da Derlenen Örnek Memorat Metinleri", ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 35, Yaz 2014, s.42
[59] Özkul Çobanoğlu, ***Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları***, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.21

Halk bilimi araştırmacılarından kimi araştırmacılar efsane, menkıbe gibi anlatı türlerini birbirinden ayırt etmezken kimi araştırmacılar ise bu anlatıların birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Örneğin Gürol Pehlivan[60], dini şahsiyetler hakkında oluşan anlatıların hepsine efsane denmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Pehlivan, dini şahsiyetler ile ilgili üç nesir anlatı türünün olabileceğini belirtmiştir. Bunlar menkıbe, efsane ve inanç anısı olarak Türkçeleştirdiği memorattır. Pehlivan, bu türlerin birbirinden ayrılma ölçütlerini; kahramanın hayatta olması, inanç şiddeti, tecrübe, zamansallık, metnin öznesi başlıkları altında incelemiştir. Pehlivan'a göre[61] menkıbe, dini şahsiyetin bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır. Menkıbe, velinin yaşamındaki her türlü halini anlatır. İnanç ansısı (memorat) ise veli öldükten sonra yaşayan canlıların hayatına girmesi, müdahale etmesi vs. ile ilgili, bizzat anlatanın başından geçmiş ya da bir biçimde anlatıcı tarafından tecrübeyi bizzat yaşayanın adı verilebildiği sürece, nakledilis zincirinin beş altı kişiye uzanabildiği metindir. Efsane ise, kutsal kişiler söz konusu olduğunda, özellik bakımından inanç anısından farksız; fakat tecrübeyi yaşayan yönünden belirsizleşmiş, daha uzak bir zamandan bahseden bir türdür. Ayrıca Pehlivan'a göre kutsal kişiyle ilintilendirilen bir takım mekân, nesne gibi şeyler hakkında oluşmuş hikâyeler de bu türün kapsamındadır.

Ziyaret yerleri etrafında oluşan menkıbe, efsane veya memorat olarak adlandırılabilecek anlatılarda göze çarpan önemli bir husus vardır. Bu önemli husus, anlatılardan bağımsız olarak düşünülemeyecek kerametlerdir. Keramet, Türkçe Sözlük'te "ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı durum" olarak tanımlanmıştır.[62] Mezar veya türbe gibi ziyaret yerlerinde yatan ulu şahsiyetler etrafında oluşmuş olan anlatılar, bu şahsiyetlerin göstermiş olduğu kerametler sayesinde halkın hafızasında daha iyi yer etmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bu da ziyaret yerinin önemini ve ziyaretçi sayısını arttırmaktadır. Bu kerametler, türbe veya mezarda yatan zatın kendi zamanında yaşadığına inanılan anlatılarda yer alan kerametler olabildiği gibi zatın vefatından sonra da cereyan eden birtakım hadiseler şeklinde de kerametler devam edebilmektedir. Bununla birlikte sadece

[60] Gürol Pehlivan, "Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar", ***Milli Folklor***, Sayı 83, Güz 2009, s.88-90.
[61] Pehlivan, "Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar", s.91-92
[62] ***Türkçe Sözlük 2***, s.1275.

mezar ve türbe yerlerinde değil taş, ağaç, ocak vb. ziyaret yerleri etrafında da gerçekleştiğine inanılan kerametler de halk arasında bilinip yaygınlaşabilmektedir.

Ziyaret yerleri etrafında oluşan ve keramet içeren efsane, menkıbe, memorat olarak adlandırabilecek anlatılarda, Türk mitolojisinde ve destanlarda yer alan önemli motiflerle ve tiplerle karşılaşılmaktadır. En sık rastlanılanları şunlardır:

- **Gazi-veli tipi veya alperen tipi**

Bu tipler bazı araştırmacılara göre İslâmiyet öncesi Türk destanlarında "alp" olarak İslâmiyet sonrası Türk destanlarında da "gazi-veli" veya "alperen" olarak adlandırılmıştır. Mehmet Kaplan'ın belirttiğine göre İslâmiyet öncesi Türk destanlarında yer alan "alp" tipinin en önemli örneği Oğuz Kağan'dır. Bu tip, Türklerin yerleşik hayata geçmeden önce uzun müddet içinde yaşadıkları atlı göçebe topluluğun ideal insan tipini yansıtan, akıncı ve savaşçı özellikleriyle dışa dönük, hayatı sürekli bir hareketten ibaret olan, kuvvet ile barışı, efendilik ile dostluğu birleştiren bir tiptir.[63]

Mehmet Kaplan, Türklerin binlerce yıl içinde yaşadıkları göçebe medeniyetine has ideal insan tipinin yerleşik medeniyete geçtikten sonra da çeşitli kılıklara bürünerek; yani değişerek devam ettiğini belirtmiştir.[64] Kaplan'ın belirttiğine göre alp tipi, İslâmiyet sonrası dönüşerek "gazi" tipi haline gelmiştir. Bu tip, alp tipi gibi dünyayı fethetmeyi gaye edinen bir tip; ancak İslâm dininin değerleri uğruna savaşan bir tiptir. Veli tipi ise çoğu zaman gazinin yanında yer alan bir tip olup doğrudan doğruya İslâm dininin değerlerinin taşıyıcısı, yayıcısı ve asırlar boyunca devam ettiricisidir.[65]

Özkul Çobanoğlu[66] ise bu tipin İslâmiyet öncesi ve sonrası olarak, İslâmiyet'ten önce "alp" ve İslâmiyet'ten sonra "alperen" ayrımının yapılmasını doğru bulmayarak bu durumu şu şekilde izah etmiştir:

"Buna göre "alp", cesur, yiğit, düşmana ve dünyaya buyruk olmaya çalışan, insan olarak düşünülür ve tamamen dışa dönük bir insan profili çizildiği tedai

[63] Mehmet Kaplan, ***Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri***, 9. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s.15-26; ayrıca bk. Mehmet Kaplan, ***Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1***, 11. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s.23.
[64] Kaplan, ***Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri***, s.105.
[65] Kaplan, ***Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri***, s.107-116.
[66] Özkul Çobanoğlu, ***Türk Dünyası Epik Destan Geleneği***, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.101-102.

ettirilir. Alperen ise alpın bu vasıflarının yanı sıra kendi içine dönük te'emmülü düşünen ve kendini aşarak daha yüksek idealler ve ülküler uğruna dövüşen ve kendini feda eden insan tipi olarak (Müslüman olarak) düşünülmüş ve değişim ve dönüşümler Türklerin büyük bir çoğunluğunun İslâmiyet'i kabul etmelerinin bir neticesi olarak İslâm medeniyeti dairesine girmeleriyle izah edilmiştir. Kanaatimizce bu yaklaşım yanlıştır ve izahlar da eksik olup tavzihe muhtaçtır."

Özkul Çobanoğlu[67], Oğuz Kağan destanının özellikle Uygur varyantındaki kahramanın sadece alp tipinin örneği sayılmasını yanlış bulur ve Oğuz Kağan'ın kendi inanç sistemi içinde güçlü, kuvvetli, cesur olmasının ötesinde Tanrı tarafından seçilmiş ve onunla daima ilişki içinde hareket eden, kendisine belli bir misyon yüklenmiş, benmerkezcilikten uzak bir kahraman olduğunu belirtmektedir. Bu sebepten ötürü Çobanoğlu, Battal Gazi, Danişmend Gazi gibi kahramanların Oğuz Kağan'dan daha ileri olmadığını ve Oğuz Kağan'ın da bir alperen tipi olduğunu belirtmiştir.

Bu tipe günümüzde ziyaret yerlerinde oluşan anlatılara daha yakın duran İslâmiyet etkisiyle oluşmuş Battal Gazi destanından örnek verilebilir. Rivayete göre Battal Gazi, Cebrail'in Hz. Peygamber'e gelerek kendisinden iki yüz yıl sonra dünyaya bir yiğidin geleceği ve Rum diyarını fethedeceğini söylediği kahramandır. Dünyaya geldikten sonra Battal Gazi sürekli Hristiyanlar ile savaşıp Anadolu'nun Türkleşmesini ve Müslümanlaşmasını sağlamıştır. Battal Gazi yeri geldiğinde az sayıdaki ordusuyla beş yüz bin kişilik düşman ordularını kılıçtan geçirmiştir. Bununla birlikte destanda düşman ordularının sayıca çok fazla olduğu durumlarda Battal Gazi'nin dua edip Allah tarafından kâfirin üzerinde fırtına çıkıp onların bozguna uğratıldığı durumlar da vardır.[68]

- **Kesik baş motifi**

Kesik baş motifi, daha çok kahramanlık bazen de haksızlığa ve zulme uğramışlık temalarını işleyen efsane, destan, masal gibi anlatılarda yer alan bir motiftir. [69]

Kesik baş motifi özellikle Anadolu'nun birçok yerinde yer alan türbe veya mezar yerleri etrafında oluşan anlatılarda da yer almaktadır. Ahmet Yaşar Ocak[70], bu

[67] Çobanoğlu, ***Türk Dünyası Epik Destan Geleneği***, s.102.
[68] Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı" ***TURKISH STUDIES International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,*** Volume 1/1 Summer 2006, s.115-119.
[69] Ahmet Yaşar Ocak, ***Türk Folklorunda Kesik Baş***, Dergâh Yayınları, Ankara, 2013, s.13

motifin yer aldığı efsanelerin genellikle Anadolu topraklarıyla, en çok da Anadolu şehirlerinin fethiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Ocak'ın da verdiği bu motifin örneğini Mustafa Öztoprak da vermektedir. Öztoprak'ın[71] verdiği bilgilere göre Sinop'ta Seyyid Bilâl Türbesi bulunmaktadır. Bu türbe etrafında oluşan anlatıya göre Seyyid Bilâl, Ömer bin Abdülaziz döneminde İstanbul'u fethetmek için Orta Asya'dan topladığı Türklerle deniz yolunu kullanarak giderken gemilerinin kaza yapması sonucu Sinop'a çıkmak zorunda kalmıştır. Şehrin tekfuru olarak geçen o günün Sinop valisi ücreti karşılığında kalmalarına izin vermiştir; ancak bir gece baskınıyla onların bir kısmını şehit etmiştir. Sağ kalan Müslümanlar Seyyid Bilâl'ın emrinde düşman çemberini yarıp çıkmak isterken, tekfurun kılıç darbesiyle Seyyid Bilâl'in başı kesilmektedir. Ancak o kellesi düşmesine rağmen savaşmaya devam etmiştir. Tekfur da bu durumu görerek yaptığından pişman olup kendisinin de öldükten sonra Seyyid Bilâl'in türbesinde kapının önüne gömülmesini emretmiştir.

Yaşar Kalafat da kesik baş motifine örneği Kahramanmaraş yöresinden vermiştir. Buna göre Kahramanmaraş ili Elbistan ilçesinde türbesi bulunan Ümmet Baba, çok adil bir komutan iken savaş sırasında başı kesilerek şehit düşmüştür. Ancak Ümmet Baba savaş bitinceye kadar kafası koltuğunun altında savaşmıştır. Kendisini gören bir kadın *"şu yiğide bakın"* deyince, hemen orada yere düştüğüne ve düştüğü yere defnedildiğine inanılmaktadır.[72]

- **Havada uçma motifi ve kuş donuna girme motifi**

Havada uçma motifi ziyaret yerleri etrafında oluşan ve menkıbe olarak adlandırılan bazı anlatılarda da yer alan önemli motiflerdendir. Bu motifin yer aldığı menkıbe örneğini Ahmet Yaşar Ocak, Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddin adlı eserden yapmış olduğu alıntıyla vermiştir. Sultan Şucâuddin, İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan bilgilere göre XIV-XV. yüzyıllarda Anadolu'da yaşayan Kalenderî şeyhidir. Hayatına dair bilinenlerin önemli bir kısmı, XV. yüzyılın ortalarında yazıldığı anlaşılan Vilâyetnâme-i Şeyh Şücâuddîn adlı esere dayanmaktadır. Sultan Varlığı ve Şücâüddin Baba olarak da bilinmektedir. Haşim Şahin, menkıbelerde yer alan

---

[70] Ocak, ***Türk Folklorunda Kesik Baş***, s.26.
[71] Ocak, ***Türk Folklorunda Kesik Baş***, s.26; ayrıca bk. Mustafa Öztoprak, "Seyyid Bilâl Hakkında Bilinenler ve Araştırılması Gerekenler", **Vitrin Haber**, 28 Ekim 2013, Erişim tarihi: 17 Kasım 2015, http://www.vitrinhaber.com/seyyid-bill-hakkinda-bilinenler-ve-arastirilmasi-gerekenler-makale,328.html
[72] Yaşar Kalafat, ***Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar***, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.165.

bilgilere göre Şücâüddin Velî'nin, Eskişehir Seyitgazi'de yaşamış, dervişleriyle birlikte Bursa, Kütahya, Manisa ve Ankara civarını dolaşmış bir şeyh olduğunu belirtmiştir.[73] Ahmet Yaşar Ocak'ın[74] vermiş olduğu bilgilere göre bir gün Sultan Şücâüddin, müridleriyle otururken aniden vecde gelip herkesin önünde bulunduğu yerden havalanarak göğe doğru yükselmiş ve bulutların üstüne çıkarak bir müddet uçtuktan sonra yine yere inmiştir.

Kuş donuna girme motifi ise özelikle Türk mitolojik metinlerinde karşımıza çıkan önemli bir motiftir. Yaşar Çoruhlu[75], İslâmiyet öncesi Türk inancında özellikle kuşların şamanlar tarafından suretine bürünülen ve yardım alınan ya da koruyucu ruh olarak edinilen hayvanlardan sayıldığını belirtmiştir. Eski Türk inanç siteminde yer alan kuş motifi İslâmiyet'ten sonra da varlığını sürdürmüştür. Münir Cerrahoğlu[76] Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle bazı anlatılarda velilerin bir hayvan kılığına girdiğini ve bu hayvanla sembolize edildiğini belirtmiştir. Bu hayvanlardan kuş, don değiştirme motifi olarak menkıbe olarak adlandırılan anlatılarda daha çok görülmektedir. Abanoz Küçük, Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnamesi'nden yaptığı alıntıyla kuş donuna girmeyi örneklemiştir. Buna göre Hacı Bektâş-ı Veli, Ahmed Yesevi tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu gönderiliş Anadolu erenleri arasında kıskançlığa yol açmıştır. Hacı Bektâş-ı Veli Sulucakarahüyük denilen yere bir güvercin donunda gelmiştir. Anadolu erenlerinin isteği üzerine Hacı Tuğrul, doğan donuna girerek Hacı Bektâş-ı Veli'ye saldırmıştır. Daha sonra Hacı Tuğrul yaptığından pişman olup Hacı Bektâş-ı Veli'ye intisap etmiştir.[77]

- **Geyik motifi**

Geyik, eski Türk inanç sisteminde kutsal kabul edilen bir hayvandır. Bahaeddin Ögel[78], Altay-Türk destanlarında geyiğin yer ruhu olarak görüldüğüne değinmiş ve geyiği, destanlarda büyüleyici, insanı hayale kaptıran ve ulaşılamayan

[73] Haşim Şahin, "Şücâüddin Velî", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***, XXXIX. Cilt, 2010, s.247.
[74] Ahmet Yaşar Ocak, ***Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri***, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.214.
[75] Yaşar Çoruhlu, ***Türk Mitolojisinin Anahatları***, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000, s.151.
[76] Münir Cerrahoğlu, "Türk ve Yunan Mitolojisinde Şekil Değiştirme/Kuş Donuna Girme Motifinin Mukayesesi", ***Akademik Araştırmalar Dergisi***, Sayı 49, Mayıs-Temmuz, 2011, s.274.
[77] Abanoz Küçük, "Sözlü Gelenekten Derlenen Hacı Bektaş Veli-Mevlana Rekabeti Konulu Bir Menkabe", ***Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi***, Sayı 35, Bahar 2014, s.231-232.
[78] Bahaeddin Ögel, ***Türk Mitolojisi***, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.102-103.

bir hayvan olarak nitelemiştir. Yaşar Çoruhlu[79] da geyiğin, gök ve yer unsurlarına bağlı olarak mitolojik sistemde yer alan diğer birçok hayvanla ortak özellikler gösterdiğine ve şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan-ata ya da ruhlardan biri olduğunu söylemiştir. Bu nedenle de Çoruhlu, geyiğin şaman elbisesi ya da şaman davulu üzerinde temsili olarak ya da ona ait bir parçayla görülebileceğini de ifade etmiştir.

Bahaeddin Ögel[80], Kuzeybatı Sibirya'daki Samoyedler arasında geyikle ilgili bir inanıştan bahsederek bu inanışa göre her şamanın bir ren geyiğinin olduğunu ve geyik şeklinde bir ruh olduğu inancının olduğunu; şaman ile birlikte kavga da edebilen geyiğin ölürse şamanın da öldüğüne inanıldığını belirtmiştir.

Geyik, İslâmiyet'ten sonra da Türkler arasında önemli görülmüş ve destan, menkıbe, hikâye gibi anlatılarda motif olarak yer almıştır. Örneğin Dede Korkut'ta Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek boyuna baktığımızda geyik, Bamsı Beyrek'i Banı Çiçek'e ulaştıran yol gösterici bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde ise şu şekilde geçmektedir:

"*Nagahandan Oğuzun üzerine bir süri geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kova gitdi. Kova kov bir yire geldi, ne gördi: Sultanum gördi gök çayırun üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş."*[81]

Menkıbe olarak adlandırılan anlatıda geçen geyik motifi örneğini ise Kaygusuz Abdal'dan verebiliriz. Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi'nde geçen anlatıda geyik motifi bulunmaktadır. Bu anlatıya göre Kaygusuz Abdal, Alaiye Sancağı Beyi'nin oğlu olup adı Gaybi'dir. Gaybi bir av etkinliği sırasında ahu (geyik) suretine giren Abdal Musa'yı yaralamış ve ahuyu takip ederken Abdal Musa'nın dergâhına gelmiştir. Dergâhta Abdal Musa'nın koltuğu altında oku görmüş ve kendinden geçmiştir. Gaybi, kendine geldiğinde Abdal Musa'nın hizmetine girmek istemiştir.[82]

---

[79] Çoruhlu, ***Türk Mitolojisinin Anahatları,*** s.142.
[80] Ögel, ***Türk mitolojisi,*** II. Cilt, s.108.
[81] Muharrem Ergin, ***Dede Korkut Kitabı-1***, 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s.121-122.
[82]Mustafa Sever, "Kaygusuz Abdal'ın Menâkıbnâmesine ve Şiirlerine Göre İnsanın Manevi Eğitimi", ***Karadeniz Dergisi***, Sayı 17, Nisan 2013, s.61; ayrıca bk. Abdurrahman Güzel, ***Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.66.

- **Hızır motifi**

Hızır motifi ziyaret yeri etrafında oluşan anlatılarda yer alan önemli motiflerden biridir. Ahmet Yaşar Ocak halk inançlarında Hızır'ın önemli bir kült haline geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Ocak, Hızır'ı bütün ümit ve imkânların tükendiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağrıldığında da mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcı olarak tanımlamıştır. Ayrıca Ocak, destansı romanlarda, efsanelerde, halk hikâyelerinde ve masallarda özellikle Hızır'ın sürekli olarak kahramanları ölümden kurtaran, türlü kötülüklerden koruyan, içinden çıkılmaz güçlüklerden sıyıran bir zat şeklinde temsil edilmesini, Hızır ile ilgili halk inancının kuvvetli bir tezahürü olarak değerlendirmiştir.[83]

Mustafa Duman[84], Hızır'ın İslâm öncesi temsiline değinerek bununla ilgili İsmet Çetin'den almış olduğu bilgiye yer vermiştir. Buna göre Çetin, İslâmiyet öncesi Türk inanç sisteminde darda kalanlara yardım ettiğine inanılan *"Kıdır İyesi"* bulunduğunu ve bu iyenin İslâmiyet'in kabulüyle birlikte önce evliyalara, sonra Hızır'a dönüştüğü hakkında bilgi vermiştir.

Hızır'ın motif olarak yer aldığı destan, hikâye gibi birçok metin örneği vardır. Bunlardan bir tanesi de İslâmiyet etkisiyle oluşmuş Türk destanlarından Danişmend Gazi destanıdır. Şükrü Akkaya, "Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname" adlı makalesinde Danişmend Gazi destanının özetini vermiştir. Bu özete göre Danişmend Gazi cihad ederken Müslüman olmayan Artuhi adında bir yiğitle karşılaşmıştır. Bu yiğidin sevdiği, Rum kayserinin pehlivanına gelin olacaktır. Danişmend Gazi ile birlikte sevdiğini kurtarmak karşılığında yiğit, Müslüman olacaktır. Bunun üzerine savaşıp kızı kurtardıktan sonra ikisi birlikte Rum vilayetlerini harap etmişlerdir. Artuhi ağır yaralı ve perişan halde içine girdiği bir ribatın avlusunda Tanrı'ya münacat ettiği zaman duvar yarılmıştır. Duvardan yeşil donlar giymiş aksakallı bir pir gelmiştir. Bu pir, eliyle Artuhi'nin yaralarını sıvamakta ve hatta cenk meydanında kesilip düşmüş olan bir elini de yerine koyup dua etmektedir. Bunun üzerine Hakk'ın emriyle hepsi iyi olmuş ve aksakallının Hızır

[83] Ahmet Yaşar Ocak, ***Halk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü***, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s.107-109.
[84] Mustafa Duman, "Bozkurt'tan Hızır'a Türk Halk Anlatmalarında Kılavuz", ***Milli Folklor***, Sayı 96, 2012, s.193; ayrıca bk. İsmet Çetin, "Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır'dan Hızır'a Geçiş", ***Milli Folklor***, Sayı 54, Yaz 2002, s.32-33.

peygamber olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra Hızır Artuhi'ye Danişmend Gazi'ye selâmını ve kendilerini sıkıntıdan kurtaracak bir duayı iletmesini söylemiştir.[85]

Yukarıda ziyaret yeri etrafında oluşan keramet içeren anlatılarda yer alan motiflere değinildikten sonra, genel olarak ziyaret yeri etrafında oluşan keramet ve anlatılara Anadolu'nun farklı yörelerinden örnekler verilebilir. Bazı keramet göstermeler rüya yolu ile gerçekleşebilmektedir. Örneğin; Malatya'da Diken Dede mezarında yatan yatırın yeri başlangıçta meçhul iken, yatır çevresinde yaşayan insanların rüyalarına girmiş ve yerini tarif etmiştir. Aynı mezara herhangi bir yapı yapılmak istenince de yapılan yapı yıkılmıştır. Çünkü yatır üzerine yapı yapılmasını istememektedir.[86]

Bazı kerametlerde ise yatırlar üzerleri açık bir mezar veya mevkide bulunuyorsa insanların rüyalarına girip üzerinin örtülmesini emredebilmektedir. Örneğin; Mersin'de adı Seyyidine Hıdır'ın Teşrifesi olan türbenin bulunduğu yer küçük bir mezar konumundadır. Hıdır, bir gün mahalle sakinlerinin birinin rüyasına girmiş ve makamının türbe içine alınmasını emretmiştir. Bunun üzerine de mahalle sakini türbeyi yaptırmıştır.[87]

Bazı yatırların sağlıklarında gösterdiğine inanılan ve geçmişlerden duyulan kerametler de vardır. Bu duruma örnek olarak Elbistan'ın Küçük Yapalak köyünde bunan Veli Baba ziyareti verilebilir. Denilene göre Veli Baba'nın mübarek bir zat olduğuna inanmayan bir kişi ondan bir keramet göstermesini istemiştir. Veli Baba da yeni doğan; fakat hemen ölen bir kuzuya bir dua okuyarak kuzuyu diriltmiştir.[88]

Bazı kerametlerde yatırların hayatta iken çok kısa sürede uzun mesafeler gidip geldiği anlatılmaktadır. Bu duruma örnek olarak Alanya'daki Pirce Alaaddin Türbesi verilebilir:

"Pirce Alaaddin'in gençliğinde babası Hac'a gitmiştir. Bayram gününden bir gün önce köyde kalan Pirce Alaaddin ile annesi helva yapmışlardır. Helvayı yerlerken annesi, "ah şimdi baban da şimdi burada olsaydı, bu helvayı çok severdi" diye söylenmiş. Bunu duyan Pirce, annesine helvadan bir tasını ayırmasını ve hemen babasına götüreceğini söylemiştir. Annesi karşı çıksa da, Pirce Alaaddin helvayı

[85] Şükrü Akkaya, "Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname***", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi***, Sayı 1.2, 1950, s.137-138.
[86] Oymak***, Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, s.133.
[87] Hülya Öz, ***Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2008, s.72-73.
[88] Kabihan Dağ, ***Elbistan ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s.61.

tasa doldurtarak ortadan kaybolmuş. Akşama doğru eve dönen Pirce Alaaddin annesine, babasının helvayı çok sevdiğini ve kendisine selam gönderdiğini söylemiş. Annesi helva götürdüğü tasın nerede olduğunu sorunca, oğlan; "onu babam dönüşte getirecek, gelince sorarsın" demiş. Kadının kocası Hac'dan dönünce tası eşine teslim etmiş ve gönderdiği sıcak helva için de teşekkür etmiş."[89]

Görüldüğü üzere ziyaret yeri ile ilgili keramet ve anlatılara birçok bölgeden örnek verilebilir. Bu kerametlerin bazıları yöreden yöreye değişmekle birlikte bir kerametin farklı varyantıyla başka bir yörede karşılaşma ihtimali de vardır. Ziyaret yerleri ile ilgili anlatılan başka keramet ve anlatıların ana temaları İskender Oymak'ın[90] Malatya çevresini kapsayan çalışmasından ve Ünver Günay vd.'nin[91] ortak çalışmasından hareketle maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- *"Yatırların halka görünmesi*
- *Yatırların sağlıklarında mala, mülke bereket vererek çoğaltması*
- *Yatırların sağlıklarında hayvanlarla konuşması ve onlara hükmetmesi*
- *Yatırların sağlıklarında gaipten haber vermesi*
- *Bazı yatırların türbelerindeki ibriklerin kendiliğinden dolması ve su eksilmemesi*
- *Taş kesilme*
- *Kutsal ağaçlardan kan akması*
- *Kutsal kabul edilen bir ağacın yılan şekline girmesi*
- *Nehrin sularının ayrılıp yol vermesi"*

C. MEZARLAR

Mezar, güncel Türkçe Sözlük'te "ölünün gömülü olduğu yer, kabir, sin, makber, gömüt" anlamına gelmektedir.[92]

Eski Türk inanç sistemine bakıldığında mezarların Türklerde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İslâmiyet öncesi dönemde ölümden sonra yaşamın devam ettiği inancının olması, Türklerde ölülere ayrı bir saygı gösterilmesine, tabut ve mezarların özel olarak düzenlenmesine neden olmuştur. Örneğin Hunlar defin törenlerinde, ölülerini iç ve dış tabuttan oluşan iki katlı tabuta koymuş; bu tabutları da altın, gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örtmüştür.[93]

---

[89] Metin Türktaş, "Alanya ve Köylerinde Türbe, Yatır ve Adak Yerleri (II)", **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 1997, s.11.
[90] Oymak, ***Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, s.134-136.
[91] Günay vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,*** s.84-85.
[92] ***Türkçe Sözlük 2***, s.1554.
[93] Abdülkadir İnan, ***Tarihte ve Bugün Şamanizm,*** 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.177

Müslüman Türk destanlarına bakıldığında defin ve mezarlarla ilgili Şamanist unsurlara rastlamak mümkündür. Ancak bu unsurlardan önemli olan, mezarın destanda nasıl yer aldığıdır. Abdülkadir İnan, bu unsurları muhafaza eden en güzel örneğin Manas destanı olduğunu belirtmiştir. İnan'ın[94] belirttiği rivayete göre Han Kötekey halkına vasiyetlerini anlatmaktadır. Bu vasiyetin sonunda Han, *"...kırk buğra üstünde çatma haneme geliniz"* demektedir. İnan, bu anlatıda *"çatma hane"* olarak tercüme ettiği mezar yapısının, eski Kıpçak bozkırlarında Volga boylarında yapılan hafriyatta meydana çıkarılan ve arkeolojide "Kvalin tipi çatılı mezar" ("a charpente" du type Khvalin) diye isimlenen mezar evlerini hatırlattığını belirtmiştir. Bundan hareketle günümüzde yapılan üstü kapalı türbe olarak adlandırılan mezarlar da eski zamanın yansımaları olarak görülebilir.

Türbe, Türkçe Sözlük'te "genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı" anlamına gelmektedir.[95] Türbe, Arapça "türab" yani toprak kelimesinden, yazı dilindeki "turba"nın halk diline kazandırılarak Türkçeleştirilmiş şeklinden ibaret olan ve Arap dilinde evliyaya ait hem basit hem de abidevi mezarları ifade etmek üzere "kubbe"nin karşılığı olarak kullanılmaktadır.[96] Türbe aynı zamanda Orhun Kitabeleri'nde de "bark" olarak geçmektedir.[97]

Mezarlarda yatan önemli şahsiyetler eski Türk inanç sisteminde yer alan "atalar kültü" ile bağlantılıdır. Ünver Günay ve Harun Güngör'ün[98] belirttiğine göre atalar kültü, ataerkil aile tipinin hâkim olduğu toplumlarda görülüp, ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı ve onlara karşı duyulan minnettarlık, atalar kültünün temelini oluşturmakta; ölen atalardan yalnızca saygıdeğer olanların ruhu ve mezarı kült konusu olmaktadır.

Eski Türkler atalarına olan saygılarını kurban sunarak göstermişlerdir. Eski Türk topluluklarından Hunlar kendi zamanlarında yılda bir kere umumi bir merasim düzenleyerek atalarının ruhlarına kurban kesmişlerdir.[99] Göktürkler ve Uygurlar da

---

[94] İnan, ***Tarihte ve Bugün Şamanizm,*** s.181-182
[95] ***Türkçe Sözlük 2***, s.2265.
[96] Günay vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, s.76.
[97] Muharrem Ergin, ***Orhun Abideleri***, 41. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, s.9-10.
[98] Ünver Günay-Harun Güngör, ***Başlangıçlardan Günümüze Türklerin Dini Tarihi,*** Berikan Yayınevi, Kayseri, 2015, s.61.
[99] Ocak, ***Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri***, s.45.

yılın beşinci ayında mukaddes dağ üzerinde toplanıp Tanrı'ya ve atalara kurbanlar sunmuşlardır.[100]

Eski Türk inanç sisteminde yer alan "atalar kültü" İslâmiyet'in etkisiyle "veli kültü"ne dönüşmüştür. Ahmet Yaşar Ocak[101] veli kültünü, olağanüstü kuvvet ve kudretlerle donanmış Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda -sağ veya ölü iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulması olarak tarif etmiştir. Ocak[102], menâkıbnâmelerde geçen Türk velilerin gelecekten haber verme, hava şartlarını değiştirme, felaketleri önleme, hastaları iyileştirme, göğe çıkıp uçabilme gibi özellikleriyle eski Türk şamanlarına benzediğini ifade ederek, eski Türk inançlarından olan atalar kültünün, veli kültünün temelinin hazırlanmasında önemli rol oynadığını da belirtmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak[103], velinin kült konusu olup olmadığını anlamak için şu üç unsura bakılması gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

"1. Veli adına yapılmış bir mezar veya türbenin, yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması,

2. Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, mesela bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,

3. Dua mahiyetinde olarak veli ile ilgili ve onun adı geçen bir takım sözlerin mevcudiyeti.

Bu sayılan üç unsurun aynı zamanda ve bir arada bulunması şart değildir. Bazen bunlardan biri bile tek başına yeterli olabilir. Ancak bunlar arasında özellikle birincisi, diğerlerine nisbetle daha kuvvetli bir işarettir."

Müslüman Türk kültüründe mezarları ziyaret etmenin ayrı bir önemi vardır. Anadolu'da mezar ziyaretleri herhangi bir günde yapılabildiği gibi dini bayramlardan önce arife günlerinde ve bayram sabahları da yapılmaktadır. Bazı yörelerde bu ziyaretler yapılırken ezberden dua okumakla birlikte Kur'an-ı Kerim götürülerek

[100] Günay-Güngör, ***Başlangıçlardan Günümüze Türklerin Dini Tarihi,*** s.62.
[101] Ahmet Yaşar Ocak, ***Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)***, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s.6.
[102] Ocak, s.11-12.
[103] Ocak, s.9.

okunur, su götürülür, ağaç dikilir ve kimi zaman da mezarlık ziyareti dönüşünde lokum, helva ve bisküvi dağıtılır.[104]

Çalışmaya konu olan mezarlar kutsal olduğuna inanılan evliya, yatır, dede, türbe vb. adlarla adlandırılan ulu kişilere ait mezarlardır. Bu tarz yerlerin ziyareti ziyaretçiler açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu ziyaret edilen mezarların görünüşü Anadolu'da yöreden yöreye değişmekte olup birbirine benzer yapılar da görülmektedir. Anadolu'da megalit kültür geleneğini sürdüren[105] ilkel, üzeri açık mezarlar olduğu gibi üzeri kapalı mezarlar da yaygındır. Üzeri kapalı olanların bazıları Selçuklu ve Osmanlı mimarisini andırdığı gibi bazıları ise duvarları kare veya dikdörtgen şeklinde çatılı yapılardır. Üzerinde yapı bulunan mezarlar genellikle türbe olarak adlandırılmaktadır.

D. AĞAÇLAR

Eski Türklerde ağaç kutsal kabul edilen ve kült olarak karşımıza çıkan bir unsurdur. Türk mitolojisine bakıldığında ağaçlar, insanların Tanrı'ya ulaşmasında önemli araç görevi görmektedir. Metin Ergun[106], inanışa göre kutsal ağaçların başlarının insan gözüyle görülmeyecek şekilde göğe doğru uzandığını; Türk düşüncesine göre gökte olduğu farz edilen ve bir ışık âleminden ibaret olan Cennet'e ulaştığını belirtmiştir. Ergun, Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen ağaçların belli vasıflarının olduğunu ve bir ağacın kutsal olarak kabul edilmesi için bu vasıflardan en az birini taşıması gerektiğini belirterek kutsal ağacın vasıflarını şu şekilde sıralamıştır:

- *"Yalnız ağaç olmalıdır.*
- *Yapraklarını ya yaz-kış dökmeyen ya da çok az döken bir ağaç olmalıdır.*
- *Kutsal ağaç, etrafındaki ağaçlardan ya daha uzun ya da heybetli, daha gösterişli olmalıdır.*
- *Kutsal ağaç, meyvesiz olmalıdır.*
- *Kutsal ağaç, etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı olmalıdır.*
- *Kutsal ağaç, geniş ve koyu gölgeli olmalıdır.*"

[104] Mustafa Uslu, "Yozgat Yöresinde Dini Bayram Hazırlığı, Kutlaması ve Mezar Ziyaretleri", ***Mili Folklor***, Sayı 33, Bahar 1997, s.141.
[105] Sedat Veyis Örnek, ***Türk Halkbilimi***, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2014, s.323.
[106] Metin Ergun, "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları", ***Millî Folklor***, Sayı 47, Güz 2000, s.22-30.

Bu inancın bir yansıması olarak günümüzde kutsal kabul edilen ağaçlar ve bu ağaçların özellikleri bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde karaağaç, çınar, söğüt gibi meyvesiz ağaçlar yanında dağdağan, elma, iğde gibi meyveli ağaçlar da kutsal olarak görülmektedir.[107]

Ağaç, eski Türk inancında yaşamın kaynağı, soyun koruyucusu olarak görülür. Bu yüzden bu ağaçlara zarar verilmez. Özelikle avcı-toplayıcı Türk boyları kutsal kabul edilen ağaca kanlı kurban sundukları gibi kansız kurban olarak da bez parçaları ve kürkler sunmuştur.[108] Örneğin Kaçinler sadece erkeklerin katıldığı Gök Tanrı'ya kurban sunma ayini düzenleyecekleri zaman, ayinin düzenleneceği kutsal dağa tırmanırken başlarına bağlı olan mavi ve kırmızı şeritleri yine kutsal kabul ettikleri kayın ağanca bağlarlar; çünkü ayin sırasında başta başlık bulunmamalıdır.[109] Yani Kaçinler bir nevi asıl kurban öncesi kutsal gördükleri ağaca kansız kurban asmışlardır.

Metin Özarslan[110], Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan ağaç kültü ile ilgili "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü" isimli makalesinde önemli bilgilere yer vererek ağaç kültünün değişik şekillerde Anadolu'da yaşadığını ve bu durumun çeşitli araştırmalarla ortaya konulduğunu belirtmiştir. Türk kültüründe ziyaret açısından ağacın önemli bir yeri vardır. Fuzuli Bayat[111], kutsal bilinen ağaçların eski Türk inanç sisteminde olduğu gibi İslamiyet'ten sonra da Alevi-Tahtacı ve Yörük toplumu içinde varlığını koruduğunu ve ağaçla ilgili bazı yasaklara uyulduğunu belirterek şu bilgileri vermektedir:

"Ahmet Yaşar Ocak'ın ve Ali Selçuk'un tespitlerine göre Alevi toplumunun ulu ağaçları kutsal kabul ederek, hürmetle tazim ettikleri ve bu gibi ağaçlara ziyaretlerde bulundukları bilinmektedir. Özellikle Tahtacılar ve Yörüklerde de kutsal ağaç ile ilgili inanışların yaygın bir şekilde var olduğu görülmektedir. Ancak Şii ve Alevi toplumunda olduğu gibi Tahtacılar da Muharrem ayında ağaç kesmeyi şiddetle yasaklamışlardır. Ayrıca Tahtacılarda hafta içinde Salı günlerinde de ağaç kesilmez. Yeniden işe başlayacakları zamanlarda da ağaçlar için dualar okunur. Tahtacıların kutsal bildikleri ağaçlardan sarıçam, ladin, köknar ve ardıç ağaçlarını gösterebiliriz. Tahtacılar ayrıca kutsallıklarına inandıkları ağaçların motiflerini ölülerinin mezar taşlarına da işlemektedirler. Yörükler de ağaçlara büyük saygı duyar, tenha

[107] Ebülfez Kulu Amanoğlu, "Nahçıvan'da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü)", ***Milli Folklor***, Sayı 38, Yaz 1998, s.37-38.
[108] Fuzuli Bayat, ***Türk Mitolojik Sistemi 2,*** Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s.180-184.
[109] Fuzuli Bayat, ***Türk Mitolojik Sistemi 1***, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s.238-240.
[110] Metin Özarslan, "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü", ***Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi***, Sayı 5, 2003, s.94-102.
[111] Bayat, ***Türk Mitolojik Sistemi 2***, s.178.

ağaçlara dileklerde bulunmak için çaput bağlarlar. Yörükler kara dut, çınar ve katran ağacını kutlu ağaçlardan saymaktadırlar. Ayrıca Türk topluluklarında görülen dağlardaki tek başına duran ulu ağaçları kutsal kabul etme Yörüklerde de vardır."

Pervin Ergun[112], Türklerde yatır ya da türbenin başında bulunan ağaçlara kutsallık atfedildiğini, bu ulu ağaçlar vasıtasıyla Türk inanç sisteminin önemli unsurlarından olan atalar kültü ile ağaç kültünün birleştirilerek Tanrı'ya çeşitli dileklerin iletildiği mekânın kutsallığının daha da arttırıldığını belirtmiştir.

Ziyaret açısından önemli olan türbeler veya evliya mezarları gibi yerlerde bulunan ağaçlara da kutsallık atfedilmiş olup bu ağaçlar ziyaret edilmekte ve insanlar çeşitli dilek ve isteklerini bu ağaçlara yansıtmaktadırlar. Eski edebi metinlerimize de bakıldığında ağaçtan dilek dilemenin veya medet ummanın örnekleri Dede Korkut metinlerinde de görülmektedir. Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyda Uruz, öldürülmeden önce ağaçla söyleşmek istemiş ve ondan medet ummuştur:

"Ağaç ağaç dir isem sana erilenme ağaç
Mekke ile Medinenün kapusı ağaç
Musa Kelimün aşası ağaç
Böyük Böyük suların köprüsi ağaç
Kara kara denizlerün gimisi ağaç
Şah-ı merdan Alinün Düldülinün eyeri ağaç
Zülfikarun kını-y-ile kabzası ağaç
Şah Hasan-ile Hüseynün bişigi ağaç
Eger erdür eger avratdur korhusı ağaç
Başun ala bakar olsam başsuz ağaç
Dibün ala bakar olsam dipsüz ağaç
Meni sana asarlar götürmegil ağaç" [113]

Günümüzde de ağaçla söyleşmek, ondan medet ummak gibi durumlarla karşılaşabilmekteyiz. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere günümüzde de kutsal

[112] Pervin, Ergun, ***Türk Kültüründe Ağaç Kültü***, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2012, s.419.
[113] Ergin, ***Dede Korkut Kitabı*** 1, s.108.

kabul edilen ağaçlara saygı gösterilmekle beraber kimi zaman ağaçla söyleşilerek kansız kurban olarak nitelendirilebilecek bez parçaları veya dilek ile alakalı nesneler asılarak ağaçtan dilek dilenmektedir.

E. TAŞLAR

Taş, eski Türklerde önemli bir kült olup; mitolojik çağlardan günümüze kadar taşlara ilgili birçok inanış vardır. O çağlardan günümüze insanlar taşlara çeşitli anlamlar ve olağanüstü özellikler yüklemiştir.

Taşlar sahip olduğu olağanüstü özelliklerinden dolayı koruyucu ruhların, tanrısal ve kutsal güçlerin mekânı olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden de toplumların kültürlerinde ve dinlerinde taşlar kutsallaştırılmakla birlikte canlı bir nesne olarak da düşünülmüştür.[114] Mircea Eliade[115] de insanın taşın büyüklüğünde, sağlamlığında biçiminde veya renginde, içinde bulunduğu kutsal olmayan dünyadan farklı bir dünyaya ait bir gerçeklik ve güç bulduğunu belirtmiştir. Özelikle Türk mitolojisine bakıldığında taşların canlı olarak tasavvur edildiği birçok örneği görmek mümkündür. Örneğin Fuzuli Bayat, taşların canlı tasavvur edilmesi ile birlikte kendisinde öteki âlemlerin sırrını da barındıran bir nesne olduğunu, Azerbaycan mitolojik metinlerinde geçen bir örneği vererek ortaya koymuştur. Buna göre Azerbaycan sahasında Kızılca köyünün yakınlarında bir tepe vardır ve adına Daban tepesi denilmektedir. Oradaki taşlar ocaklık olarak bilinip inanca göre gökten düştüğüne, geçmişi ve geleceği bu taşların bildiğine ve insanların derdini bildiğine inanılmaktadır. Oradaki taşlardan biri öbürlerinden büyük olup inanca göre bu büyük taş öteki küçük taşların anası konumundadır. İnanca göre ana taş her zaman yavrulamakta; eğer başka bir yere götürülürse gece yeniden yavrularının yanına dönmektedir.[116]

Eski Türklerde kendisinde kutsiyet bulunduğuna inanılan en önemli taş, Yada isimli taştır. Bu taşın Budunbilim Terimleri Sözlüğü'ndeki anlamı "eski Türk budunlarının yağmur ve kar yağdırdığına, yel estirdiğine inandıkları kutsal ve

[114] Abdulkadir Kıyak, "Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültünün Elazığ'daki Yansımaları", ***Toplum Bilimleri Dergisi,*** Sayı 5(10), Temmuz 2011, s.131.
[115] Eliade, ***Dinler Tarihine Giriş***, s.222.
[116] Bayat, ***Türk Mitolojik Sistemi 2***, s.232.

büyüsel taş"tır.[117] Eski Türklerde Yada veya yeşim taşı, Kâşgarlı Mahmud'un[118] Dîvân-ı Lügati't-Türk adlı eserinde "Yat" olarak geçmektedir. Eserdeki bilgi günümüz Türkçesiyle şu şekildedir:

"Özel taşlarla kehanette bulunulur ve bununla yağmur, rüzgâr vb. getirilir. Bu onların (Türklerin) arasında iyi bilinir. Yağmalarda bunu inceledim; orada bir yangını söndürmek için yapmışlardı. Yüce Allah'ın izniyle yazın kar yağdı ve gözümün önünde yangını söndürdü."

Hikmet Tanyu'nun[119] belirttiğine göre eski Türklerde Yat taşının yağmur ve rüzgâr getirdiğine inanılmaktadır. Mehmet Yardımcı[120] ise bu taşın Yakutlarda *yad, yada, sata*, Kıpçak grubuna bağlı lehçelerde *cay, cama*, Kırgızlarda *joytaş* olarak anıldığını, Oğuz şivesinde ve tüm Anadolu'da *yada taşı* denilen bir taşın yağmur yağdırma gücüne sahip olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Yardımcı, taşla yağmur yağdırma inancının Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Tokat Zile'de de izlerinin olduğunu, yağmur yağmadığı zamanlarda bu yörede bulunan Aslan Dede, Hüseyin Gazi tepesi gibi kutsallığına inanılan yerlere çıkılarak yağmur duası yapıldığı ve bu uygulamada taşlardan yararlanıldığını belirtmiştir.

Yada taşı dışında günümüzde Anadolu'da taşlarla ilgili birçok inanış olup bu taşlar ziyaret edilmektedir. Bu taşlar tek başına olabileceği gibi bazı türbe veya mezar yerleri yakınında da bulunabilmektedir. Örneğin; Zeynep Erdem Ağoğlu[121] Ankara Kızılcahamam yöresinde Şeyh Ali Semerkandi Türbesi'nin girişinde bulunan Delikli Taş olarak anılan bir taş olduğunu; bu taşın deliğinden geçebilenlerin günahlarının az veya günahsız olduğuna; geçemeyenlerin ise günahkâr olduklarına inanıldığını; bu uygulamayı da çoğunlukla kadınların yaptığını belirtmiştir.

Yukarıdaki örnek haricinde Anadolu'nun birçok yerinde taşlarla ilgili anlatılar olup bu taşlar şifa bulmak veya çeşitli dileklerin gerçekleşmesi amacıyla ziyaret edilmektedir. Taşı ziyaret de çevresinde dolanma, taşa el sürme, vücuda

---

[117] Örnek, ***Budunbilim Terimleri Sözlüğü,*** s.67.
[118] Kâşgarlı Mahmud, ***Divânu Lügâti't-Türk***, (haz. A.Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.349.
[119] Hikmet Tanyu, ***Türklerde Taşla İlgili İnançlar***, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.41.
[120] Mehmet Yardımcı, "Geleneksel Türk Kültüründe Taş, Zile'de Taşlarla İlgili İnanmalar, Uygulamalar ve Oyunlar", ***Tarihi ve Kültürüyle Zile Sempozyumu Bildirisi***, 9-12 Ekim 2008, s.2.
[121] Zeynep Erdem Ağoğlu, ***Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam-Çamlıdere***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.53.

sürtme, taşı öpme, üstte taşıma, evde saklama, yerinden alıp belli bir süre sonra alındığı yere bırakma vb. biçiminde yapılabilmektedir.[122]

F. SULAR

Ziyaret yeri olarak tespit edilen "su", Türk mitolojisinde "Yer-su" kültü olarak önemli bir yere sahiptir. Eyüp Akman[123], Eski Türklerin kutsiyet atfettikleri suyun, Türkler arasında kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul edildiğini; aynı zamanda suyun kahredici ve koruyucu tanrı olarak da kabul edildiğini belirtmiştir. Bahaeddin Ögel'in[124] belirttiğine göre Altay Yaratılış Destanı'nda başlangıçta dünya, uçsuz bucaksız sonsuz sudan oluşmaktadır. Aynı zamanda Altay düşüncesinde Talay-Han adlı denizler ve okyanusların ruhu olduğuna inanılan han vardır. Emel Esin[125] de tıpkı Çinlilerdekine benzer dağların, yerden kaynaklanan ırmak ve suların, ağaçların ormanların insan veya hayvan şeklinde beliren ruhları olduğu inancının Türklerde ve Türk mitolojisinde olduğunu belirtmiştir.

Eski Türk geleneğinde ruhu olduğu inancından dolayı sular kutsal kabul edilmiş ve suya kurbanlar sunulmuştur. Özellikle de doğada tek başına bulunan sular kutlu sayılmıştır. Bu inancın bir yansıması olarak Müslüman Kırgızlarda kısır kadınlar sahrada tek başına bulunan bir kuyu (pınar) ya da su yanında kurban kesip sabahlamışlardır.[126]

Su kültünün izleri motif olarak Türk destanlarında mukaddes su, ebedi su, arı su, kaplıca vs. gibi kavramlarla karşımıza çıkabilmektedir. Mesela Manas destanında Manas'ın babası Cakıp Han'ın erkek çocuğu yoktur ve Han'a göre bunun sebeplerinden birisi de karısının kaplıcaya gitmemesidir. Cakıp Han bu durumu duasında şu şekilde ifade eder:

"…

Çıyırçı bana oğul doğurmadı.

[122] Yardımcı, "Geleneksel Türk Kültüründe Taş, Zile'de Taşlarla İlgili İnanmalar, Uygulamalar ve Oyunlar", s.5.
[123] Eyüp Akman, "Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler", ***Kastamonu Eğitim Dergisi,*** Sayı 1, 2002, s.4
[124] Ögel, Türk Mitolojisine Giriş, II. Cilt, s.383.
[125] Emel Esin, ***Türk Kozmolojisine Giriş***, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s.78.
[126] Hasan Bahar, "Korualan'daki (Gezlevi) Kütük Dökme Geleneği Üzerine Etnolojik Bir Araştırma", ***Milli Folklor***, Sayı 33, Bahar 1997, s.56.

Çıyırçıyı alalı,

Yazı kışı oldu tam on dört yıl,

Evliya mezarına gitmedi,

elmalıkta yuvarlanmadı,

kaplıcalarda gece yatmadı!

…"[127]

Su kültünün izleri Müslüman Kırgız-Kazak baskılarının duasında da görülmektedir. Onların dualarında su ile söyleşme ve ulu kişilerden yardım isteği vardır. Bu hususla ilgili duanın orijinal metnini Abdülkadir İnan şu şekilde vermiştir:

"Su basında Süleyman su ayagı er Kurkut

Belâlerni sen korkut! Çakırganda kel pirim!

Monglı minen çerlining keselim tabıp ber pirim!

Cer cüzündegi evliya kün közündeki evliya,

Maşrıktaki evliya, magripteki evliya!"[128]

Abdülkadir İnan bu metni günümüz Türkçesiyle şu şekilde vermiştir:

"Su başında /kaynaklarında/ Süleyman, su ayağında Er Korkut belâları sen korkut! Çağırdığım zaman gel, pirim! Kaygulu ile hastanın hastalığını bulup söyle! Yeryüzündeki evliyalar, güneş içindeki evliyalar, doğudaki evliyalar, batıdaki evliyalar!.."[129]

Bahaeddin Ögel ise *"Çağırdığım zaman gel, pirim!"*den sonrasını şu şekilde tercüme etmiştir:

"…Bunlu, (kaygulu) ile hastalığı keselim, şifa ver (tabıp ber), pirim!"[130]

Su inancı ile ilgili M.A. Seyidov[131] ise bazı Türk boylarında çocukları olmayan kadınların çocukları olması için su tanrısına yalvardıklarını belirtmiştir.

---

[127] Wılhelm Radloff, ***Manas Destanı Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri***, (haz. Emine Gürsoy), 1. Baskı, Türksoy Yayınları, Ankara, 1995, s.17

[128] İnan, ***Tarihte ve Bugün Şamanizm***, s.135

[129] İnan, ***Tarihte ve Bugün Şamanizm***, s.141-142

[130] Ögel, ***Türk Mitolojisi***, II. Cilt, s.328

[131] M.A. Seyidov, "Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi", (çev. Saadettin Gömeç), ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi***, Sayı 29, 1996, s.261.

Anadolu'nun birçok yerinde de eski Türk inançlarının bir yansıması olarak görülebilecek ve ziyaret yeri olarak kutsal kabul edilen sulara rastlamak mümkündür. Ünver Günay[132] kutsal kabul edilen suların bazılarının pınar, çeşme şeklinde, bazılarının ise havuz ya da gölet biçiminde olduğunu ve bu suların da dilek pınarı, süt pınarı, dede suyu gibi isimlerle anılabildiğini ifade etmiştir. Örneğin Emine Yıldırım'ın[133] belirttiğine göre Bitlis Ahlat'ta şifalı olduğuna inanılan ve ziyaret edilen su kaynağı "Şifalı Su" olarak anılmakta ve kadınlar bu kaynağa gelerek bu sudan almakta; aynı zamanda da küçük bir mağara kovuğu haline gelen yerde de bu suyla banyo yapmaktadırlar. Başka bir örnek olarak Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesine bağlı Zahber köyü içinde bulunan ve şifalı olduğuna inanılan su verilebilir. Bünyamin Borazan[134], bu suyun bir musluktan aktığını ve suyun ziyaret edildiğini, bu suyun özellikle bir hayvandan veya nesneden korkmuş olan hastalara iyi geldiğini belirtmiştir.

G. OCAKLAR

Ocak, eski Türk inancında ve Türk mitolojik sisteminde yer alan önemli bir kült olup genellikle ateş ile birlikte anılır.

Bahaeddin Ögel, Proto-Türk geleneğinde ateşin kendi kendine doğup yandığını; ateşin yıldırımlara, kıvılcımlara, odunlara veya herhangi bir yardıma ihtiyacı olmadığını; inanca göre ateşin canlı ve kişilik sahibi olup ev ve ailenin de dayanağı olduğunu belirtmiştir. Bahaeddin Ögel'e göre ateşin bu özellikleri eski İran'daki ateşperestlik ile karıştırılmamalıdır. Türklerdeki ateş geleneği sosyaldir.[135] Eski Türklerde ateşe saygısızlık gösterenin ceza olarak hastalandığına ve bu hastalığın da yine ateş ile iyileşeceğine inanılmaktadır. Abdülkadir İnan, bu durumu örneklemiştir. Buna göre Türk kavimlerinin bazılarında inanışa göre ateşe saygısızlık gösteren adamlar deri hastalığına tutulurlar. Bu hastalığı çakmak taşıyla ateş yakmak suretiyle kartaldan türediğine inanılan şaman tedavi edebilmektedir. Uçuk denilen

[132] Ünver Günay, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", ***Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** Sayı 15, 2003, s.12.
[133] Emine Yıldırım, ***Bitlis Yöresi Ziyaret Fenomeni ve Ziyaret Yerleri***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2004, s.50.
[134] Bünyamin Borazan, ***Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimleri, Kahramanmaraş, 2005, s.106
[135] Ögel, ***Türk Mitolojisi***, II. Cilt, s.519

deri hastalığını da Başkurtlar da böyle tedavi etmişlerdir. Ancak uçuk tedavi eden adam büyük bir ırmağı geçmiş olmalıdır.[136] Abdülkadir İnan ateşle ilgili inanmalara bir örneği de Kazaklardan vermiştir. İnan, Kazakların yağlı bir paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde "*alas, alas"* diye dolaştırdıklarını ve buna alaslama dediklerini; bu kelimenin de Anadolu Türkçesi'nde alazlama şeklinde muhafaza edilmiş olduğunu; ateşte temizleme anlamı ifade ettiğini belirtmiştir. İnan, "alas" kelimesinin Altay şaman dualarında da çok geçtiğini ve Yakut oyun kamlarının ateşle kötü ruhları kovmak için okudukları afsunlarda "alias, alias" diye bağırdıklarını da ifade etmiştir.[137]

Ocak veya ateş kültünün en önemli özellikleri insanları ve onların ailelerini beladan, hastalıktan koruması, hayvanların artışını ve evin bereketini sağlamasıdır.[138]

Eski Türklerde ocaktaki ateşin ruhu olduğuna inanılır ve bu yüzden de ateşten hem korkulur hem de ateşe saygı gösterilir.[139] Fuzuli Bayat, ateş ve ocak kültünün kadın tipi ile ilişkili olduğunu daha sonra erkek tipine geçtiğini belirtmiştir. Eski çağlarda ocak kelimesinin anlamı aile, soy, nesil olarak tanımlanmış ve anlamın genişlemesi sonucunda ocak, ata-baba-oğul üçlüsünden ibaret mürekkep bir yapı oluşturmuş, zamanla torunların ayrılması ayrı bir ocağın, dolayısıyla yeni bir ailenin oluşmasına sebep olmuştur. O bakımdan ocak töresine göre ateşi koruma görevi ailenin küçük oğluna verilmiştir.[140]

Ocağın Türkçe sözlükteki ilk anlamı, "ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer"dir.[141]

Pertev Naili Boratav, ocağın bilinen anlamından türeme üç anlamı daha olduğunu belirtmiştir:

"Birincisi "ocağın batsın" deyiminde olduğu gibi, soydur. İkincisi "Hasan Dede ocağı", "Narlıdere ocağı" deyimlerinde görüldüğü gibi, Anadolu'daki Alevi-Kızılbaş topluluklarının bölge bölge, bağlı bulundukları kutlu merkezler; ocak, bu deyimlerde, aynı zamanda o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına da gelir; genel olarak bu ocakların önderlik görevi babadan oğula geçer; nitekim ocak

[136] İnan, ***Tarihte ve Bugün Şamanizm***, s. 119
[137] Abdülkadir İnan, ***Eski Türk Dini Tarihi***, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s.43
[138] Bayat, ***Türk Mitolojik Sitemi 2,*** s.116.
[139] Satı Kumartaşlıoğlu, "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri", ***Karadeniz Araştırmaları Dergisi***, Sayı 43, 2014, s.175-176.
[140] Bayat, ***Türk Mitolojik Sitemi 2,*** s.116-117.
[141] ***Türkçe Sözlük 2***, s.1668.

ulusunun soyundan olan kimselere de "ocakzâde" derler. Kelime üçüncü anlamı ile belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir: "sarılık ocağı", "fıtık ocağı" vb. gibi. Bu son halde "ocak" ve "ocaklı" deyimleri eş anlamda kullanılır. Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyücülük işlemleridir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi ilaç saydıkları şeyleri kullandıkları da olur. Örneğin, Afyon bölgesinde Bardakçı köyündeki Köstebek Ocağı köstebek denilen çıbanı iyileştirme yeteneğine sahiptir. Bu çıban azınca sıracaya çevirir. Bunu sağaltmak için ocaklı, hastaya köstebek eti yedirir."[142]

Boratav'ın belirttiğine göre ocak olan kişiler genellikle bir yatırın yakınındaki köyün halkındandır. Ermişin soyundan gelmeleri veya onun türbesinde, ziyaret yerinde görevli olmaları kendilerine yetki sağladığına inanılmaktadır. Ocaklı, erkek de kadın da olabilir. Genel olarak erkek hastalara erkek ocaklılar, kadınlara da kadın ocaklılar bakar.[143]

H. MEVKİLER

Ziyaret yeri olarak mevkiler kutsalın tezahür ettiği yüksekçe tepede yer alan kimi zaman taşlarla oluşturulmuş mezar şeklindeki oluşumlardır.

Mevkilerin önemli özelliği yüksek tepelerde yer alması ve kutsalı üzerinde barındırmasıdır. Bu sebepten dolayı da mevkilerde "dağ kültü"nün izlerini görmek mümkündür. Dağlar yüksekliği nedeniyle Türkler tarafından yeryüzünde Tanrı'ya en yakın nokta olarak tasavvur edilmiş ve bu yüksek dağlar ulu kabul edilerek dağlara saygı gösterilmiştir.[144] Yüksek dağların Tanrıların yeri olarak kabul edildiği inanışın etkisiyle eski Türkler, ölen Türk büyüklerini yüksek dağ tepelerine gömerlermiş.[145] Türkler, dağın ruhu olduğu inancın etkisiyle dağa kanlı ve kansız kurbanlar sunmuştur. Kanlı kurban olarak Altay-Sayan Türkleri dağlara genellikle at kurban ederler; kansız kurban olarak da ateşe çay veya yağ atmakla, içki sunmakla saçı saçıldığı olurmuş.[146]

---

[142] Pertev Naili Boratav, ***100 Soruda Türk Folkloru***, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999, s.113.
[143] Boratav, s.114.
[144] Yaşar Kalafat, ***Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma,*** T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s.69.
[145] Bahaeddin Ögel, ***Türk Mitoojisi II***, MEB Yayınları, İstanbul, 1994, s.129.
[146] Bayat, ***Türk Miolojik Sistemi 2,*** s.236.

Mevkiler görünüşleri itibariyle eski Türk inanç sistemindeki oba kültü ile de benzerlik göstermektedir. Fuzuli Bayat, oba kültünün, kutsal vatan sembolü olan dağ, taş ve taş yığınlarından oluşan, iye kategorisi bağlamında ele alınıp değerlendirilmesi gereken bir kült olduğunu; bu kültün en eski izlerine de altı bin yıl öncesinde Altay'da ve Hakasya'da rastlanıldığını belirterek şu bilgileri vermektedir:

"Altay-Sayan Türklerinde ve Moğol-Buryatlarda taş yığınına oba denildiği bilinmektedir. Obanın yanından geçen herkes, dağ ruhunun şerefine oraya ya bir taş atar ya da atının kuyruğunun kılından obanın yanında bulunan ağaca bağlar. Dağ geçitlerinde ve dağ eteklerinde dağ ruhunu şereflendirmek için taş yığını oluşturmak ve onlara ***oba*** *adını vermek bütün Altay Türklerinde yaygın olan bir inançtır. Bayat'ın eserinde V. Verbitskiy'nin vermiş olduğu bilgilere göre her yüce dağın şerefine taş yığını oluşturulur ve bu taş yığınının ortasına dikilen direğe bez veya at kuyruğu tüyü bağlanır ki, dağ onun zirvesine çıkılmaya izin versin."*[147]

Bahaeeddin Ögel[148], Türk ve Moğol kavimlerinin toprak veya taşların yığılması yolu ile oluşturdukları tepelere oba dediklerini; bunun için de bu inanışa oba kültü denildiğini belirterek şu bilgileri vermektedir:

"Bu inanışa göre obalar, bozkırlarda topraklardan ve dağ geçitlerinde ise taşların yığılması ile meydana getirilirlerdi. En ufak bir tepecik bile bulunmayan geniş bozkırlarda, bu tepecikler kutsal bir dağ yerini tutar ve bunun üzerine çıkarak ibadet ederlerdi."

Nuray Bilgili, obada yapılan şaman ibadetine "Oba İbadeti" denildiğini belirterek oba ibadetinde şamanın, ilk önce obayı üç defa dolaştığını, kokulu otlar yakıp obanın etrafını tütsülediğini ve bu tütsüleme sırasında da ilahiler okuyup *"Gümüş Oba, Altın Dağ, bizi koru, esirge ve besle"* şeklinde dağlara ve yer-su sahibine dua edildiğini; bu ritüelden sonra kurban kesildiğini ve kurban hayvanının başının ve boynuzlarının bir sırığa geçirilerek obaya asıldığını da belirtmiştir. Bilgili, Obalar ve obaların bulunduğu dağların Türkler için ruhların mekânı ve adak yerleri olduğunu, Kırgız ve Kazak Türklerinin obalara hala çok büyük saygı gösterdiğini ve ervahı güçlü olan, yani ruhlarla iletişim kurabilen kahramanların mezarları olduğuna inanıldığını da belirtmiştir.[149]

Mevki olarak ziyaret yerlerine benzer olduğunu düşündüğümüz dağ ve oba kültü ile ilgili bilgiler haricinde ziyaret yeri olarak tespit ettiğimiz mevkilerin Üçler,

[147] Bayat, ***Türk Mitolojik Sitemi 2,*** s.242
[148] Ögel, ***Türk Mitoojisi II,*** s.133.
[149] Nuray Bilgili,"Türklerde Obo-Ovoo Kültü" , **Türk Kozmolojisi**, Erişim tarihi: 12 Kasım 2015, http://www.turkkozmolojisi.com/2014/04/turklerde-obo-ovoo-kultu.html

Yediler, Kırklar olarak anılması ve bu sayıların ziyaret ile ilgili olması nedeniyle, bu sayılarla ilgili bilgiler vermek de yerinde olacaktır.

Üçler, yediler ve kırklar özellikle alevi-bektâşi geleneğini yaşayan kimseler arasında ulu kişiler olarak bilinmektedir. Üçler ve yedilerden ziyade kırklar ile ilgili anlatılar bilinmektedir. Mehmet Şimşek[150], Alevi-bektâşi inancının temel kaynağı sayılan kırklar söylencesinin Mirac olayı ile bağlantılı olarak "Buyruknâme-i İmam Cafer Sadık, Menakıb-ül-esrar, Behçet-ül-ahrar" adlı eserlerde şu şekilde anlatıldığını belirtmiştir:

"Cebrail Hz. Muhammed'e Hakk'ın davetini bildirdi. Ona rehberlik etti. Semada önlerine bir arslan çıktı ki kükremesi ile peygamberi korkuttu. O anda, Amcam oğlu Ali şimdi burada olsaydı bu arslanın hakkından gelirdi diye düşündü. Hafiften bir ses geldi ki, "Arslan senden bir nişan iste, yüzüğünü ver!" Hz. Muhammed yüzüğünü (hatemini) arslanın ağzına attı. Arslan yüzüğü yuttuktan sonra yol açıldı ve Hz. Muhammed Tanrı'nın huzuruna çıktı. Onunla doksan bin sırrı konuştu. Bunların otuz bini şeriat, otuz bini tarikat, otuz bini de hakikate aitti. Arada perde vardı. Peygamber Cenab-ı Allah'tan perdenin kaldırılmasını diledi. Perde kalkınca orada bulunan Ali'yi gördü. O yüzden Mirac Peygamber'in Ali sırrına ermesidir denilir. Nihayet Mirac oldu. Hz. Muhammed'e Hakk tecelli etti. Hakk'ın didarını gördü. Hz. Resul (Sallallahü aleyhi ve sellem), Mirac'tan dönüşte Kırkların sohbette oldukları "Ashab-ı sofa"nın kapısına vardı. Kırklar orada sohbet ederlerdi. Hz. Resul kapıya vurdu. Sesi işiten kırklar: kimsin, ne istersin? dediler.

Hz. Resul dedi: "Peygamberim, açın kapıyı içeri gireyim, siz erenlerle sohbet edeyim."

Kırklar: "Bizim aramıza peygamber sığmaz. Peygamberliğini git ümmetine eyle" dediler.

Hz. Resul bunu işitince hemen geri döndü. Ol vakit Hak Teala Hazretlerinden bir ses geldi: "Ya habibim ol kapıya yine var ol meclise dahil ol."

Hz. Resul ol sesi işitip hemen geri döndü. Gelip kapının halkasını vurdu. İçlerinden kırklar işitip: kimsin, nedir hacetin? dediler.

Resulullah: "Peygamberim, açın kapıyı içeri gireyim, mübarek cemalinizi göreyim" dedi.

Kırklar: "Bizim aramıza peygamber sığmaz. Bir ahır zaman peygamberi vardır. O da bizim içimizdedir" dediler.

Resulullah bu sesi işitince yine geri döndü. Diledi ki feragat gele, kendi makamına vara, sakin ola. Cenab-ı Allah'tan kulağına aynı ses geldi: "Yâ habibim! Ol kapıya yine var, ol meclise dahil ol. Ben peygamberim deme ***Sırrıl Kayyum Hadimül-Fukarayım*** *de."*

[150] Mehmet Şimşek, ***Alevi-Bektaşi Kültüründe Kırklar ve Kırkbudak***, Maarif Kitaphanesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.19-22

Resulullah kapıyı kaktı.

Kırklar, "Kimsin, nedir hacetin" dediler.

Resulullah: "Sırrıl Kayyum Hadimül-Fukarayım"[151] *dedi.*

İçeride kırklara gaipten bir avaz geldi. "Muhammed nebi geldi" denildi. Ol vakit kapı açıldı. Resulullah "Bismillahirrahmanirrahim" dedi ve önce sağ ayağını basarak içeri girdi.

Kırklar: "Ehlen ve sehlen" dediler. "Merhaba hoş sefa geldin, kadem getirdin, gelmekliğin mübarek olsun" dediler.

Ol vakit Şah-ı Merdan Ali, Hz. Fatma, İmam Hasan ve İmam Hüseyin bu demde muhabbette hazır idi. Kırklar, Hz. Muhammed'i görünce kıyama durdular (ayağa kalktılar), yer gösterdiler.

Muhammed geçip Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'in oturduğu tarafa, Şah-ı Merdan Ali'nin yanına oturdu. Fakat Ali olduğunun farkına eremedi.

Muhammed sordu: "Sizler kimlersiniz, size kim derler?"

"Biz kırklarız, bize kırklar derler" cevap ettiler.

Andan sonra baktı yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır.

Muhammed sordu: "Ben müşkülde kaldım, sizin ulunuz ve küçüğünüz kimdir, hanginizdir?"

Kırklar: "Bizim ulumuz da küçüğümüz de uludur. Biz kırkız, kırkımızda biriz" dediler.

Muhammed saydı ki otuz dokuz sahabe oturur. "Ya hani biriniz eksik, noldu biriniz" dedi.

Kırklar: Selman Seydullah'a gitti. Andan eksik birimiz, Selman da bunda hazırdır, hazır bil" dediler.

Hz. Muhammed onlardan bir nişan istedi: "Mademki kırkınız bir, biriniz kırk, isbat eyleyin" diye buyurdu.

Kırklar: "Şayet birimizden kan alınsa, hepimizden o anda kan akar" dediler.

Bunun üzerine Hz. Şah-ı Merdan Ali, mübarek kolunu uzattı. Kırklardan biri "Destur Hu" dedi. Ali'nin koluna neşter vurdu. Kan revan oldu. Ol vakit cümlesinin kolundan da kan aktı. Bir kan da penceren doğru gelip meydana döküldü. Bu da taşraya çıkan Selman-ı Farisi'nin kolundan akan kandı.

Selman, "Hû" dedi ve içeri girdi. Kolundan kan damlar idi. Şah-ı Merdan Ali'nin kolunu bağladılar. Kırkının da kanı durdu."

Üç, yedi ve kırk sayısı Türk destanlarında motif olarak da geçmektedir. Özellikle kırk sayısı motif olarak destanlarda çok geçmektedir. Mehmet Yardımcı

[151] Bu söz, alıntı yapılan eserin dipnotuna göre "yoksulların hizmetçisiyim" anlamındadır.

kırklar motifine değinmiştir. Yardımcı'nın belirttiğine göre görünmez âlemlerden gelen kırklar motifi Danişmend Gazi, Battal Gazi ve diğer mistik destanlarda üç değişik şekilde sergilenmektedir. Bunlardan ilki kırk sayısı ile bazı eşya ve davranışlar sınırlanmasıdır. İkincisi destanlarda kahramanın etrafında meydana gelmiş oldukça güçlü kırk alptır. Son olarak ise kırklar motifi ile görünmez âlemden gelen koruyucu, güç verici, kutsallığa erişmiş şahıslar ifade edilmektedir.[152]

[152] Mehmet Yardımcı, "Türk Destanlarında Tipler ve Motifler", ***Çukurova Üniversitesi Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi,*** no:5536, 17.06.2009, s.7.

İKİNCİ BÖLÜM

KESKİN VE ÇEVRESİNDEKİ ZİYARET YERLERİNİN MORFOLOJİK-İŞLEVSEL ANALİZİ

A. MEZARLAR

a. Aşağışeyh Köyü - Şıh Mezarları

Bu mezarlar Keskin'e uzaklığı yaklaşık 22 km olan Aşağışeyh köyünün kuzey girişinde bir tepede yer almaktadır. Köylü tarafından burada yattığına inanılan üç zat vardır. Bunlardan ikisi Hasan Koca diğeri ise Eyüp Koca'dır.

Mezarların olduğu bölgede adlarına Hasan Koca denilen iki zattan birinin mezarı demir yapı ile çevrilmiş ve üzerinde Hasan Dede yazılı olan beyaz mezar taşı köylü tarafından dikilerek yaptırılmıştır. Diğer iki mezardan birinin yeri kaybolmuş diğeri ise yaptırılmayarak mezarın sadece baş ve ayak kısımlarında yer alan kayalardan mezar olduğu belli olmaktadır.

Kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğu kadarıyla yöre halkı arasında Hasan Dede ile ilgili bir takım kerametler içeren anlatılar bilinmektedir. Buna göre Hasan Dede Allah dostu bir kişi olup köyün ağasının kapısında çobanlık yapmaktadır. Ağa bir gün Hac vazifesini yapmak için mübarek topraklara gider. Ağanın hanımı bir gün mantı pişirir ve yemek esnasında: "*Keşke ağamız olsaydı da yeseydi, mantıyı çok severdi"* demiştir. Bunun üzerine Hasan Dede kendisinin bir tabak mantıyı soğutmadan ağaya götürebileceğini söylemiştir. Ağanın hanımı inanmaz. Buna rağmen Hasan Dede mantı dolu tabağı alır ve aynı gün tabağı götürür. Tabi köylü buna inanmaz. Çünkü bir günde götürmesi mümkün değildir. Ağa Hac vazifesini yerine getirip köye ulaştığında halk köyün girişinde ağayı karşılamıştır. Ağa hemen köylüye şöyle söylemiştir: *"Allah'ını seven Hasan'a gitsin. Ben Hac'da onu gördüm."* Bu olay üzerine de köylü tarafından Hasan Dede'nin ulu bir kişi olduğu anlaşılmıştır (KK1).

Başka bir kaynak kişiden alınan bilgiye göre Hasan Dede'nin bir başka kerameti daha vardır. Buna göre bir gün çobanlar çok acıktıkları için dayanamayıp ağanın bir keçisini kesip yemişlerdir. Ancak böyle bir şey yaptıkları için çok pişman

olmuşlardır. Daha sonra yanlarına Hasan Dede gelmiştir. Çobanlar çok pişman olduklarını belirterek durumu anlatmışlardır. Bunun üzerine Hasan Dede, keçinin bir kemiğini alarak yere atmıştır. Yere atınca o kemik bütün bir keçi olmuştur (KK2).

Kaynak kişilerden dinlenilen her iki anlatı çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında Gürol Pehlivan'ın görüşlerinden hareketle "menkıbe" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu menkıbe tanımında olduğu gibi dini şahsiyetin (Hasan Dede'nin) bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır.

Köylünün geçmişlerinden duyduğu kerametler içeren anlatılara bakıldığında özellikle Hasan Dede'yi mübarek bir kişi olarak benimsedikleri görülmektedir. Bu yüzden de Hasan Dede'ye dualar edilmektedir. Özellikle Hasan Dede'nin mezarına Allah rızası için geçerken dua edilmektedir. Bununla birlikte kaynak kişilerin belirttiğine göre köylüler, bahçelerinde veya tarlalarında yer alan böcek, kurt vb. haşeratları kovmak için Hasan Dede'nin mezarının toprağından almakta ve dua ederek aldıkları toprağı bahçe veya tarlaya saçmaktadır. Askere giden gençler de askere gitmeden bu mezara gelip dua etmektedir. Bu gençler mezardan ayrılıp askere gitmek için yola koyulmadan önce mezarın toprağından yanlarına almaktadır. Bu sayede kaynak kişiler, askere gidip gelen gençlerin iyi gidip geldiğini söylemektedir (KK1, KK2). Yani kaynak kişiler, askerin başına gelebilecek her türlü tehlikeden bu mübarek toprak sayesinde korunduğunu ifade etmektedirler.

Mezarları bulunan şıhlardan Hasan Dede'de, çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen atalar kültü ve veli kültünün izleri görülmektedir. Eski Türklerde ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, günümüzde bölge insanının Hasan Dede'ye dualar edip başlarına gelebilecek kötülüklere karşı korunma inancı şeklinde devam etmektedir. Bununla birlikte anlatılarda motif olarak karşımıza çıkan "kısa zamanda uzak bir yere gidip gelme" ve "kemikten bütün bir hayvan oluşturabilme" şeklinde göstermiş olduğu kerametlerle Hasan Dede'de, eski Türk şamanlarının sahip olduğu olağanüstü özelliklerin izleri görülmektedir.

b. Büyükceceli Köyü - Şıh Mezarı

Keskin'e uzaklığı 25 km olan köyün içinde yer alan caminin hemen karşısında bulunan mezar daha sonradan yapılan tek göz bir odadan oluşmaktadır. Odanın ortasında Şıh denilen zatın mezarı olup çevresi halılarla kaplıdır. Odanın bir köşesinde eşarp, seccade, ibrik, süpürge bulunmaktadır. Mezarın çevresi mermerle kaplı olup ortası topraktır. Toprağın üstü ise seccade ve örtü ile kapatılmıştır. Mezarın baş kısmının yanında ise mermerin üzerine konulmuş Kur'an-ı Kerim, ayak kısmında ise bağış bırakılan tas bulunmaktadır.

Bu mezarda yatan kişi hakkında net bir bilgi köylü tarafından bilinmemektedir. Kaynak kişinin belirttiğine göre geçmişlerinden dinlediği kadarıyla burada yatan kişi Osmanlı zamanı veya daha öncesinde köyün olduğu bölgede savaşmış ve başı gövdesinden ayrılarak şehit düşmüş rütbeli bir askerdir. Bu asker kopmuş başını koltuğunun altına alıp günümüzde ziyaret edilen mezara yatmıştır (KK3). Efsane, destan, masal gibi anlatılarda karşımıza çıkan "kesik baş" motifinin bu anlatıda yer alması türbenin önemin halk arasında daha da artmasına vesile olmuştur.

Bu yerle ilgili geçmişte yaşandığına inanılan anlatılar da mevcuttur. Buna göre geçmiş zamanlarda bu bölgede oturan bir çoban, hayvanlarını mezarın olduğu bölgede otlatır ve orada hayvanları ile birlikte gecelemektedir. Burada yatan zat, çobanın birkaç defa rüyasına girmiş ve rüyasında kendisinin ulu bir kişi olduğunu, mezarının üstünde hayvan bulundurmamasını ve mezarını yaptırmasını söylemiştir. Kaynak kişinin anlattığına göre mezarın yeri bellidir. Çünkü hayvan her yeri pisleyip mezarın olduğu yeri pislememektedir. Bunun üzerine çoban şu an bulunan yeri yaptırmıştır. Köylüye de kendisi öldükten sonra odanın avlusuna gömülmesini vasiyet etmiştir. Günümüzde de odanın hemen yanında çoban olduğuna inanılan kişinin mezarı vardır (KK3). Bu anlatı çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında Gürol Pehlivan'ın görüşlerinden hareketle "memorat" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu memorat tanımında olduğu gibi velinin öldükten sonra yaşayan canlıların hayatına girmesi, müdahale etmesi vs. ile ilgili bir anlatı, zamanında yaşamış bir çoban tarafından nakledilerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Başka bir kaynak kişi geçmişlerinden duyduğu kadarıyla buraya eskiden kağnılarla felçli hastaların geldiğini ve dua ettiklerini, bu hastaların giderken de yürüyerek gittiklerini belirtmiştir (KK4). Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre günümüzde iyileşmek amacıyla gelen hastalar şunlardır:

- Felçli hastalar,
- Çocuğu olmayanlar,
- Akıl rahatsızlığı olan hastalar (KK3, KK4).

Başka bir kaynak kişi özellikle çocuğu olmayan bayanların bu mezara gelerek mezarın bulunduğu odada iki rekat namaz kıldıklarını ve giderken yanlarına mezar toprağından aldıklarını belirtmiştir. Bu toprak ise bir çaputa sarılıp suda çözündürülmektedir. Çözündürülen su ise üç gün boyunca içilmektedir (KK5).

Kaynak kişiye çocuğu olmayan bayanların bu mezarın bulunduğu odaya gelip nasıl bir uygulama yapmaları gerektiği veya nasıl bir dua yaptıkları sorulduğunda kaynak kişi, bunu uygulamalı olarak göstermiştir. Buna göre abdest alındıktan sonra kapıdan içeri besmele ile girilmektedir. Daha sonra Fatiha ve İhlas sureleri okunarak üç defa mezar başında dönülüyor ve dönerken de mezarın kenar yerlerine el sürülmektedir. Aynı zamanda mezarın baş kısmındaki mermer de öpülmektedir. Bu uygulama bittikten sonra Allah rızası için iki rekat namaz kılınıp dilek dilenmektedir. Ziyaretçi bayanlar mezarın bulunduğu bu odadan ayrılmadan önce yanlarında getirdikleri tespihi mezarın başındaki mermer sütuna asmaktadır. Eğer eşarp getirmişse de aynı taşı üzerine eşarp sarılıp çözüldükten sonra bir köşeye bırakılmaktadır. Aynı zamanda mezarın ayak kısmındaki tasa da para bırakılmaktadır (KK5).

Bölge halkı tarafından mübarek bir zat olarak görülen Şıh'ta "ata-veli" kültünün izleri görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında Ahmet Yaşar Ocak'ın velinin kült konusu olup olmadığı konusunda vermiş olduğu bilgilere değinilmişti. O bilgilerden hareketle bölge insanının çeşitli hastalıkların iyileşmesi, bazı dileklerin gerçekleşmesi için ziyarette bulunması nedeniyle Şıh'ın mezarında veli kültünü tespit etmek yerinde olacaktır.

c. Cankurtaran Köyü-Hacı İbrahim Efendi Mezarı

Evliya olduğuna inanılan kişinin mezarı Keskin'e uzaklığı 9 km olan köyün içinde hafif tepelik bir yerde yer almaktadır.

Mezarın hemen yanında evi bulunan kaynak kişi, bu kutsal olduğuna inanılan kişinin ne zaman yaşadığının bilinmediğini, günümüzde yaşayan yaklaşık 70-80 yaşlarında torunları olduğunu ve onların da oğullarının ve torunlarının zaman zaman bu yere gelerek ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Bu kişinin mezarının üzerine herhangi bir yapı yapılmamıştır. Çünkü denilenlere göre bu kutsal kişi, mezarının üzerine hiçbir şekilde bir yapı yapılmamasını söylemiştir. Kaynak kişi, her ne kadar zaman zaman zatın mezarındaki otları temizlese de bu kutsal kişinin bu vasiyeti nedeniyle herhangi bir yapı yapmayı düşünmüş; ancak yaptığı takdirde başına bir kötü durum gelir düşüncesiyle böyle bir yapı yapmadığını belirtmiştir (KK6).

Köyün genelinin bu kutsal kişi ile ilgili bildiği keramet içeren anlatıyı kaynak kişi şu şekilde anlatmıştır:

"*Bir gün Hacı Efendi karısıyla birlikte Kürtçü denilen bir köyde yaşayan kızlarına gitmek için yola koyulmuşlar. Bu köye giderken tepelik bir yerde üzerine binmiş oldukları at ikisini birlikte taşıyamayınca Hacı Efendi karısına sen ata yalnız bin ve git; ancak giderken arkana sakın bakma demiş. Ancak karısı yolu yarılayınca merak etmiş ve arkamdan geliyor mu diye arkasına bakmış. O sırada da çayırlık bir yerden geçiyormuş ve o çayırlığa Hacı Efendi'nin karısı düşmüş. Çünkü arkasına baktığında Hacı Efendi'nin uçarak geldiğini görmüş. Efendinin hanımı arkasına döndüğünde uçan zat, hanımı baktığı için yere inmiş ve 'ben sana bakma demedim mi?' demiş."* (KK6).

Geçmişlerinden duyduğu başka bir rivayete göre kaynak kişi, Hacı İbrahim Efendi'nin farklı bir yerde olan hadiseleri -hadisenin olduğu yerde bulunmasa bile- bildiğini belirterek şu örneği vermiştir:

"Hacı Efendi'nin Keskin'e bağlı olup eski ismi Maşat yeni adı Gülkonak olan köyde hocalık yapan bir arkadaşı varmış. Bu hoca ziyaret etmek için Hacı Efendi'ye geliyormuş. Bu hocanın yarı yolda atın üzerindeki torbası düşmüş ve bu durumdan haberi olmamış. Bu hadise yaşandığı sırada Hacı Efendi yanındaki hizmetlilerine şu an bana ziyarete gelen bir hoca arkadaşım var. Falanca yerde atının üzerindeki torbası düştü onu gidin alın ve getirin demiş. Daha sonra bu hoca Hacı Efendi'nin yanına geldiğinde atının üzerinde torbanın olmadığını fark etmiş. Hacı Edendi hocaya merak etmemesini, hizmetlilerini torbayı almaları için gönderdiğini söylemiş." (KK6).

Başka bir kaynak kişi ise Hacı İbrahim Efendi ile ilgili geçmişlerinden duymuş olduğu bir anlatıyı şu şekilde aktarmıştır:

"Keskin'in bir köyünde bir zat-ı muhterem varmış. Birkaç kişi bu zat-ı muhtereme Hızır Aleyhisselâm ile görüşmek istediklerini ve nasıl görüşeceklerini sormuş. Bu zat bu birkaç kişiye Cankurtaran'daki Hacı Efendi'ye giderseniz o sizi Hızır Aleyhisselâm ile görüştürür demiş. Bu kişiler yola çıkıp yolu yarıladıktan sonra yaşlı bir kişiyle karşılaşmışlar. Bu yaşlı kişiyle kısa bir sohbet ettikten sonra yola devam edip Hacı Efendi'nin yanına gelmişler ve ona Hızır Aleyhisselâm ile görüşmek istediklerini dile getirmişler. Hacı Edendi ise yolda gördünüz, konuştunuz ya demiş. Yani aslında o birkaç kişinin gördüğü yaşlı kişi Hızır Aleyhisselâm'mış." (KK7).

Yukarıdaki anlatılara bakıldığında çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında değinilen "havada uçma" motifi ve "Hızır" motifi göze çarpmaktadır. Havada uçma motifi Anadolu'da dini şahsiyetler etrafında oluşan menkıbe örneklerinde olduğu gibi karşımıza çıkmaktadır. Hızır motifi ise bu anlatıda A.Yaşar Ocak'ın belirttiği gibi çarelerin tükendiği zamanlarda bir kurtarıcı olarak değil de yolda karşılaşılan bir zat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatılar menkıbe olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu anlatılar, Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu menkıbe tanımında olduğu gibi dini şahsiyetin (Hacı İbrahim Efendi'nin) bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili anlatılardır.

Köylülerle görüştüğümüzde kaynak kişiler de dahil Hacı İbrahim Efendi'nin hayattayken yağmur dualarında önderlik ettiğini, birkaç köyün toplanarak Hacı İbrahim Efendi'ye başvurduklarını, dua edilip kurban kesildiğini geçmişlerinden duyduklarını belirttiler. Günümüzde mezar başında yapılan uyguluma ise Allah rızası için dua etmek ve yağmur yağması için dua edip, Hacı İbrahim Efendi'nin mezarına su dökmektir. Ziyaretimiz sırasında yağmur duası ile ilgili yapılan bir uygulamaya denk gelmedik. Ancak kaynak kişiler civardaki bazı kişilerin yağmur yağmayınca bu mezara gelip yağmur yağması için dua ettiklerini belirttiler (KK6, KK7).

Bölge halkı tarafından mübarek bir şahsiyet olarak görülen Hacı İbrahim Efendi'de "ata-veli" kültünün izleri görülmektedir. Yukarıda kaynak kişilerden dinlenilen anlatılara bakıldığında "havada uçma", "Hızır ile görüşme", "farklı bir yerde geçen hadiseden haberi olması" gibi göstermiş olduğu kerametlerle Hacı İbrahim Efendi'de, çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinildiği gibi eski Türk şamanlarının sahip olduğu olağanüstü özelliklerin izleri

görülmektedir. Günümüzde bölge insanın Hacı İbrahim Efendi'nin mezarını ziyaret edip yağmur yağması için mezar başında dua etmesinin ve ona saygı göstermesinin temelinde atalar kültünün de önemli rolü vardır.

d. Cinali Köyü - Cinali Türbesi

Keskin'e uzaklığı 7 km olan köyün güney doğusunda yer alan tepelik bir bölgede bulunan türbe, köylülerin bildiği kadarıyla 800 yıllık bir tarihi olan türbedir.

Türbenin hemen yanında evi bulunan ve türbenin bakımını da üstlenen kaynak kişiden aldığımız bilgilere göre bu bölgeye günümüzden 25 yıl önce İstanbul'dan bir grup öğrenci bu türbenin mimari özelliklerini incelemek için gelmişlerdir. Onlardan duyduğu bilgilere göre türbenin 800 yıllık bir geçmişi olduğunu kaynak kişi belirtmiştir. Kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğu bilgilere göre bu türbede yatan kişi Hümmet Dede olarak bilinmektedir. Ancak kimlerden olduğu ve geçmişi hem köylü hem de kaynak kişi tarafından bilinmemektedir (KK9).

Türbenin dışı Selçuklu zamanlarındaki yapılara benzeyen kubbeli bir yapıdır. Türbenin içerisinde kutsal olduğu düşünülen kişinin mezarı ile birlikte üç küçük mezar daha vardır. Kaynak kişi, bu küçük mezarların zatın çocukları veya hizmetlileri olduğunu geçmişlerinden duymuştur (KK9). Türbenin içinde gelenlerin namaz kılması için halı ve seccadeler de bulunmaktadır. Bundan başka içi su dolu ibrik, süpürge ve terlik de bulunmaktadır. Bunların bulunma amacını sorduğumuzda kaynak kişi, gelen ziyaretçilerin hayrına burayı temizlediklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte kaynak kişi, burada yatan ulu kişinin ruhunun da ibriği kullanarak abdest alıp ibadet ettiğine inandıkları için de bu aletlerin burada bulunduğu belirtmiştir. Türbenin içerisinde dikkati çeken başka bir unsur çocuk kıyafetleri olup bunun nedenini sorulduğunda kaynak kişi şu yanıtı vermiştir:

"*Buraya çocuğu iyi olsun diye gelenler çocuklarının fazla kıyafetlerini getiriyorlar. Fakir, durumu olmayanlar da buradan bu kıyafetleri alıp kullanıyorlar."* (KK9).

Alınan bilgilere göre bu türbeye genel olarak gelen ziyaretçiler şunlardır:

- Sürekli ağlayan ve huysuz olan çocuklarının sakinleşmesi amacıyla gelenler,
- Yürüyemeyen, kekeleyen ve konuşamayan çocuklarının düzelmesi için gelenler,

- Uzun zamandan beri çocuğu olmayan, çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar (KK9).

Kaynak kişiye buraya bu amaçlarla gelen kişilerin ne tür bir uygulama yapıldığı soruduğunda kaynak kişi, özellikle konuşamayan, kekeleyen, huysuz olan çocuklar için yapılan uygulamayı şu şekilde ifade etmiştir:

"Aileler çocuklarıyla birlikte gelir. Anne veya babası çocuğun elinden tutar. Üç Kulhu ve bir Elham okuyarak çocuğu 3 sefer, 7 sefer türbenin etrafında dolandırırlar. Ondan sonra çocuğu içeri kapatırlar. Çocuk içeride bir müddet durunca kapıya dayanır. Beni çıkartın diye ağlar. Onun ağlaması veya seslenmesi iyiye delalettir. Daha sonra onu oradan çıkarırlar ve giderler."

Kaynak kişi ziyareti gerçekleştirdiğimiz zamandan bir sene önce gerçekleşen bir olayı ise şu şekilde anlatmaktadır:

"Evvelki sene öğleden sonra İstanbul'dan bir minibüs trafik polisleri geldi. Bu polislerden birinin çocuğu hiç yatmazmış, ağlar, feryatlar edermiş. Ben de vardım oraya ve çocuğu içeri kapattılar. Çocuk içeri girer girmez çocuğun sesi kesildi. Sonra çocuk içeride uykuya daldı. Uzun süre uyudu. Bunlar çocuk uyansa da gitsek diyorlar. Ama çocuğun uyumaya devam ettiğini görünce şaşırdılar. Babası bu kadar uslu durmasının, uyumasının imkânı yok diyor. Gelenler artık gidelim dediler. O zaman ben de çocuğu kucağınıza alın, okuyarak çıkartın dedim. Çocuğu aldılar, minibüse koydular, geçtiler, gittiler. Daha sonra gelip kurban kestiler." (KK9).

Bu anlatı çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımından hareketle velinin öldükten sonra yaşayan canlıların hayatına girmesi, müdahale etmesi vs. ile ilgili bir anlatı olduğu için memorat olarak değerlendirilebilir.

Kaynak kişi, çocuğu olmayan kadınların ise geldiklerinde içeri girip iki rekat namaz kıldığını ve dışarı çıkararak türbenin etrafını üç sefer, yedi sefer dolaşarak dilek dileyip kurban kestiklerini belirtmiştir. Aynı şekilde daha eski zamanlarda buzağısı olmayan veya düşük yapan inek sahiplerinin de ineğini getirip bu türbenin etrafında dolaştırdıklarını ifade etmiştir (KK9).

Günümüzde türbenin etrafındaki toprağın da faydalı olduğunu belirten kaynak kişi, bu toprağı köylülerin alıp sadece bahçelerindeki böcekleri kovmak amacıyla kullandıklarını, köylünün bu topraktan bir parça alıp sıradan toprakla karıştırdığını ve üç "Fatiha" bir "İhlas" suresi okuyarak bahçelerine saçtığını belirtmiştir (KK9).

Türbede yattığına ve geçmiş zamanda yaşadığına inanılan Hümmet Dede, veli kültü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında A.Yaşar Ocak'ın veli kültü ile alakalı belirttiği unsurlardaki gibi türbeye gelen ziyaretçiler, bazı dileklerin gerçekleşmesi ve hastalıkların iyileşmesi için ziyarette bulunup adak adayıp kurban kesmektedirler. Bununla birlikte ziyaretçilerin, çeşitli sıkıntılarına deva bulduktan sonra kurban kesip bir nevi ata olarak görülebilecek zata saygılarını ve şükranlarını sunmaları ile eski Türklerin de zamanında ata kültü bağlamında atalarına duydukları minnettarlıklarını kurban keserek göstermeleri arasındaki benzerlik dikkate değerdir.

e. Efendiköy - Efendioğlu Mezarı

Efendioğlu'nun mezarı, Keskin'e uzaklığı 22 km olan köyün güney girişinde bulunan mezarlık içerisinde yer almaktadır. Mezar, zamanında köylü tarafından yaptırılmış olup eski tip kiremit renkli taşlardan oluşmaktadır. Mezarın baş ve ayak kısımlarında köylü tarafından dikilen çam ağaçları bulunmaktadır.

Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre Efendioğlu, ölmeden önce mezarının üstüne türbe yapılmamasını vasiyet etmiştir. Bu yüzden de köylüler mezarın üzerine herhangi bir yapı yapmamışlardır (KK13).

Efendioğlu ile ilgili tarihi bir bilgi bilinmemektedir. Efendioğlu, köylü tarafından çok eski zamanlarda yaşamış Allah dostu bir zat olarak bilinmektedir. Bu zatın yaşadığı dönem bilinmemekle birlikte konu ile ilgili merakı olan kaynak kişi, bu zatın Horasan erenlerinden olabileceğini belirtmiştir (KK14).

Efendioğlu ile ilgili anlatılar köy halkı tarafından bilinmektedir. Kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğuna göre bu zatın yanına her akşam gelen iki geyiği bulunmaktadır. Bu geyikler geldiği zaman Efendioğlu, geyiklerin sütünü sağıp onları göndermektedir. Ancak o zamanlar köylü bu geyiklerin nasıl geldiklerini görememektedir (KK14). Başka bir kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğuna göre de Efendioğlu'nun bu köyde evi olup zatın evine her akşam 50-60 tane geyik gelmektedir. Zat da bu geyiklerin sütünü sağıp göndermektedir. Bir gün geyikler gelmemiş ve geyiklerin gelmediği günün gecesi de Efendioğlu vefat etmiştir (KK15). Birbirine benzeyen her iki anlatıya bakıldığında eski Türk inanç sisteminde kutsal görülen ve özellikle destanlarda yer alan "geyik motifi" dikkat çekmektedir. Bu

anlatı çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımlamadan hareketle menkıbe olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi dini şahsiyet olarak görebileceğimiz Efendioğlu'nun bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır.

Kaynak kişi, Efendioğlu'nun mezarında perşembe gününü cumaya bağlayan gece ışık göründüğünü; ancak bu ışığın herkese görünmediğini belirtmiştir. Ayrıca köyde uzun zamanlardan beri hiç doğal afet yaşanmadığını belirtmiştir. Kaynak kişi, günümüzde köyün çevresinde sel olduğu zaman köye hiç selin uğramadığını ve köye zarar vermediğini söylemiştir. Bu durumun da Efendioğlu'nun mezarının varlığı ile alakalı olduğu belirtilmiştir (KK13). Başka bir kaynak kişinin belirttiğine göre de dolu yağdığı zaman köyün sınırlarından içeri dolu girmemektedir (KK14).

Kaynak kişilere Efendioğlu'nun mezarı ile ilgili özel bir uygulamanın yapılıp yapılmadığı sorulduğunda bu mezara Allah rızası için gelip dua edildiği belirtilmekle birlikte bahçelerde bulunan haşeratlar için mezar toprağından alınıp saçıldığı da belirtilmiştir. Buna göre köylü, abdest alıp sabah namazından önce mezara gitmekte ve orada iki rekat namaz kılıp dua etmektedir. Daha sonra mezarın toprağından alan köylü, bahçesine gitmekte ve dua ederek bahçesinin çevresine bu toprağı saçmaktadır (KK13, KK14). Kaynak kişi, mezarın ortasından alınan toprağın eksildiğinde köye yağmur yağmadığını ve köyde kuraklık olduğu; bu yüzden de toprağı eksilen mezara herhangi bir yerden alınan temiz bir toprak konulduğunu ve dua edildiğini belirtmiştir (KK14). Kaynak kişinin belirttiğine göre askere giden gençler de gün doğmadan mezara gitmekte ve iki rekat namaz kılmaktadır. Dua edildikten sonra da asker yanına topraktan alır. Bu sayede de askere giden genç, başına bir iş gelmeden geri gelmektedir (KK15).

Köylü herhangi bir hastalık için bu mezara başvurmamakta ve bu amaçla herhangi bir uygulama yapmamaktadır. Ancak kaynak kişinin belirttiğine göre küçükbaş hayvanı hasta olan bazı köylüler bu mezara gitmiştir. Bu köylüler, küçükbaş hayvanlarını üç İhlas bir Fatiha suresi okuyarak mezarın çevresinde bir sefer dolaştırmıştır (KK15).

Bölge insanının Allah dostu bir zat olarak gördüğü Efendioğlu'nda, çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen atalar kültü ve

veli kültünün izleri görülmektedir. Eski Türklerde ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, günümüzde bölge insanının Efendioğlu'na dualar edip başlarına gelebilecek doğal afet ve kötülüklere karşı korunma inancı şeklinde devam etmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında "Geyik motifi" maddesi altında geyiğin eski Türklerde, inanca göre şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan-ata ya da ruhlardan olduğuna; Samoyedler arasında da inanışa göre şamanın bir ren geyiği olduğuna ve şaman ile birlikte kavga da edebilen geyiğin ölürse şamanın da öldüğüne inanıldığı belirtilmişti. Bu sebepten dolayı kaynak kişilerin anlattığı anlatıda geyikle olan bağından dolayı Efendioğlu ile eski Türk şamanları arasındaki benzerlik dikkate değerdir.

f. Gazibeyli Köyü - Baden Dede Mezarı

Bu mezar, Keskin'e uzaklığı 23 km olan Gazibeyli köyünün kuzeybatısında Denek Dağı'nın en yüksek tepesinde olup taşlarla çevrili bir alanda yer almaktadır. Buraya ulaşım, köyün içinden yaklaşık 5,5 kilometre uzunluğunda toprak bir dağ yolundan sağlanmaktadır. Mezarın hemen yanında "Yangın Gözetleme Kulesi" bulunmaktadır.

Köylü arasında Baden Dede olarak bilinen zatın asıl ismi kaynak kişiden alınan bilgiye göre Bahaeeddin'dir. Gazibeyli köyü ve civarı kültürü ile ilgili 1974'ten beri araştırmalar yaptığını belirten kaynak kişi, Baden Dede hakkındaki bilgileri şu şekilde aktarmaktadır:

"*Bu zatın asıl ismi Bahaeeddin Dede'dir. Zamanında 1975'li yıllarda araştırma yapmış Makine Kimya'da çalışmış abimden aldığım notlardan söylüyorum. Bu zat Anadolu'nun ilk Müslümanlaşması sırasında Yesevi Ocağı ekolünden buraya gönderilmiş olan alperenlerdendir. Bu zat bölgemizin ışık kaynağıdır. Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya bereket için gönderdiği mübareklerdendir. Genellikle alperenler öldükleri zaman bulundukları bölgenin en yüksek yerine defnedilirler. Bu zat da öyle bir zattır."* (KK16)

Kaynak kişi, mezarın günümüzdeki görünümünün daha düzenli olduğunu; fakat geçmiş yıllarda define aramaya gelen insanların oranın dokusuna zarar verdiklerini ve daha sonra halkın oradaki taşları düzenlediklerini belirtti (KK16).

Baden Dede'nin mezarı olduğuna inanılan taşlarla çevrili alanın yanında küçük mezar şeklinde taşların yığılı olduğu görülmektedir. Kaynak kişi, bunun da

halk tarafından düzenlendiğini belirtti. Yani bu küçük mezarda Baden Dede'den başka ayrı bir zatın mezarı bulunmamaktadır. Aynı zamanda kaynak kişi buranın köylü arasında organize olup bir telle çevrilmesi gerektiğini belirtti. Çünkü eskiden beri üzerinde bir yapı olmadığını ve bu yüzden de belki zat böyle bir şey istemediği için üzerine bir yapı yapılmasını düşünmediklerini belirtmiştir (KK16).

Baden Dede ile ilgili kısa bir anlatı mevcut olup kaynak kişinin amcasından dinlediği anlatıdır (KK16). Bu anlatı mezarın karşısında yer alan kutsal kabul edilen ağaç ile ilgili olduğu için, anlatıyı çalışmanın ilerleyen kısmında "AĞAÇLAR" başlığı altında "Gazibeyli Köyü – Asırlık Ağaç" alt başlığı altında verilmiştir.

Buraya gelenler daha çok Allah rızası için gelip dua etmektedirler. Kaynak kişilerin belirttiğine göre geçmiş zamanlarda bu mezarın başına gelip Kur'an okuyanlar da olmuştur (KK16). Bununla birlikte yağmur yağmadığı zamanlar Denek Dağı'nın çevresindeki köylerle de bir araya gelinerek toplu olarak bu dağa çıkılır. Kaynak kişilerin belirttiğine göre burada namaz kılınıp dua edilir. Büyükbaş bir hayvan kurban edilip yemekler pişirilip yenilmektedir. Bu faaliyetlerden sonra köylülerin dağdan aşağı inmeye başladıkları anda edilen dualar hemen etkisini göstererek yağmur yağmaya başlamaktadır (KK16, KK17).

Bölge insanı arasında Baden Dede olarak bilinen zatta atalar kültü ve veli kültünün izleri görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen eski Türklerde ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, günümüzde bölge insanının Baden Dede'ye dualar edip başlarına gelebilecek kötülüklere karşı korunma inancı şeklinde devam etmektedir. Bununla birlikte Baden Dede Mezarı'nın Denek Dağı'nın en yüksek tepesinde yer alması, "dağ kültü" bağlamında eski Türklerin Tanrı'ya en yakın nokta olarak düşündükleri için ölen atalarını yüksek dağlara gömmelerinin günümüze yansıması olarak değerlendirilebilir.

g. Gülkonak Köyü - Ma Şehid Mezarı

Ma Şehid adı verilen zatın mezarı, Keskin'e uzaklığı 14 km olan köyün kuzeybatısında yer alan oldukça yüksek bir tepede bulunmaktadır. Mezarın bulunduğu tepe tellerle çevrili olup giriş kapısı mevcuttur. Ma Şehid denilen zattan başka bu tellerle çevrili alanın içinde dokuz adet mezar daha bulunmaktadır. Kaynak

kişilerden alınan bilgilere göre bu mezarların biri Allah dostu dedikleri geçmişte yaşamış kişiye, diğerleri ise köyün ileri gelenlerinden veya çevre köylerden o tepeye gömülmek isteyenlere aittir (KK19, KK20).

Burada yattığına inanılan zat ile ilgili tarihi bir bilgi mevcut değildir. Kaynak kişiden alınan ve onun da geçmişlerinden duyduğu bilgilere göre bu zat geçmiş zamanda yaşamış bir askerdir. Kaynak kişi, zatın zamanında köyün altında yer alan düzlük bir arazide savaştığını ve savaş esnasında zatın başının gövdesinden ayrılarak yere düşüp şehit olduğunu belirtmiştir. Daha sonra bu zat, kesik başını koltuğunun altına alarak şu an mezarının bulunduğu tepeye çıkıp yatmıştır (KK19). Bu anlatı, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında yapılan tanımlamalardan Gürol Pehlivan'ın görüşlerinden hareketle "menkıbe" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu menkıbe tanımında olduğu gibi dini şahsiyetin (Ma Şehid denilen zatın) bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır. Bu anlatı dışında günümüzde yaşanan ve keramet olarak değerlendirilebilecek tepede ışık görünmesi hadisesi vardır. Farklı bir kaynak kişiden alınan bilgilere göre bu yatırın olduğu tepede perşembe gününü cumaya bağlayan bazı geceler ışık görünmektedir (KK20). "Kesik baş" motifini içinde barındıran yukarıdaki anlatı, halk arasında ziyaret yerinin öneminin artmasını sağlamıştır.

Kaynak kişiden alınan bilgilere göre bu tepeye çıkılmasındaki öncelikli amaç yağmur duası yapmaktır. Yağmur yağmadığı zamanlar köyün etrafında bulunan civar köyden gelen kişilerin de katılımıyla bu tepeye çıkılır. Burada büyükbaş hayvan kesilerek eti orada pişirilip yenir ve yağmur duası yapılır. Yapılan dualar da hemen etkisini göstererek köylü tepeden inişe geçtiği anda yağmur yağmaya başlamaktadır. Yağmur duası dışında bu tepeye çıkan ziyaretçiler şunlardır:

- Allah rızası için dua edenler,
- Çocuğu olmayan bayanlar
- Konuşamayan çocuklarını getiren ebeveynler (KK19).

Bu ziyaretçilerden gelenler arasında kurban kesip dağıtıp gidenler de vardır (KK19). Başka bir kaynak kişiden alınan bilgiye göre de köylünün bağ ve bahçesinde haşerat olursa onları kovmak için bu tepeden alınan toprak, bağ-bahçeye

saçılmaktadır. Saçılan toprak sayesinde de bağ-bahçede haşerat kalmamaktadır (KK20).

Bölge halkı arasında mübarek bir zat olarak anılan Ma Şehid, "veli kültü" olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen, A.Yaşar Ocak'ın veli kültü ile alakalı belirttiği unsurlardaki gibi mezara gelen ziyaretçiler, bazı dileklerin gerçekleşmesi ve hastalıkların iyileşmesi için ziyarette bulunup adak adayıp kurban kesmektedirler. Eski Türkler atalar kültü bağlamında ölen atalarının ruhuna saygı ve minnettarlıklarının göstergesi olarak kurban sunmuşlardır. Bu mezara da ziyarette bulunan insanların, dilekleri gerçekleştiğinde ve hastalıkları iyileştiğinde tekrar mezarın bulunduğu tepeye gelip kurban kesmeleri de atalar kültünün günümüzde devam ettiğinin göstergesidir. Eski Türklerde yağmur yağmadığı zaman Kam'ların yada taşı marifetiyle istedikleri zaman yağmur yağdırdıklarına inanılır; eski Türk inancına göre Kam'lar bulutları hareket ettirme yeteneğine sahiptir.[153] Bu tepeye yağmur duası için çıkılması da eski Türk inancının izlerinin günümüzde devam ettiğinin göstergesidir.

h. Hasandede Köyü - Hasandede Türbesi

Türbe, Kırıkkale merkez ilçeye bağlı, kent merkezine yaklaşık 13 km uzaklıktaki Hasandede kasabasında yer almaktadır. İçerisinde caminin de yer aldığı türbe, duvarlarla çevrili bir avlunun içinde cami ile birlikte yan yanadır. Caminin minaresi tarafındaki ilk türbe Hasandede'ye ait olup, ikinci türbe ise oğulları Şeyh Halil İbrahim, Şeyh Mustafa ile kızı Ümmühan Ana'nın müşterek türbeleridir. Hasandede Camii 1605'te yapılmıştır. Kare planlı, kesme taştan, kalın duvarlıdır. Doğu ve batı yönleriyle giriş kapısının iki yanında ikişer pencere yer almaktadır. Kuzey cephesinin ortasında taş söveli ve basık kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Gövdesi tuğladan olan minare, pabuç kısmına kadar kesme taştan yapılmıştır.[154]

Hasandede'ye ait olan türbe, çocuklarının türbesinden biraz daha büyük bir yapıya sahiptir. İçeride Hasandede'ye ait kabir olup üzeri yeşil örtü ile kaplıdır. Kapıdan girdiğimizde karşı duvarda Türk bayrağı ve bayrağın üzerinde Hz. Ali'nin

[153] Kalafat, ***Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma,*** s.168.
[154]"Hasandede Camii ve Türbesi", **Kırıkkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü**, Erişim tarihi: 16 Ağustos 2015, http://www.kirikkalekulturturizm.gov.tr/TR,64224/camiler-ve-turbeler.html, s.1.

temsili resmi bulunmaktadır. Kabrin çevresi halılarla döşenmiştir. Ancak türbe içerisinde namaz kılmak yasaktır. Kapıdan girdiğimizde hemen sol tarafta bağış kasası bulunmaktadır. Tavanda ise büyük şamdanlı bir avize bulunmaktadır. Hasandede'nin çocuklarının türbesi ise daha sade olup yine içerisi halılarla döşeli ve bir köşede de bağış kasası bulunmaktadır.

Türbe ve caminin bulunduğu alanda mezarlar da bulunmaktadır. Bu mezarların kime ait olduğunu kaynak kişiye sorduğumuzda Hasandede'nin soyundan gelenlerin ve ona hizmet edenlerin mezarları olduğunu söylemiştir (KK21).

Hasandede Yunus Koçak'ın[155] belirttiğine göre milattan sonra 1489 yılında Horasan diyarı Karaman'da doğmuş ve 1596 yılında vefat etmiştir. Babası Yakup Fakıh, zamanının İslam hukukçusudur. Annesinin adı Ümmü Azize'dir. Büyük babası Seyit Şeh İbrahim Rıza'dır. Aslı Muhammed Nesli Ali soyundan gelmektedir. Dokuzuncu imam Muhammed Taki neslindendir.

Hasandede'nin dördüncü göbekten torunu olduğunu söyleyen kaynak kişi, Hasandede hakkındaki toplu bilgiyi şu şekilde aktarmaktadır:

"Hasandede 1500'lü yıllarda Anadolu'ya gelmiştir. Balım Sultan'dan icazet alıp Osmaniye ve Adana'ya gitmiştir. Burada beş yıl görev yaptıktan sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıktığı dönemde Hasandede İstanbul'a çağrılıyor. Padişah Hasandede'ye Viyana'ya gitmesini ve oradaki kaleleri almasını emrediyor. Bu emirden sonra Hasandede Türkmen aşiretlerini yanına alarak sefere çıkıyor ve altı ayda on beş kale fethediyor. Daha sonra Hasandede ve ona bağlı aşiretler Romanya'daki Tis ırmağının kenarında sulu tarım yapıp burada uzun bir zaman geçiriyorlar. Sonra İstanbul'a geliyorlar ve padişah onları Seyit Ahmet Deresi denilen yere yerleştiriyor. Ancak aşiret burada sıkılıyor ve Hasandede'ye göç isteklerini dile getiriyorlar. Hasandede padişaha çıkıyor ve göçecek bir yer istiyor. Bunun üzerine Anadolu'daki sancak beylerine yazı gönderiliyor. Daha sonra da Ankara Valiliği Kırşehir Sancağı Kalecik Kazası'ndan iki çiftlik büyüklüğünde boş arazi olduğu yazılıyor. Bunun üzerine Hasandede'nin bulunduğu Çukurcak denilen bölgeye yerleşiliyor. Aslında Hasandede, Adana ve civarında dergâh kurmak istiyor. Ancak buradaki arazi ona gösteriliyor. Daha sonra II. Selim, Hasandede'nin gönlünü alarak heybeler dolusu paralar gönderiyor ve burada dergâh kuruluyor." (KK21).

Kaynak kişiden dinlenilen anlatıda Hasandede, "gazi-veli" tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında destanlarda Anadolu'nun

[155] Yunus Koçak, ***Anadolu'yu Aydınlatan Nurlardan Birisi de Hasan Dede'dir***, Türkiye Anıtlar Derneği Hasandede Şubesi Yayını, Ankara, 2007, s.9.

Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında önemli rol oynayan "gazi-veli" tipine değinilmişti. Hasandede de aşiretleriyle sefere çıkıp Hristiyan kaleleri fethederek destanlarda yer alan "gazi-veli" tipinin rolünü yerine getirmiştir.

Hasandede ile bağlantılı bir anlatı da yöre halkı arasında bilinmektedir. Ancak bu anlatı, külliyede yer alan bir taş ile alakalı olduğu için "TAŞLAR" başlığı altında "Hasandede Köyü – Hacerü'l Esved Taşı" alt başlığı altında verilmiştir.

Hasandede Türbesi'ne Türkiye'nin her yerinden ve her yaştan ziyaretçiler gelmektedir. Bu türbeye gelen kişiler genellikle Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi'ne uğrayıp gelmektedir (KK21). Bunun nedeni de Ahmet Yesevi'ye uzanan silsileden olsa gerektir. Kaynak kişi buraya her türden insanların geldiğini belirterek hem Alevi hem de Sünni'lerin geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte buraya gelmenin özel bir günü olmayıp yılın her günü ziyaretçiler gelebilmektedir. Kaynak kişi, buraya gelen insanların Allah rızası için dua ettiklerini; felçli olan hastaların, çocuğu olmayanların veya herhangi bir rahatsızlığı olan insanların türbeyi ziyaret ettiğini; bir dileği olanların dileği kabul olmuşsa o kişilerin tekrar gelerek cemevinde kurban kesip pilav pişirdiklerini belirtmiştir (KK21).

Türbeyi gözlemlediğimizde Hasandede'nin türbesinin arkasında mumların yakılmış kalıntıları görülmektedir. Buranın bakımını üstlenmiş olan kaynak kişiye sorulduğunda kaynak kişi, mum dikmenin yanlış olduğunu belirtmekle birlikte bu mumu dikenlerin büyük bir ihtimal bir dileği olup gerçekleştiğini söylemiştir (KK21).

Türbenin önünde yöresel ürünler satan kaynak kişiye türbeye gelelerin nasıl dua ettiklerini ve nasıl bir uygulama yaptıkları soruldu. Kaynak kişi, gelen ziyaretçilerin istedikleri gibi dua ettiklerini belirtmekle birlikte kendisinin geçmişlerinden de öğrenip devam ettirdiği türbeyi ziyaret şeklini uygulamalı olarak göstererek kendilerinin âdetinin bu şekilde olduğunu belirtmiştir. Buna göre ziyaretçi türbenin kapısına gelip *"erenler evliyalar eşiğine yüz sürmeye geldim. Duamı kabul et"* demekte ve türbenin eşiklerini öpmektedir. Daha sonra ayakkabılarını çıkaran ziyaretçi eşiğe basmadan ilk olarak sağ ayağını öne atarak içeri girmektedir. Ziyaretçi daha sonra içerideki örtülü mezarın ayakucundan başlayarak mezar üstündeki ellerin denk geleceği kısımları, omuz kısımları, baş kısmı ve sonra tekrar ayak kısımlarına gelerek el yüz sürmekte ve öpmektedir. Bunları yaparken de

"erenler evliyalar sana el yüz sürmeye geldim. Ziyaretine geldim Hasandede'm. Kurban olduğum ser çeşme" demektedir. Türbeden çıkarken geri geri çıkılıyor ve *"Bismillah"* deyip önce yine sağ ayak eşiğe basılmadan geri atılarak çıkılıyor (KK23).

Hasandede Türbesi'ni ziyaretimiz sırasında bazı ziyaretçileri gözlemleme şansımız oldu. Gelenlerden bazılarının yukarıdaki gibi uygulama yaptıklarını gördük. Ancak kaynak kişinin söylediği sözleri söylemediler. Sadece eşiği ve kabri öperek içlerinden dua ettiler. Girerken de çıkarken de eşiğe basmadılar ve çıkarken geri geri çıktılar. Bazı ziyaretçiler ise önce şadırvanda abdest aldı. Daha sonra camide namaz kıldıktan sonra türbeye gidip normal bir şekilde dua edip çıkıp gittiler. Kendisiyle görüştüğümüz bir ziyaretçi ise Kayseri'de ikamet ettiğini işi gereği şehirler arası seyahat ettiğini ve yol üstü türbelere uğrayıp Allah rızası için ziyaret ettiğini belirtmiştir (KK24).

Bölge insanı arasında mübarek bir zat olarak anılan Hasandede "veli kültü" olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen, A.Yaşar Ocak'ın veli kültü ile alakalı belirttiği unsurlardaki gibi Hasandede Türbesi'ne gelen ziyaretçiler, bazı dileklerin gerçekleşmesi ve hastalıkların iyileşmesi için ziyarette bulunup adak adayıp kurban kesmekte; dua mahiyetinde olarak veli ile ilgili ve onun adı geçen bir takım sözler söylemektedir.

Bu türbede yapılan uygulamalardan "mum yakma" eylemi "ateş kültü" ile bağlantılıdır. Çalışmanın birinci bölümünde OCAKLAR başlığı altında eski Türklerde ateşin ruhu olduğu inancına, ateşin çeşitli hastalıkların iyileştirilmesinde ve kötü ruhların kovulmasında önemli bir aracı olduğuna değinilmişti. Her ne kadar ziyaretçi dilek dilemek maksatlı mum yaksa da dolaylı olarak kendisi ve ailesine karşı gelebilecek kötülükleri kovmuş ve bedenini hastalıklardan arındırmış olmaktadır. Dolayısıyla mum yakmak ateş kültünün günümüze bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

i. Haydardede Köyü - Haydar Sultan Türbesi

Türbe, Keskin ilçesine 22 km uzaklıkta bulunan Haydardede köyünde Böhrek Dağları'nın eteklerinde köye 500 m kadar uzaklıkta yer almaktadır. Geç Roma ya da Erken Bizans dönemlerinde var olan muhtemel bir manastır üzerine inşa edilen

Haydar Sultan Külliyesi, cami, türbe, çeşme ve kuyudan oluşmaktadır. Yapılan onarımlarla asıl hüviyetini kaybeden külliyeden günümüze Deliler Kuyusu adı verilen kuyu ile iki adet kitabe kalmıştır.[156]

Türbenin bulunduğu ve sonradan inşa edildiği söylenen, avlu duvarının üzerinde giriş kapısının hemen yanında yer alan iki kitabeye ait metinlerin neşri Bayram Sakallı'nın "Tarih ve Kültürüyle Keskin" isimli kitabında yer almaktadır. Bunlardan birincisinin metni şöyledir:

"Maksudi Mir Halim'in eyleke celb-i rıza

İtdi Sultan Haydarab kurbünde bir hayr-i gadir

Mazhar oldı himmet-i pirân ile bu hayra kim

Ya'ni makbul ide Hazret-i Rabbul-âlemin

Öyle bir mescit ki olmuş her musalli âşıkı

Sad hezâr ta'zim ile olanlar anında mukim

Revzen-i meftûha reşk eleyüb şems ü kamer

Eyleyüb subh u mesâ… … mustakim

Seni gördüde bir zât düşdi târihine şefik

Yaptın iş bu … Abdulhalim

Nemkahû Mahmud Celâleddin

İkinci kitabe ise burada inşa edilen bir çeşmeye ait olup metni şöyledir:

….. olsa sezâ misli adim

…. hiç görmemişdi böyle bir ecr-i azîm

…..hûş eyle heb teşne-gâne …

Arzu olundukda olsunlar du'âda müstakim

Gel yetiş imdâde âl-i ruhâniyet haydar …

Oldı gönlüm taşının bir … gamda mukim

Afiyetle iç suyundan it dua bânisine

Mazhar-ı eltâfı itsün dâima Rabb-ı …

Kadri târih-i hâmeden

[156] "Haydar Sultan Camii ve Türbesi", **Kırıkkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü**, Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2015, http://www.kirikkalekulturturizm.gov.tr/TR,64224/camiler-ve-turbeler.html, s.1.

Eyledi icrâ işbu çeşmeyi mir …"[157]

Günümüzde gözlemlediğimiz kadarıyla duvarla çevrili avlunun içerisinde Haydar Sultan'ın kabrinin bulunduğu türbe, üzerinde bez parçaları bulunan ve büyük ihtimalle türbeden dolayı kutsallık atfedilmiş ağaç, oturak yerleri, yemek pişirmek için eski tip odun ocakları, kesimhane, çeşme, müritleri olduğuna inanılan kişilerin ve o türbeye hizmet etmiş kişilerin mezarları, Haydar Sultan'ın hapsedildiğine inanılan ve üzeri beton kaplı kuyu bulunmaktadır.

Haydar Sultan'ın türbesinin dışı mermer kaplı ve pencerelerden oluşan kubbeli bir yapıdır. İçeride kabri olup üzeri yeşil örtü ile kaplıdır. Kabrin etrafı halılarla döşenmiştir. İç duvarın bir köşesinde Hz. Ali'nin temsili resmi yer almaktadır. Tavanda ise içerinin aydınlatılması amacıyla asılı küçük bir avize yer almaktadır.

Kaynak kişi, geçmişlerinden duyduğu rivayete göre Haydar Sultan'ın Ahmet Yesevi'nin oğlu olduğunu belirtmiştir. Kaynak kişi, Haydar Sultan'ın zamanında düşmanlar tarafından türbenin bulunduğu yerde esir alınıp kuyuya atıldığını ve bu kuyuda yedi sene yemeden içmeden çile çektiğini belirmiştir (KK25). Kaynak kişi Haydar Sultan'ın bir de nişanlısı olduğunu ve ona: "*Ben bu kuyuya sır oldum. Sen de git yukarı tepedeki kayalara sır ol"* diyerek düşmanlara karşı saklanmasını söylediğini belirtmiştir. Bununla birlikte Kaynak kişi, Ahmet Yesevi'nin türbenin bulunduğu bölgeye gelerek oğlunu kurtarmak istediğini; ancak Haydar Sultan'ın: *"Baba beni götürmeyin. Ben buranın çilesini çok çektim. Burada kalayım"* dediğini ve burada kalarak ömrünü tamamladığını belirtmiştir (KK25). Hikmet Tanyu[158] da bu zat ile ilgili yukarıdaki anlatıya benzer daha ayrıntılı bir anlatıya "Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri" isimli eserinde yer vermiştir:

"Haydar Sultan İslâm ordusu başında çarpışırken, Bizanslılara esir düşmektedir. Bu kuyunun bulunduğu yere Haydar Sultan'ı hapsediyorlar. Burası onun zindanı oluyor. Üzerini taşla örtüyorlar ve artık yeri belli olmuyor. Ahmet Yesevi: "Her kim benim oğlumdan haber getirirse..." diye konuşuyorsa da nihayet kendisi güvercin donuna girip onu zindanda buluyor. Oğlunu burada çok perişan bir halde görüyor. Memleketine götürmek istese de Haydar Sultan: "Ben gitmem" diyor. Babası dönüyor. Fakat o da son defa babasını görmek üzere Doğan Donuna girip babasının yanına ulaşıyor. Tekrar bu çevreye dönerek burayı İslâmlaştırmak istiyor.

[157] Bayram Sakallı, ***Tarih ve Kültürüyle Keskin***, Keskin Belediyesi Kültür Hizmeti Yayını, Ankara, 2014, s. 67-69.
[158] Tanyu, ***Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri***, s.126-127.

Fakat bu bölgedekiler yedi defa Müslüman olup Müslümanlıktan geri dönüyorlar. Hazreti Pir buranın "ne keskin kâfiri var!" diyor. Hazreti Pir bir defa daha Türkistan'a gidiyor. Tekrar buradaki Türk memleketine avdet ediyor. Bu sebepten dolayı da o kuyuya Haydar Sultan'ın çile çektiği kuyu denilir."

Haydar Sultan ile ilgili menkıbe olarak adlandırılan bir anlatıyı da Fuat Köprülü[159] Hacı Bektâş-ı Veli'nin Velâyetnâmesi'nden alarak kitabında yer vermiştir:

"Ahmed Yesevi cümle Horasan'ın valisi ve 99.000 müridin şeyhidir; lâkin Bedehşan mülkü tamamen kâfirler elinde olduğu için İslâm memleketine daima akınlarda bulunuyorlar. Nihayet bundan usanmış olan halk Hoca Ahmed'e gelip yalvarıyorlar. O da, henüz on iki yaşında bulunan oğlu Haydar'ın başına taç ve beline kılıç kuşatıp tuğ ve 'alem veriyor. Haydar, maiyetinde 5.000 kahraman ile harbe gidiyor. Şeyh, oğlunu gönderirken her nasılsa Allah adını anmadığından bu ordu bozguna uğruyor; Haydar esir ediliyor ve bütün maiyeti kılıçtan geçiriliyor. Haydar, yedi sene hapiste kalıyor. Horasan halkının Bedehşan kâfirlerinden çekmedikleri kalmıyor. Nihayet gelip Hoca Ahmed Yesevi'ye yalvarıyorlar. O da Allah'a münacat ediyor ve birdenbire tekke kapısında Hacı Bektâş-ı Veli beliriyor. İçeri girip şeyhe selam veriyor, eşiğine yüz sürüyor. Hoca Ahmed de "İşte mülk sahibi geldi!" diye seviniyor. Yemekten sonra Hoca Ahmed olanı biteni anlatıyor. Hacı Bektâş hemen şahin kıyafetine girerek uçup gidiyor. Hoca Ahmed'in müridleri onun bu Çıplak Abdal'a gösterdiği iltifata kızıp tekkeyi bırakıyorlar; lâkin bir taraftan da Hacı Bektâş-ı Veli bir anda Haydar'ı esaretten kurtararak babasına teslim ediyor. Bunun üzerine dervişler onun büyüklüğünü teslim ediyorlar; fakat Hacı Bektâş bununla da kalmıyor; birçok harikalar daha göstererek Bedehşan halkını da İslâm ediyor."

Bu anlatılar, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında değinilen, Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımlamadan hareketle "menkıbe" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi bu anlatılar, dini şahsiyet olarak görülebilecek Haydar Sultan'ın bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili anlatılardır. "Kuş donuna girme" motifinin yer aldığı bu anlatılar ziyaret yerinin öneminin daha da artmasına vesile olmaktadır.

Türbeye genellikle hasta olan, çocuğu olmayan ve herhangi bir dileği gerçekleşmiş olup adak adayan ziyaretçiler gelmektedir. Hastalıklardan bazıları çalışmamızın ilerleyen kısmında türbe ile bağlantılı olan "SULAR" başlığı altında "Haydardede Köyü-Haydar Sultan Kuyusu" alt başlığı altında verilmiştir.

[159] Mehmet Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, 12. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.78.

Türbeye gelen ziyaretçiler dileklerinin gerçekleşmesi veya hastalıklarının iyileşmesi için gelmektedir. Buraya gelen ziyaretçi özellikle de hasta ise abdest alıp türbeyi ziyaret etmektedir. Ziyaretçi, türbenin içinde zata dua eder veya iki rekat namaz kılar. Türbeyi ziyaret edenler daha sonra kuyuya gelip rahatsızlığı varsa şifa bulmak istemektedir (KK25). Bu türbede bulunan kuyu ve kuyuda yapılan uygulamada "su kültü"nün izleri görülmektedir. Bu bağlamda da çalışmanın ilerleyen kısmında SULAR başlığı altında "Haydardede Köyü-Haydar Sultan Kuyusu" alt başlığı altında değerlendirme yapılmıştır.

Çocuğu olmayan bayanlar ise bu türbeye geldiğinde daha farklı bir uygulama yapmaktadır. Bu amaçla gelen bir bayana rastladık ve görevli gözetiminde içerideki uygulamayı izleme şansımız oldu. Gözlemlediğimiz kadarıyla içerideki görevli kabrin üzerindeki eşarbı bayanın boynuna doladı. Daha sonra bu eşarbın ucundan tutarak bayanı kabrin etrafında bir tur dolaştırdı. Dolaştırırken de *"erenler ve evliyaların yüzü suyu hürmetine boş geldim dolu gideyim Yarabbi"* diye görevli hem kendisi söyledi hem de kadına tekrarlattı. Daha sonra görevli kabrin baş kısmına bayanın sarılmasını söyledi. Bayan da kabrin baş kısmına sarıldı ve öptü. O sırada görevli bir şeyler söyledi ve bayan tekrarladı. Büyük ihtimal kadın o sırada dua edip çocuk isteğini dile getirdi.

Başka bir kaynak kişiye çocuğu olmayanların ne tür bir uygulama yaptıkları sorulduğunda kaynak kişi, buraya gelenlerin türbeyi ziyaret edip dua ettikten sonra kabrin üzerindeki yeşil örtüden bir kuşak kesildiğini ve bayanın beline bağlandığını söylemiştir. Bayana da *"boş geldim dolu gideyim Yarabbi"* diye söyletildiğini belirtmiştir. Çocuk dünyaya geldikten sonra da türbeye gelinip kurban kesilmektedir (KK26).

Türbe, hafta sonu oldukça kalabalık olmaktadır. Gelen kişiler eş, dost, akrabalarıyla gelerek burada daha önceden dilekleri var olup gerçekleşmişse kurban kesmektedir. Kurban bulmak da kesmek de zor değildir. Çünkü uzun zamandan beri bu türbe var olduğu için hem kurban satım yerleri hem de türbenin içerisinde bir kesimhane bulunmaktadır. Kurbanı kesenler fakir biri nasiplensin diye kesilmiş kurbanlarını ya orada bırakmakta ya da eşi dostu ile birlikte gelenler orada eti parçalarına ayırıp hep beraber pişirip yemektedirler. Etleri pişirmek de zor değildir; çünkü aşağı yukarı 15 adet pişirme ocakları bulunmaktadır.

Türbe her türden ziyaretçileri ağırlamaktadır. Burası sadece hastalığı olanların şifa aradığı, gelenlerin Allah rızası için uğrayıp dua ettiği veya dileği olanların dilek dilediği kutsal yer olmanın dışında insanları bir araya toplama işlevi olan da bir yerdir. Bu sayede insanlar akrabaları, ailesi ve dostları ile gelerek aralarındaki bağı da kuvvetlendirmiş olmaktadırlar.

Bölge insanı arasında mübarek bir zat olarak anılan Haydar Sultan, "veli kültü" olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında A.Yaşar Ocak'ın veli kültü ile alakalı belirttiği unsurlardaki gibi Haydar Sultan Türbesi'ne gelen ziyaretçiler, bazı dileklerin gerçekleşmesi ve hastalıkların iyileşmesi için ziyarette bulunup adak adayıp kurban kesmekte; dua mahiyetinde olarak veli ile ilgili ve onun adı geçen bir takım sözler söylemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında "Havada uçma motifi ve kuş donuna girme motifi" maddesi altında İslâmiyet öncesi Türk inancında özellikle kuşların şamanlar tarafından suretine bürünülen ve yardım alınan ya da koruyucu ruh olarak edinilen hayvanlardan sayıldığına değinilmişti. Anlatılarda Haydar Sultan'ın şekil değiştirerek kuş suretine bürünmesi de günümüzde eski Türk şaman inancının dolaylı olarak devam ettiğinin bir göstergesidir.

j. Kavlak Köyü - Hacı Mustafa Efendi Türbesi

Türbe, Keskin'e uzaklığı 22 km olan köyün içinde olup köy camisinin hemen yanındaki ağaçlarla çevrili bir bahçe içinde yer almaktadır. Bahçe ile caminin hemen ortasında kaynak suyu akan bir çeşme bulunmaktadır. Bu türbe, yeniden yaptırılmak üzere yıkıldığı gün ve tekrar yaptırıldıktan sonra da ziyaret edildi.

Türbenin eski haline ait fotoğraflara bir sosyal paylaşım sitesinden ulaşıldı. Kaynak kişiden alınan bilgiye göre ve fotoğrafları gözlemlediğimiz kadarıyla türbenin dışı betondan olup bir pencere ve kapıdan oluşup içinde de kerpiçten yapılmış mezar taşı vardır. Mezarın üzeri yeşil örtüyle kaplı ve baş kısmında sarık sarılıdır. Türbenin içinin zemin kısmı ise yeşil halı ile döşelidir (KK28). Güncel görünümü ile türbe, kiremit çatılı, iki pencereli ve bir adet giriş kapısı bulunan tek göz yeşil renkli bir ev şeklindedir. Yeni yapılmış olan türbenin içinde bulunan mezar ise ahşapla kaplıdır. Türbenin yıkıldığı gün içeride bulunan malzemeler köy çeşmesinin üzerinde beton kısımda bulunuyordu. Bunlar: Seccade, ibrik, tas,

süpürge, bağış kumbarası, içeriyi aydınlatmak amaçlı mum ve tahtadan yapılmış mumluktur. Buradaki bazı malzemelerin bulunuş amacını kaynak kişiye sorduğumuzda bize bu zatın perşembeyi cumaya bağlayan geceleri belki kalkıp abdest alır diye içi su dolu ibrik ve tas koyduklarını belirtti. Aynı zamanda kaynak kişi, zat gece yakar diye mum bulundurduklarını da ifade etmiştir (KK28).

Kaynak kişinin belirttiğine göre burada yatan zatın kim olduğu yeni ortaya çıkmıştır. Bu zatın burada mezarının olduğu ise geçmişte yaşanan bir hadise sonucu ortaya çıkmıştır. Belirttiğine göre türbenin bulunduğu bahçede kaynak kişinin dedelerinin evi, zatın yattığı yerin üzerinde ise ahırları bulunmaktadır. Bu ahırda yatan hayvanlar sürekli rahatsızlanıyor, kaynak kişinin tabiri ile sürekli hayvanların *"ağzı ve gözü eğrilerek"* felçli gibi olmuşlardır. Aynı zamanda hane halkı da sürekli rahatsızlanmakta ve bazıları da yarı felçli olmuşlardır. Geçimini çiftçilik ve hayvancılıkla sağlayan aile bu yaşananlardan dolayı fakir düşmüşler, perişan olmuşlardır. Bu yüzden de evlerini köyün en uç noktasına taşımışlardır. Günümüzden 60-70 sene önce de kaynak kişinin babası ve amcaları buraya kerpiçten bir türbe yaptırmıştır. Ancak iklim koşullarından dolayı zamanla türbede çökmeler olmuştur. Daha sonra kaynak kişinin belirttiğine göre kardeşlerinin rüyasına bu zat girmiş ve *"üzerimi kapatın, sizi perişan ederim!"* demiştir. Bunun üzerine kaynak kişi ve babası bundan 30 sene önce burayı betonla yeniden düzenleyip yapmışlardır. Bu yer yaptırıldıktan sonra kaynak kişi, günümüzde ailesinin iyi bir şekilde hayat sürdüğünü, başlarına kötülük gelmediğini ve çocuklarının işsiz güçsüz kalmadığını belirtmiştir (KK28).

Kaynak kişinin belirttiğine göre geçmiş zamanlarda bu zatı görenler de olmuştur. Kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğuna göre köyün cami imamı bu zatı caminin hemen yanındaki çeşmeden abdest alırken görmüştür. Bununla birlikte kaynak kişi, gençlik yıllarında 6-7 yaşlarında halen konuşamayan bir yeğeni olduğunu, belki iyi olur diye ailecek yeğenini türbeye getirdiklerini ve türbeden içeri tek başına girdirdiğini belirtmiştir. Bir müddet odada tek başına kalan çocuk: *"Anne beni alın buradan. Siz beni buraya niye koydunuz? Dedem benim buralarımı sıktı."* demiştir. Kaynak kişinin belirttiğine göre içeride mezarı bulunduğuna inanılan zat, çocuğun omuzlarını ve kollarını ovmuştur (KK28).

Yukarıdaki her iki anlatı "memorat" olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu anlatılar, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında yapılan tanımlamalardan Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi velinin öldükten sonra yaşayan canlıların hayatına girmesi, müdahale etmesi ile ilgili, bizzat anlatanların başından geçmiş anlatılardır.

Kaynak kişi, geçmiş yıllarda kendisinin 6 aylık bir buzağısı olduğunu, bu hayvanın ön dizlerinin hiç tutmadığını, bu yüzden de buzağısını alıp türbeye getirip onu türbenin içine koyarak 5 dakika beklettiğini ve daha sonra hayvanı eve getirdiğinde hayvanın çok geçmeden hemen yürüdüğünü belirtmiştir (KK28).

Başka bir kaynak kişi, rahmetli babasından duyduğuna göre bu köyde Trabzonlu Mustafa Hoca diye çok derin ve âlim bir hocanın olduğunu, bu hocanın çevredeki yatırların, özellikle Kırklar olarak bilinen yerdeki yatırların gelip bu türbedeki zatın önünde kendi deyimiyle *"el divana"* durduklarını belirtmiştir (KK29).

Kaynak kişiden alınan bilgilere göre bu türbeye gelen ziyaretçiler şunlardır:

- Felçli olan insanlar
- Konuşamayan çocuklar
- Anadolu'da çarpılmış veya korkmuş olarak tabir edilen kişiler (KK28).

Kaynak kişinin belirttiğine göre buraya getirilen hastalar türbenin içinde tek başlarına bir müddet bekletilmektedir. Bu bekleme süresi içinde hasta dua edebiliyorsa Allah rızası için dua eder, namaz kılabilen namaz kılar ve hastalığına şifa ister (KK28). Kaynak kişi buraya gelen ziyaretçilerin bazılarının giderken yanlarında bir parça yeşil örtüden aldıklarını ve bazılarının da örtünün altındaki topraktan aldıklarını belirtmiştir (KK28). Ancak nedenini kendisi de bilmemektedir. Bu da büyük bir ihtimal şifa amaçlı veya faydası olsun diye alınan parçalardır. Çünkü diğer tespit ettiğimiz türbe ve mezar yerleri hakkında toplanılan bilgilere bakıldığında bu tür uygulamaları ve bu uygulamaların yapılış amaçları görülmektedir.

Bölge insanı arasında Hacı Mustafa Efendi olarak bilinen zatta "atalar kültü" ve "veli kültü"nün izleri görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen eski Türklerde ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik

ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, günümüzde bölge insanının Hacı Mustafa Efendi'ye dualar edip başlarına gelebilecek kötülüklere karşı korunma inancı şeklinde devam etmektedir.

k. Kavurgalı Köyü - Müderris Emin Efendi Mezarı

Keskin'e uzaklığı 13 km olan köyün cami avlusunda yer alan mezarın dış yapısı betondur. Zatın isminin yazılı olduğu taş ise mermerdir.

Müderris Emin Efendi'nin torunlarından olan kaynak kişi bu zat ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"*Emin Efendi dedemin babasıdır. Dedem Molla Tevfik'tir. Emin Efendi'nin dedeleri Molla Hüseyinoğulları Rus işgalinden kaçıp Amasya'ya yerleşmişler. Çocuk yaşlarda âlim hocalardan ilim almış. Daha sonra Kayseri'ye gidip orada âlim bir medrese hocasından icazet alıyor. Yani şimdinin diploma alınmasına o zamanlar icazet denirmiş. Daha sonra yakınlarda bir yerde Kayalık denilen bir köy varmış orada hocalık yaparmış. Daha sonra âlim bir hoca olduğu anlaşılınca Kavurgalı köyünden teklif etmişler bu köye hocalık yapması için. Bu köyde kaç sene hocalık yaptı bilmiyorum. Ama daha sonra Keskin'e Müderris olarak atanmış. Daha sonra tekrar köye gelerek bir oda yapmış ve talebe okutmuş."* (KK30)

Kaynak kişiye bu zat ile ilgili keramet içeren bir anlatının olup olmadığı sorulduğunda şu anlatıyı anlatmıştır:

"Geçmişlerimden duyduğum bir şey var. Ne derece doğru bilmiyorum. Emin Efendi yaşadığı zamanlar bu köyde talebe okutuyor. Bir gün rüyasında Peygamber efendimiz sen şeytan okutuyorsun diye bir kelime söylemiş. Sonra Emin Efendi talebelerine: -Herkes ibriğini alsın çeşmeye suya gitsin! demiş. Tabi Emin Efendi ne dua ettiyse herkes çeşmeye birikmiş şeytan onların yanına geçememiş. Çünkü orada duadan bir çember oluşmuş." (KK30).

Bu anlatı, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında verilen bilgilerden Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımlamadan hareketle "menkıbe" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi bu anlatı, dini şahsiyet olan Müderris Emin Efendi'nin bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili anlatıdır.

Köylüler dışında mezarı ve varlığı pek bilinmeyen Müderris Emin Efendi'nin mezarı kaynak kişinin belirttiğine göre köylülerce toplu olarak ziyaret edilmekte; genellikle Ramazan Bayramı arifesi ikindi namazından sonra dua edilmekte ve cami hocası da Yasin-i Şerif okumaktadır (KK30). Kaynak kişiye mezara daha çok

kimlerin gelip mezarda ne amaçlarla dua edildiğini ve burada özel bir uygulamanın yapılıp yapılmadığını sorduğumuzda kaynak kişi, başka yerlerden bu köye gelenler olup ismini duymuşsa Allah rızası için bu mezara gelerek dua ettiklerini belirtmiştir (KK30).

Kaynak kişiden edinilen bilgilere göre bahçesinde böcek olan köylülerin bazıları bu böcekleri temizlemek için mezardan aldıkları toprağı dua okuyarak saçmaktadır. Bununla birlikte kaynak kişi, akrabalarından bazılarına yaralarının iyileşmesi amacıyla bu mezarın toprağından yolladığını da ifade etmiştir (KK30).

Burada da bölge insanı arasında Müderris Emin Efendi olarak bilinen zatta atalar kültü ve veli kültünün izleri görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen eski Türklerde ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, günümüzde bölge insanının Müderris Emin Efendi'ye dualar edip başlarına gelebilecek kötülüklere karşı korunma inancı şeklinde devam etmektedir.

l. Konur Köyü - Ali Dede Türbesi

Türbe, Keskin'e uzaklığı 18 km olan köyün içerisinde yer alan mezarlığın içinde bulunmaktadır. Türbenin dışı 2007 yılında yaptırılmıştır. Türbenin yeşil demir bir kapısı ve dokuz adet penceresi bulunmaktadır. Kubbeli bir mimarı tarzı vardır. Dışı mermer, içi ise küçük mozaik taşlarla kaplıdır. İçeride Ali Dede'nin mezarı olup üzeri yeşil örtü ile kaplıdır. Çevresine ise halı döşenmiş ve türbenin bir köşesinde de seccadeler bulunmaktadır.

Ali Dede'nin kim olduğu köylü tarafından pek bilinmemektedir. Ancak köyün ileri gelen bir yaşlısı, geçmişlerinden duyduğuna göre Keskin ve çevresinde türbeleri de bulunan Hasandede ve Haydar Sultan ile bu zatın kardeş olduklarını ifade etmiştir (KK31).

Türbenin hemen yanında bulunan evde yaşayan ve türbenin anahtarı da kendisinde olup buranın bakımını üstlenen kaynak kişi, kendi dedesinin de bu türbe yapılmadan önce mezarın bakımını yaptığını belirtmiştir. Ali Dede'nin geçmişi ile ilgili pek bilgisi olmasa da bu türbenin yapılışı ile ilgili bu türbeyi yaptıran kişiden dinlediği hadiseyi bizlere aktarmıştır. Buna göre burayı yaptıran kişinin rüyasında Ali Dede üç defa görünmüştür. Bu kişi İstanbul'da yaşamakta olup bu köyü de

bilmemektedir. Rüyasında Ali Dede: *"Ben Konur köyünden Ali Dede'yim, türbemi yaptır"* demiştir. Bunun üzerine bu kişi rüyasında duyduğu ismi ve köyü araştırınca köye ve mezara ulaşmıştır. Bunun üzerine bu kişi köye gelip günümüzde son halini almış olan türbeyi ve türbenin arkasındaki çeşmeyi yaptırmıştır (KK32). Bu anlatı "memorat" olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu anlatı, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında verilen bilgilerden Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi velinin öldükten sonra yaşayan canlıların hayatına girmesi, müdahale etmesi vs. ile ilgili, bizzat anlatanın başından geçmiş bir anlatıdır.

Kaynak kişi, Allah dostu olarak nitelendirdiği Ali Dede'nin türbesinde genellikle kandilin olduğu geceler ve perşembeyi cumaya bağlayan geceler ışık göründüğünü; ancak bu ışığın herkese görünmediğini belirtmiştir (KK32).

Bu türbeye gelenler genellikle Allah rızası için dua edip gelenlerdir. Araştırmamız sırasında ziyarete gelen kimselere rastlamadık. Ancak kaynak kişiden aldığımız bilgiye göre Haydar Sultan ve Hasandede Türbesi'ne gidenler buraya da gelmektedir. Buraya gelenler herhangi bir dileği olan, hastalığına şifa bulmak isteyen ve çocuk sahibi olmak isteyen kişilerdir. Gelen kişiler de duası gerçekleşmişse Allah rızası için gelip kurban kesip kestikleri kurbanın etini dağıtmaktadır (KK32).

Kaynak kişi, bazı gelenlerin yaptıkları dua şeklinin yanlış olduğunu belirterek gelenlerden bazılarının özellikle çocuk sahibi olmak isteyen bayanların mezarın üzerinde yer alan örtüden bir parça aldıklarını ve kimilerinin bu parçayı kuşak şeklinde kesip bellerine bağladıklarını ifade etmiştir (KK32). Bununla birlikte kaynak kişi, bazı gelen insanların türbenin içinde yer alan mezarın baş kısmındaki mermere mum yakıp koyduklarını belirterek bu mumu ise *"Şu dileğim gerçek olursa gidip Ali Dede'nin türbesinde bir mum yakacağım"* diye söyleyen kişilerin diktiklerini ifade etmiştir. Adakta bulunan kişilerin kurbanlarının ise bazılarının tavuk veya horoz olanlarına da rastladığını kaynak kişi ayrıca belirtmiştir (KK32). Yani gelen kişiler adakta bulunurken hangi hayvanın kanını akıtacaksa onun ismini söyleyerek adakta bulunmaktadır.

Bölge insanı arasında mübarek bir zat olarak anılan Ali Dede, veli kültü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında verilen bilgilerden A.Yaşar Ocak'ın veli kültü ile alakalı belirttiği

unsurlardaki gibi Ali Dede Türbesi'ne gelen ziyaretçiler, bazı dileklerin gerçekleşmesi ve hastalıkların iyileşmesi için ziyarette bulunup adak adayıp kurban kesmekte; dua mahiyetinde veli olarak Ali Dede ile ilgili ve onun adı geçen sözler söylemektedirler.

Hasandede Türbesi'nde de görülen ve bu türbede de yapılmış olan uygulamalardan "mum yakma" eylemi "ateş kültü" ile bağlantılıdır. Çalışmanın birinci bölümünde OCAKLAR başlığı altında eski Türklerde ateşin ruhu olduğu inancına, ateşin çeşitli hastalıkların iyileştirilmesinde ve kötü ruhların kovulmasında önemli bir aracı olduğuna değinilmişti. Her ne kadar ziyaretçi dilek dilemek maksatlı mum yaksa da dolaylı olarak kendisi ve ailesine karşı gelebilecek kötülükleri kovmuş ve bedenini hastalıklardan arındırmış olmaktadır. Dolayısıyla bu türbedeki mum yakma eylemi de ateş kültünün günümüze bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

m. Yenialibudak Köyü - Hacı Ali Efendi Mezarı

Zamanında yaşadığına ve kutsal olduğuna inanılan Hacı Ali Efendi'nin mezarı, Keskin'e uzaklığı 12 km olan Yenialibudak köyünün güneyindeki köy mezarlığının içerisinde hafif tepelik bir yerde bulunmaktadır. Mezar, oldukça eski bir taşa şekil verilerek oluşturulmuştur.

Hacı Ali Efendi'nin torunlarından olduğunu söyleyen kaynak kişinin verdiği bilgilere göre Hacı Ali Efendi çok mübarek Allah dostu bir kişidir. Kaynak kişinin belirttiğine göre evliya olduğuna inanılan Hacı Ali Efendi'nin oğlu olmayıp bir kızı vardır. Hacı Ali Efendi, oğlu olmadığı için kendisinden sora gelenlerin yemesi için bir bağ oluşturmak istemiştir. Bu kişi önemli bir zat olduğu için Allah onun bağını tutturmamıştır. Bu kişi ölmeden önce de mezarının üzerine herhangi bir yapı yapılmasını istememiştir (KK35). Bu yüzden köylüler başlarına bir iş gelir düşüncesiyle mezarı çevirip herhangi bir yapı yapmamışlardır (KK35, KK36).

Köyde yaşayan başka bir kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğu anlatıya göre Hacı Ali Efendi, çok saygılı ve merhametli, çok küçük bir canlıya bile zarar gelmesin diye dikkat eden bir zattır. Bu zat evindeki böcekleri, onların canını Allah verir ve Allah alır düşüncesiyle onlara zarar veremeden evin ortasına bir uzun çöp dikip böceklerin hepsini bu çöpte biriktirmiştir. Bu böcekler çöpün üzerinde biriktikten sonra Hacı Ali Efendi çöpü alıp böceklere zarar vermeden dışarı

koymuştur. Kaynak kişi, günümüzde de bu rivayetin bir yansıması olarak köylülerin, Hacı Ali Efendi'nin mezarından aldıkları toprakları bağ ve bahçelerindeki böcekleri kovmak için dua edip bitkilerine serptiklerini ifade etmiştir (KK36). Köylüler bunun dışında mezarla ilgili başka uygulama yapmayıp, mübarek bir zat olarak gördükleri için Hacı Ali Efendi'nin mezarını zaman zaman ziyaret edip dua etmektedirler (KK35, KK36). Bu anlatı, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında verilen bilgilerden Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımlamadan hareketle "menkıbe" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi bu anlatı, dini şahsiyet olan Hacı Ali Efendi'nin bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili anlatıdır.

Bölge insanının Allah dostu bir zat olarak gördüğü Hacı Ali Efendi'de, çalışmanın birinci bölümünde MEZARLAR başlığı altında değinilen atalar kültü ve veli kültünün izleri görülmektedir. Çünkü bölge halkının bu zatın mezarına ayrı bir önem vermelerinin ve dualar etmelerinin temelinde, Eski Türklerde ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı yatmaktadır.

B. AĞAÇLAR

a. Dağsolaklısı- Çipideresi Köyü-Kırklar Tepesi'ndeki Ağaçlar

Bu ağaçlar güneydoğusunda Dağsolaklısı köyü, kuzeybatısında ise Çipideresi köyü olan ve Keskin'e uzaklığı 10 km olan Kırklar Tepesi'nde bulunmaktadır. Bu tepeye ulaşım yolunun 7 kilometresi asfalt iken 3 kilometresi gevşek yapılı toprak bir dağ yoludur. Burada yattığına inanılan ulu kişilerden dolayı kutsallık atfedilmiş olan ağaçların bazıları oldukça yaşlı olup cinsleri armut ve alıçtır.

Kaynak kişinin belirttiğine göre bu ağaçlara herhangi bir şekilde zarar verilmemekte ve dalları kırılmamaktadır. Ağaçların üzerindeki meyveler yenilebilir; ancak gelen ziyaretçi o meyveleri yanında götürememektedir. Çünkü meyveyi götürmek iyi sayılmamaktadır (KK10).

Kırklar'ın olduğu alanın içinde yer alan boyu diğer ağaçlara göre kısa olan bir alıç ağacı bulunmaktadır. Bu ağacın diğer ağaçlardan farkı, dallarının üzerinde farklı

renklerde bez parçaları ve birkaç tespih olmasıdır. Köylüler bu ağaçlardan herhangi bir tanesini ayrıca özel saymamaktadır. Burada yattığına inanılan ulu kişilerden dolayı bütün ağaçlar kutsal olarak görülmüştür. Büyük bir ihtimal üzerine daha önceden bağlanan nesnelerden dolayı gelen ziyaretçiler de bu boyu kısa olan alıç ağacını görüp bez parçası bağlamışlar veya tespih asmışlardır. Dolayısıyla da bu ağacın üzeri dolmuştur. Kaynak kişilere bu dallara ne amaçla bez bağlandığı veya tespih asıldığı sorulduğunda kaynak kişiler, kendilerinin böyle bir uygulama yapmadığını; ancak gelen ziyaretçilerin herhangi bir dilekleri varsa bu nesneleri astıklarını belirtmişlerdir (KK10, KK11).

Çalışmanın birinci bölümünde AĞAÇLAR başlığı altında değinildiği gibi Kırklar Tepesi'ndeki ağaçlar da ağaç kültünün günümüze yansıması olarak görülebilir. Eski Türk inancında yaşamın kaynağı, soyun koruyucusu olarak görüldüğü için kutsal kabul edilen ağaçlara zarar verilmezdi. Bu inancın bir yansıması olarak da bu ziyaret yerindeki ağaçlar da korunmakta ve ağaçların zarar görmesine müsaade edilmemektedir. Alıç ağacının üzerindeki bez parçaları ve tespih gibi eşyalar da eski Türk boylarının kutsal kabul ettikleri ağaca astıkları kansız kurbanlar olarak nitelenebilir.

b. Dağsolaklısı- Çipideresi Köyü-Yediler Tepesi'ndeki Ağaç

Bu ağaç, Kırklar Tepesi'nin yaklaşık 700 m gerisinde bulunan Yediler Tepesi'nde yer almaktadır. Ağaç, bu tepede yattığına inanılan ve taşlarla oluşturulmuş mezarı bulunan yedi zattan dolayı kutsallık kazanmıştır. Ağacın cinsi alıç olup ağacı gözlemlediğimiz zamanda üzerinde olgunlaşmamış meyveleri de bulunmaktaydı.

Ağaçla ilgili özel bir bilgi köylü tarafından bilinmemektedir. Ancak Yediler Tepesi'nde bulunması dolayısıyla ağaca da kutsallık atfedilmiştir. Ağacı gözlemlediğimizde dallarının üzerine bağlanmış bez parçaları ve namaz kılınması maksadıyla da namazlık bırakıldığı görülmektedir. Kaynak kişi bu tepeye çıkıldığı zaman namaz kılınıp dua edildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte kaynak kişi, ağacın üzerindeki meyvelerin yenilebildiğini; ancak bu meyveleri tepeden ayrılan ziyaretçinin yanında götürmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durumun nedenini sorduğumuzda, meyveyi almanın iyi olmayacağını belirtmiştir (KK10). Bu ağaç da çalışmanın birinci bölümünde AĞAÇLAR başlığı altında verilen bilgilerden Metin

Ergun'un belirttiği kutsal kabul edilen ağaçta bulunan vasıfların bir kısmını barındırmaktadır. Çünkü bu ağaç bulunduğu yerde yalnız, oldukça yaşlı, yaprakları da yeterli koyu gölgeyi sağlamaktadır.

Kaynak kişilere ağaçla ilgili özel bir uygulamanın yapılıp yapılmadığı sorulduğunda kaynak kişiler, herhangi bir uygulama yapılmadığını belirtmişlerdir (KK10, KK11). Ancak ağacın dalları üzerinde bez parçaları bulunmaktadır. "Ağaç kültü"nün günümüze yansıması olarak değerlendirilebilecek bu ağacın üzerindeki parçalar da büyük bir ihtimal ziyarete gelenlerin dilek dilemek maksadıyla astıkları parçalardır. Yani bir bakıma bu parçalar kansız kurbanlardır.

c. Gazibeyli Köyü-Denek Dağı Tepesindeki Asırlık Ağaç

Denek Dağı'nın zirvesinde yer alan bu ağaç halk arasında armut ağacı olarak bilinmektedir. Ağacın boyu yaklaşık 5 m yüksekliğinde olup dallarının alt kısımları yere değmektedir.

Bu ağaçla ilgili kaynak kişi, amcasının yaşadığı ve anlattığı olayı şu şekilde aktarmaktadır:

"*Rahmetli amcamız izinli geldiğinde gençliğinde çobanlık yaptığı dağa çıkıyor ve Baden Dede'nin olduğu mezara ulaşınca oradaki bu armut ağacına dinlenmek için oturup yaslanıyor. Sonra mezara bakıp bize hep bunu derlerdi. Acaba bu mezar boş mu dolu mu, yoksa uydurulup bir taş mı dikildi oraya diye kendi kendine söylenerek vesveseye düşüyor. Daha sonra da ağaca yaslanırken bir uyku çöküyor ve dalıyor. Daha sonra rüyasında kırk tane beyaz atlı ve beyaz elbiseli nur yüzlü, sarıklı insanlar görüyor. Hepsi Baden Dede'yi ziyarete gelmiş ve Dede'nin önünde saygıyla eğiliyor. Ama aralarında herhangi bir konuşma duyduğunu söylemiyor. Daha sonra amcamız kendine geliyor. Ayıldığında onu ne kadar sıktılarsa sırılsıklam olmuş. Hemen içindeki vesveseden dolayı orada mezar başında Allahu Teala'ya yalvarıyor. Bu mübarek kulunun huzurundayım. Benim böyle bir vesvese ile imtihanım oldu. Yarabbi beni affet demiş."* (KK16)

Kaynak kişi, bu olaydan sonra amcasının köye geldiği zamanlar bu dağa çıkıp mezar başında Kur'an okuduğunu da belirtmiştir (KK16). Bu anlatı memorat olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu anlatı, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında yapılan tanımlamalardan, Gürol Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi velinin öldükten sonra yaşayan canlıların hayatına girmesi, müdahale etmesi ile ilgili, bizzat anlatanın başından geçmiş bir anlatıdır.

Bu ağaç kutsal olarak görülmektedir. Çünkü Baden Dede'nin mezarının bulunduğu yerdedir. Kaynak kişi, bu kutsallıktan dolayı ağaca herhangi bir şekilde zarar verilmemesi gerektiğini, ağacın kuruyan dalları olsa bile bu dalların kesilmemesi gerektiğini belirtmiştir (KK17).

Günümüzde köylü, bu ağaçla ilgili özel bir uygulama yapmamaktadır. Ancak ağaç gözlemlendiğinde dalların yere yakın kısımlarında bez parçaları görülmektedir. Kaynak kişi, kendisi ve köy halkının ağaca bez bağlamadığını ve bu dağa çıktıkları zaman Allah rızası için dua ettiklerini belirtti. Bununla birlikte kaynak kişi, buraya civar yörelerden gelen insanların dilek dilemek maksadıyla ağaca bez bağladıklarını başkalarından duyduğunu belirtmiştir (KK16).

Ağaç kültünün günümüze yansıması olarak değerlendirilebilecek olan bu ağaç, çalışmanın birinci bölümünde AĞAÇLAR başlığı altında verilen bilgilerden Metin Ergun'un belirttiği Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen ağaçların vasıflarının çoğunu üzerinde barındırmaktadır. Çünkü bu ağaç da yalnız olup etrafındaki ağaçlardan daha heybetli, meyvesiz, yaşlı, geniş ve koyu gölgelidir. Aynı zamanda üzerindeki bez parçaları da eski Türk inancının bir yansıması olarak görebileceğimiz ve kansız kurban olarak nitelendirilebilecek parçalardır.

d. Haydardede Köyü-Haydar Sultan Türbesi Avlusundaki Ağaç

Haydar Sultan Türbesi'nin avlusunda yer alan ağacın cinsi dağdağandır. Türbenin kutsallığından dolayı ağaca da kutsallık atfedilmiş olup ağaç üzerine bez parçaları ve tespihler asılmaktadır.

Kutsallıktan dolayı bu ağaca zarar verilmez. Ağaca asılan nesneler ise dilek dilemek maksatlı asılmıştır (KK25). Üzerinde yer alan ve kansız kurbanlar olarak nitelendirebilecek parçalarla birlikte yukarıda değindiğimiz diğer ağaçlar gibi bu ağaç da ağaç kültünün günümüze yansıması olarak karşımıza çıkması bakımından önemlidir.

C. TAŞLAR

a. Efendiköy - Efendioğlu Yeşil Cami Avlusundaki Taş

Keskin'e uzaklığı 22 km olan köydeki Efendioğlu Yeşil Cami avlusunda bulunan bu taş, yerden yüksekliği yaklaşık 1 m olan eski Bizans ve Roma dönemindeki örneklerine benzeyen kesme bir taştır.

Kaynak kişinin geçmişlerinden duyduklarına göre köylüler zamanında bu taşı yeni bir cami yapılmak üzere gündüz başka bir yere taşımışlardır. Ancak taş gece kendiliğinden geri gelmiştir (KK13). Başka bir kaynak kişiden alınan bilgiye göre de zamanında kaynak kişinin dedelerinin babaları köyü başka bir yere kurmak istemişlerdir. Bu taşı giderken götürmek istemişler ve birkaç defa taşı, köyü kurmak istedikleri yere götürmüşlerdir. Ancak taş, ertesi gün tekrar eski yerine gelmiştir. Bunun üzerine de köyün ileri gelenleri köyü, günümüzde bulunan yere kurmuşlardır (KK15).

Çalışmanın birinci bölümünde TAŞLAR başlığı altında verilen bilgilerde Fuzuli Bayat'ın belirttiği gibi taşlar, eski Türk inancında canlı olarak tasavvur edilmiş ve kendisinde öteki âlemlerin sırrını barındıran bir nesne olarak görülmüştür. Fuzuli Bayat'ın TAŞLAR başlığı altında örneğini verdiği Azerbaycan mitolojik metinlerinde geçen taş ile kaynak kişiden dinlediğimiz anlatıdaki taş birbirine benzemektedir. Çünkü bu taş da tıpkı Azerbaycan mitolojik metnindeki gibi yer değiştiren ve bunda bir hikmet vardır deyip köyün kuruluş yerinin belirlenmesinde önemli rol oynayan kutsal kabul edilen bir taştır. Yani bu taş "taş kültü"nün günümüze yansıması olarak değerlendirilebilecek bir taştır.

Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre taş hakkında hikâyesinden başka bir bilgi olmayıp taş ile ilgili yapılan herhangi bir uygulama da yoktur. Sadece köyde elektrik olamadığı zamanlarda cami hocası, bu taşın üzerine çıkarak ezan okumaktadır (KK13, KK14, KK15).

b. Hasandede Köyü - Hacerü'l Esved Taşı

Hasandede Türbesi'nin bulunduğu avlu içinde tarihi oldukça eski bir cami üzerinde renk tonu koyu gri olan dikdörtgen şeklinde bir taş vardır. Bu taşın adı Hacerü'l Esved'tir.

Bu taş ile ilgili anlatı, taşın hemen üzerinde bulunan bilgi levhasının üzerinde yazmaktadır. Buna göre Hasandede'nin Kırıkköy'de bir arkadaşı vardır. Bu kişi Hac'a gitmeden önce bir yemek verir ve Hasandede'yi de davet eder. Yemekten sonra Hasandede ile bu kişi helalleşir. Hacı yola çıkmadan önce Hasandede ona iki karpuz çekirdeği ve bir kömür parçasını çıkına sarıp verir: *"Bunu Mekke Şeyh'ine ver"* der. Hacı Hac görevini yerine getirir ve şeyhin yanına çıkar. Şeyh Hasandede'nin neden gelmediğini sorduğunda hacı: *"Hasandede bu yıl cami yaptırıyor, size selamı var"* der ve çıkını şeyhe verir. Çıkın açıldığında karpuz çekirdekleri iki büyük karpuz olur. Kömür parçası ise kocaman bir koç olur ve onu kesip Allah kabul etsin diye dua edilir. Daha sonra Şeyh yapılan cami duvarına konulsun diye Hacerü'l Esved taşından bir parça taşı alıp çıkına sararak Hasandede'ye hediye etmek üzere hacıya verir. Hacı çıkını Hasandede'ye getirir ve çıkın açılınca taş güvercin olup cami duvarına konarak yeniden taşlaşır. Günümüzde de gelen ziyaretçiler bu taşa el ve yüz sürmektedirler. Şu an bu hikâyeyi sembolize etmek amacıyla da türbenin giriş kapısının yanında beyaz kireç taşından yapılmış dünya şekli üzerinde güvercin heykeli bulunmaktadır.

Yukarıdaki Hacerü'l Esved ile ilgili anlatı, çalışmanın birinci bölümünde EFSANELER, MENKIBELER VE MEMORATLAR başlığı altında yapılan tanımlamalardan Gürol Pehlivan'ın görüşlerinden hareketle menkıbe olarak değerlendirilebilir. Çünkü Pehlivan'ın yapmış olduğu tanımdaki gibi dini şahsiyet olarak görülebilecek Hasandede'nin bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır.

Kaynak kişiden alınan bilgiye göre ziyaretçiler Hasandede türbesini ziyaret ettikten sonra hikâyesinden dolayı bu taşı mübarek olarak gördükleri için öpmektedirler (KK21). Gözlemlerimiz sırasında da ziyaretçiler mübarek olarak gördükleri taşı üç defa öptüler ve taşa alınlarını değdirdiler. İnsanların bu taşa temas etmelerinde taş ile ilgili anlatının ve mübarek zatın etkisinin yanında çalışmanın birinci bölümünde TAŞLAR başlığı altında belirtildiği gibi "taş kültü" bağlamında insanların taşı koruyucu ruhların, tanrısal ve kutsal güçlerin mekânı olarak kabul etmelerinin de etkisi vardır.

c. Hasandede Köyü - Murad Taşı

Murad Taşı günümüzde bulunmayan, zamanında yetkililerce başka bir yere götürülen ve halk tarafından nereye götürüldüğü bilinmeyen bir taştır (KK22).

Bu taş kaynak kişiden alınan bilgilere göre günümüzden daha önceki yıllarda Hasandede Türbesi ve caminin bulunduğu avlunun içinde yer alan, yerden yüksekliği de yaklaşık 1 m olan bir taştır. Bu taş, elektrik olmadığı zaman müezzin tarafından üzerine çıkılarak ezan okumak için kullanılmıştır. Özellikle gelen ziyaretçilerden çocuğu olmayan bayanlar bu taşa sarılmışlardır. Taşa sarılan kişinin sarılma esnasında elleri birbirine kavuşursa çocuğu olacağına inanılmıştır (KK22). Buradaki uygulamanın da kaynağında çalışmanın birinci bölümünde TAŞLAR başlığı altında belirtildiği gibi "taş kültü" bağlamında taşların canlı olarak tasavvur edilmesi ile birlikte Azerbaycan mitoloji metinindeki örnekteki gibi taşın doğurganlık özelliğinin bulunması vardır.

d. Haydardede Köyü - Ağlayan Kaya

Ağlayan kaya Haydar Sultan Türbesi'nin batısında yer alan Bağrek Dağı adı verilen yüksekçe bir tepenin yamacında bulunmaktadır. Bu kayanın yanına araçla çıkış yoktur. Ancak hava koşulları uygun olursa yürüyerek çıkılabilir.

Bu kaya ile ilgili anlatılar yöre halkı arasında bilinmektedir. Kaynak kişiden aldığımız bilgiye göre Haydar Sultan'ın bir nişanlısı vardır. Haydar Sultan düşmana karşı esir düşmüş ve bir kuyuya hapsedilmiştir. Haydar Sultan nişanlısına: *"Ben bu kuyuya sır oldum. Sen de git yukarı tepedeki kayalara sır ol"* demiştir. Yani düşmanlara karşı saklanmasını söylemiştir (KK25). Nihat Örnek, ağlayan kaya ile ilgili daha ayrıntılı bir anlatıyı vermektedir. Nihat Örnek'in verdiği bilgilere göre Haydar Sultan Ayhatun isimli bir hanım ile evlidir. Haydar Sultan ve Ayhatun Hanım bir gün Bağrek dağının tepesindeki evlerinden ayrılıp bir ata binip dağın aşağısına inmek istemişlerdir. Ancak atın üstünde tepeden aşağı doğru inerlerken büyük bir tufan çıkmıştır. Haydar Sultan attan düşmüştür. Bunun üzerine ata iki kere daha binip düşmüştür. Üçüncü kez binip düştüğünde ağır bir yara almış ve bölgede sancı çubuğu denilen yere kadar gitmiştir. Yolda giderken iyice fenalaşan Haydar Sultan'ı Ayhatun Hanım, o zamanlar kilise olup şu an türbenin olduğu yere getirmiş ve ölümü üzerine onu buraya gömmüştür. Ayhatun Hanım bu duruma çok üzülmüş

ve "*Haydarım öldü"* diye Bağrek Dağı'na çıkmıştır. Orada bulunan Ağlayan Kaya denilen kayaya kendisini sır etmiştir. Günümüzde cuma akşamları kayanın üzeri nemli olmaktadır. Bu yüzden de bölge halkı arasında cuma akşamları Ayhatun'un Haydar Sultan için ağladığına inanılmaktadır.[160] Kaynak kişiden alınan bilgilere göre taşla ilgili yapılan özel bir uygulama yoktur (KK25).

Ağlayan kayanın kutsallığı birinci bölümünde TAŞLAR başlığı altında Mircea Eliade'nin belirttiği gibi insanların kayaya farklı bir dünyaya ait bir gerçeklik ve güç atfetmesinden gelmektedir. Aynı zamanda yukarıdaki anlatıda Ayhatun'un kendini kayaya sır etmesi olayını, kayanın sanki canlıymış gibi açılıp Ayhatun'u içine alması şeklinde yorumladığımızda eski Türk inancındaki gibi kayanın canlı olarak tasavvur edilmesi hususu göze çarpmaktadır. Bu bakımdan da Ağlayan Kaya "taş kültü" ile bağlantılı bir ziyaret unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

D. SULAR

a. Haydardede Köyü - Haydar Sultan Kuyusu

Haydar Sulan Türbesi'nin avlusu içerisinde yer alan kuyu bir duvar ve kapıyla ayrılmış ayrı bir bölmenin içerisinde yer almaktadır. Kuyunun üzeri betonla kaplı olup üzerinde buharın geldiği ufak bir delik bulunmaktadır.

Bu kuyu, Haydar Sultan'ın hapsedildiğine inanılan ve şifa amaçlı kullanılan bir kuyudur. Kuyu ile ilgili efsanevi bilgiler, MEZARLAR başlığı atında "Haydardede Köyü-Haydar Sultan Türbesi" alt başlığı altında verilen anlatıların içinde yer almaktadır. Kuyu zamanında resmi makamlarca üzerine beton dökülerek kapatılmıştır. Kuyunun içinde kaynayan kükürtlü bir su bulunmaktadır. Gelen ziyaretçiler zamanında bu kaynayan kuyuya eğilerek içinden gelen buharı solumuştur (KK25, KK26). Kuyu, beton dökülerek kapatılmış olmasına rağmen günümüzde betonun üzerinde açılmış delikten ziyaretçi buranın buharını solumaktadır.

[160] Nihat Örnek, ***Haydar Sultan Hayatı, Türbesi ve Köyü,*** Haydar Dede Köyü Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Yayını, 2002, s.23.

Hikmet Tanyu[161], türbede yer alan kuyunun Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sında bahsettiği kuyu ile kuvvetle muhtemel aynı olduğunu belirtmiştir. Bu kuyu günümüz Türkçesiyle Cihannüma'da şu şekilde geçmektedir:

"Ankara'nın doğusunda Kızılırmak'ın beri tarafına yakın harap bir kilise vardır. Bu kilisenin suyu olmayan ve Deliler kuyusu denilen bir kuyusu bulunmaktadır. Deli olan kimseyi kefeni ile götürürler ve o kuyuya baktırırlar. Deli kuyuya bakarken ya ölür ya da delilikten kurtulur. Ankara halkı arasında meşhurdur. Hatta o kuyu çevresinde Deliler Mezarı denilen büyük bir mezarlık yer alır. Buraya sağlam kimse baksa bir şey göremez ve asla ona zarar gelmez. Ancak kükürt kokusuna benzer bir koku alır. "[162]

Haydar Sultan Türbesi'nin bakımını üstlenmiş olan kaynak kişilerden (KK25, KK26, KK27) aldığımız bilgilere göre buraya gelen ziyaretçiler şunlardır:

- Sürekli baş ağrısı çekenler
- Sinir bozukluğu olanlar
- Sonradan psikolojik rahatsızlığı ortaya çıkmış olanlar
- Sürekli bayılıp düşenler
- Hafif felç geçirenler
- Eklem yerlerinde ağrısı olanlar (diz, kol vb. yerler)
- Çocuğu olmayan bayanlar

Kaynak kişiden alınan bilgilere göre türbeye gelen ziyaretçilerden özellikle hasta olanlar abdest alıp türbeyi ziyaret ederek türbenin içinde yatan zata dua ederler veya iki rekat namaz kılarlar. Daha sonra kuyunun başına giden hasta, konuşabilen ve şuuru yerinde olan bir hasta ise kuyuya doğru uzanarak şu sözleri söylemektedir: *"Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, Ya Koca Haydar beni kurtar bu dertten. Kurban keseceğim kapında"*. Bu sözlerle birlikte hasta kuyudan üç defa nefes alır ve bu aldığı nefesi yutmaktadır. Hastalığı iyileştikten sonra ziyaretçi tekrar gelip burada kurban kesmektedir (KK25).

Haydar Sultan Kuyusu, Türk inanç sisteminde yer alan ve destanlarda da bir motif olarak karşımıza çıkan "su kültü" ve "pınar kültü"nün günümüze bir yansıması olarak görülebilir. Çalışmanın birinci bölümünde SULAR başlığı altında Manas destanında Cakıp Han'ın çocuğunun olmamasını karısının diğer nedenlerle birlikte

[161] Tanyu, ***Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri,*** s.126.
[162] Kâtip Çelebi, ***Cihannüma II***, (Proje: Bekir Karlıağa, Editör: Said Öztürk), Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2013, s.940

şifalı olduğuna inanılan ve kutsal görülen "kaplıcaya" gitmemesine bağladığı dua örneği verilmişti. Haydar Sultan Kuyusu da içerisinde kaynayan kükürtlü bir suyu barındırması ve bu suyun buharını çocuğu olmayan bayanların da gelip kuyuya uzanarak soluması nedeniyle Manas destanındaki kaplıcanın günümüze bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın birinci bölümünde SULAR başlığı altında verilen su kültünün izlerinin olduğu Müslüman Kırgız-Kazak baskılarının duasında görülen söyleşme ve ulu kişilerden yardım isteğinin bir benzeri, *"Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, Ya Koca Haydar beni kurtar bu dertten. Kurban keseceğim kapında"* şeklindeki sözlerle Haydar Sultan Kuyusu'nda icra edilmektedir. İşte bu özellikleri ile eski Türk inancında suyun ruhu olduğunun kabul gördüğü inancın da etkisiyle birlikte Haydar Sultan Kuyusu, "su kültü"nün günümüze yansıması olarak değerlendirilebilir.

E. OCAKLAR

a. Cankurtaran Köyü-Kösnü Ocağı

Ocak, Keskin'e uzaklığı 9 km olan köyün içerisinde bir evde günümüzde de faaliyet gösteren bir ocaktır.

Ocaklık geleneğini sürdüren kaynak kişi, ocakla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

"Zamanında köylerinde Cürüm Dede olarak anılan babamızın babasının dedesi varmış. Onların ekmek ocaklarında kösnünün (köstebek) çıkardığı topraktan bir tepe oluşmuş. Bu tepeciğin ekmek ocağından çıkması da bir kutsallığa işaretmiş. Aslında dedelerimiz bu toprak oluştuğunda biz bunu yaraya sürersek iyileşir demişler ve bu uygulama o bilinmeyen zamanlardan bu zamana aileden aileye geçmiştir. Biz de bu yüzden bu uygulamayı sürdürüyoruz." (KK8).

Yukarıdaki bilgileri veren kaynak kişiye insanların nerelerden, ne tür yaralar için buraya geldiğini, bu yaranın nasıl bir şey olduğunu ve bu yaraya nasıl bir uygulama yapıldığı sorulduğunda şu şekilde yanıt vermiştir:

"Buraya Türkiye'nin her yerinden, daha önce gelenlerden duyup gelen insanlar var. Bu yara doktor tarafından bilinmemiş ya da bazı doktorlar tarafından kanser olduğu söylenmiş. Bu yara kabarcık şeklinde masmavi olup genelde insanların dışarıdan görünmeyen kısımlarında bulunur. Biz bu masmavi olan kabarcığı makasla keseriz ve oluşan yara üzerine kösnü toprağı süreriz." (KK8).

Kaynak kişi, ocağa gelen hasta erkek ise ocaklı erkeğin baktığını; kadın ise ocaklı kadının baktığını da ayrıca belirtmiştir (KK8).

Kaynak kişi, toprağı yaraya sürme işlemlerini aileden olmayan kimselerin yapamayacağını, aile içi "el verme" ile bu işlemlerin yapılabileceğini belirtti. Bununla birlikte kaynak kişi bu işlemlerin sadece bu evde yapılmadığını; aileden birine el verdiği zaman bu el verdiği kişinin yanına kösnü toprağı alarak hasta üzerine başka bir şehirde de uygulama yapabileceğini belirtmiştir (KK8).

Ziyaret esnasında bahsedilen ekmek ocağının fotoğrafı çekilmek istendi. Ancak bu ekmek ocağı günümüzde bulunmuyor. Sadece bu ocağın bulunduğuna inanılan yer ve şu an için uygulamaların yapıldığı ev görüntülenebildi.

Kösnü Ocağı eski Türk inancında ve Türk mitolojik sisteminde yer alan "ocak kültü"nün günümüze bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde OCAKLAR başlığı altında değinildiği üzere eski Türklerde ocak kültü ateş ile birlikte anılmakta ve ocağın ateşinde koruyucu ruh olduğuna inanılmaktadır. Bu ateşin koruyuculuğunu da aile üyeleri üstlenmektedir. Bu kültün bir yansıması olarak da günümüzde ateş olmasa da ocağın kutsallığı aile bireylerinin vasıtasıyla hastaları iyileştirmede kullanılmaktadır.

b. Gazibeyli Köyü - Haydar Efendi Ocağı

Bu ocak, Keskin'e uzaklığı 23 km olan köyün içerisinde ağaçlık bir bölge içinde yer alan, sonradan yaptırılan tek göz, tek penceresi, tek kapısı olan bir odadır. Odanın içerisinde gaz lambası, mum, seccade ve tespih bulunmaktadır.

Bu ocak ile ilgili anlatıyı kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır:

"Anlatılanlara göre Çanakkale Savaşı'ndan en az kırık yıl önce köye yerleşmiş olan birkaç büyük Türkmen sülaleleri vardır. Bunlardan halk arasında Mücürümler denilen Güneller sülalesinden Haydar Efendi, Elitok denilen sülaleden Kara Mustafa Efendi, halk arasında Mehirli de denilen Dulkadirli sülalesinden - bizim sülalemizden- Eyüp Efendi vardır. Bu üç kişi yirmili yaşlarda olup körpe (koyun yavrusu) güdüyorlar. Üçünün de belli bir inanç birikimleri var. Bu üç arkadaştan Eyüp Efendi diyor ki: -Arkadaşlar üçümüz bir dilek tutalım. Ben de bir dua edeyim ve üçümüz bu dileklerimize ulaşmaya çalışalım. Sonra dilekler tutulduktan sonra dileklerini birbirlerine açıklıyorlar. Kara Mustafa Efendi: -Ben Allah'tan zenginlik istedim. Her bir köyün etrafından bir yoz (bin davar) aksın, hanem geniş olsun, insanları yedireyim, içireyim diledim diyor. Haydar Efendi: -Ben de Allah'tan her şeyin başı sağlık diledim. Allah bana öyle bir yetki versin ki haneme

gelen, beni ziyaret edenlere okuyayım, onların ağrıyan yerlerini ovayım şifa bulsunlar diye diledim diyor. Duayı okuyan Eyüp Efendi ise: -Ben de Allah'tan uzun yıllar okumayı diledim ve okuduktan sonra da medrese gibi bir yerim olsun, kapımda talebelerim olsun, Allah yolunda ilim vereyim diye diledim diyor. Daha sonra bu üçü niyetleri gerçekleşsin diye dua ediyorlar. Üçünün de duası gerçekleşiyor."(KK16).

Kaynak kişi, dileği sayesinde Haydar Efendi'nin kendi zamanında kağnıların sırtında bacağı tutmayan hasta insanları iyileştirdiğini ve bu hastaların şifasını bulup yürüyerek gittiklerini belirtmiştir (KK17).

Kaynak kişi, geçmişlerinden duyduğuna göre Haydar Efendi'nin ölmeden önce köylüye hanesinin açık durmasını ve bu hane sayesinde gelen hastaların burada şifa bulacağını söylediğini belirtmiştir. Ancak kaynak kişi, Haydar Efendi öldükten sonra onun çocukları ve torunlarının burayı başkasına sattığını ve köyü terk ettiklerini; satın alan kişinin ise burayı yıktırdığını ve aradan çok zaman geçmeden bu kişinin delirdiğini ifade etmiştir (KK16). Kaynak kişinin belirttiğine göre daha sonraki zamanlar buraya köylü tarafından, gelen ziyaretçiler şifasını bulsun ve ibadetini yerine getirsin diye tek göz bir yer yapılmıştır (KK18).

Kaynak kişi, günümüzde Haydar Efendi'nin torunlarının ocaklığı sürdürdüğünü; ancak köyde bulunmadıkları için el verme geleneğiyle başka şehirlerde yaptıklarını köylülerden duyduğunu ifade etmiştir (KK16).

Günümüzde Haydar Efendi'nin yıkılan hanesinin üzerine yapılan odaya civar köylerden ve başka şehirlerden şifa bulmak isteyen hastalar gelmektedir. Araştırmanın yapıldığı gün içerisinde şifa bulmak için gelen bir hastaya rastlanılmadı. Fakat kaynak kişinin belirttiğine göre buraya daha çok ayağı tutmayan, yarı felçli, birçok ilaç kullanıp da vücudunun kol, bacak, eklem yerleri ağrıları olan insanlar gelmektedir. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre ziyaretçilerden namaz kılabilen bu odada iki rekat namaz kılar ve bir müddet içeride kaldıktan sonra da odadan ayrılır (KK16).

Başka bir kaynak kişiden alınan bilgiye göre ise bu köyde şu an ocağın bulunduğu yerin alt taraflarında eskiden evi olup şu an yıkılmış olan ve Haydar Efendi'nin soyundan gelen kişiler (ocaklılar), zamanında gelen hastalardan özellikle eklem yerlerinde problemi olan kişilere dua okuyarak elleriyle ağrıyan yerleri sıvazlamışlardır. Ağrıyan yer kol, bacak gibi yerler ise ocaklı tarafından dua okunduktan sonra burası iple bağlanmıştır. Buna da *"yel bağlaması"* denilmektedir.

Hastalar, şifasını bulduktan sonra ocaklığı yapanın evine gelerek bahçesinde kurbanını kesip dağıtmışlardır. Şu an ise şifa bulmak isteyenler, ocak olarak kullanılan odaya gelmektedir. Kaynak kişiden aldığımız bilgiye göre buraya geçmiş yıllarda konuşamayan bir çocuk getirilmiştir. Ailesi bu odada iki rekat namaz kılmıştır. Daha sonra çocuk odanın içine tek başına yatırılmıştır. Yarım saat veya bir saat kaldıktan sonra çocuk çıkarılmıştır. Çocuk iyi olduktan sonra da aile tekrar bu odaya gelip odanın yanında kurban kesmiştir (KK18). Bu ocakta da çalışmanın birinci bölümünde OCAKLAR başlığı altında değinildiği gibi ocak kültünün günümüze yansıması görülmektedir. Bu ocak bir odadan ibaret olup kutsalın tezahür ettiği ve hastalara iyi gelen bir mekândır. Aynı zamanda ocağın kutsallığı aile bireylerinin vasıtasıyla hastaları iyileştirmede kullanılmaktadır.

c. Kurşunkaya Köyü - Arap Ocağı

Keskin'e uzaklığı 12 km olan köyün içinde bulunan Arap Ocağı, tek göz ve penceresi olmayan bir kömürlük olup içinde kutsal olduğuna inanılan bir direkten oluşmaktadır.

Bu ocak uzun zamanlardan bu yana hep aynı aile tarafından el vermeyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Yakın zamana kadar kimlik kartı kaybolduğu için tam olarak yaşını bilinmeyen; ancak gelini tarafından 105 yaşında olduğu belirtilen kaynak kişi tarafından günümüze kadar ocak faaliyeti sürdürülmüştür (KK33). Şu an ise gelini bu ocak faaliyetlerini sürdürmektedir (KK34).

Kaynak kişiye kimden el alındığı sorulduğunda kaynak kişi, bu ocağın kaynağının kim olduğunu bilmediğini ve kaynanasından, atalarından el alıp bu ocağı yaşattığını belirtmiştir (KK33).

Bu ocağa gelenlerin amacı çocuk sahibi olmaktır. Bu gelen kişiler ya uzun zamandan beri çocukları olmayan bayanlar ya da sürekli düşük yapan bayanlardır (KK33).

Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre burada yapılan özel bir uygulama vardır. Buna göre çocuk sahibi olamayan bayan bu ocağa gelir ve derdini anlatır. Çocuğu olmayan bayan yanında ip ve yedi adet boncuk getirip ocaklı kadına teslim eder. Ocaklı bayan boncukları ipe dizerek çocuğu olmayan bayanın eline verir. Daha sonra ocaklı bayanın evinin hemen yanında bulunan uygulamanın yapıldığı tek göz kömürlük gibi bir yapıya gelinir. İçinde yer alan direk üstündeki ip alınır ve

"Bismillah" denilerek çocuğu olmayan bayanın boynuna geçirilir. İp boyna geçirildikten sonra dışarı çıkılır ve bu şekilde ocağın çevresinde bulunan herhangi yedi evin etrafı dolaşılır. Dolaştıktan sonra tekrar ocağa gelinir, ipin ucu direğe bağlanır ve bayan o direğe sarılır. Çocuğu olması için bayan dilek diler ve istediği bir kurbanı (horoz, koç, keçi) adar. Bu bayanın çocuğu olursa ilk ismini "Arap" koyması gerekir ve o dizili boncuklar da çocuğun beşiğine asılır. Daha sonra da ocaktaki direğe gelinerek adanan kurban kesilir ve kurbanın eti dağıtılır (KK34).

Bu ziyaret yeri de yukarıdaki örneklerinde olduğu gibi ocak kültünün günümüze yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer iki ocaktan farklı olarak bu ocakta bulunan kutsalın tezahür ettiği "ağaç direk", Şamanizm'de üç kozmik bölgeyi birbirine bağladığına inanılan eksenin[163] yani Dünya Direği'nin günümüze yansıması olarak düşünebileceği için dikkat çekici bir unsurdur. Salahaddin Bekki de şaman inancında evrenin, gök, yer ve yeraltı olmak üzere üç kozmik bölgeden oluştuğunu ve bu kozmik bölgeleri birbirine bağlayan eksen Axis Mundi'nin olduğunu; bu eksenin kozmik ağaç, demir direk, demir dağ gibi isimlerle anıldığını belirtmiştir.[164] Mircea Eliade[165], Eski Türklerde gök kubbenin çadır (yurt) gibi düşünüldüğünü; göğün ortasında bu büyük çadırı bir orta direk gibi tutan kutup yıldızının Altaylılarda direk veya kazık olarak nitelendirildiğini; Buryatların kutup yıldızının çevresinde bulunan diğer yıldızları bir at sürüsü, kutup yıldızını (dünya direği) da bu atların bağlandığı bir kazık olarak tasarladığını belirtmiştir.

Bu kozmik düzenin bir benzeri de insanların yaşadığı dünyada yer almakta; Altay Tatarları, Buryatlar ve Soyotlar çadırlarının orta direğini göğün direğiyle bir tutmakta; özellikle Soyotlar, kutsal kabul ettikleri direğin dibinde sunuların konduğu küçük bir sunak bulundurmaktadır.[166] Evin ortasına dikili kutsal direğe Hamî ırkından çoban Galla ve Hadiyalarda, Hamîlere akraba Nandilerde ve Khasilerde de rastlanmakta; her yerde bu direğin dibine kurban olarak süt sunuları konmakta ve Gallalarda canlı kurban sunulduğu da olmaktadır.[167] Bu bilgiler ışığında Arap Ocağı'nda bulunan kutsal direğe bakıldığında bu "kutsal direk", yapısı ve işlevi bakımından eski Türk inanç sisteminde yer alan dünya direği ile benzerlik

[163] Mircea Eliade, ***Şamanizm***, 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.291.
[164] Salahaddin Bekki, "Merkez Simgeciliği ve At Çakı", ***Folklor/Edebiyat Dergisi,*** Sayı 35, 2003, s.181-184
[165] Eliade, ***Şamanizm***, s.292-293
[166] Eliade, s.294.
[167] Eliade, s.295.

göstermektedir. Bu sebepten dolayı bu direk Axis Mundi'nin günümüze yansıması olarak görülebilir.

F. MEVKİLER

a. Keskin- Üçler Tepesi

Bu mevki, Keskin'in güneydoğu girişinde Bozkurt Mahallesi Akkum Sokak'ta su deposunun bulunduğu tepede yer almaktadır. Kaynak kişiden alınan bilgiye göre bu tepede üç tane zatın mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlardan ikisinin konumu belli olmayıp taşlarla çevrili olarak bir tanesinin yeri bellidir.

Üçler olarak anılan bu mezarlar ile ilgili Keskin halkının büyük bir çoğunluğunun bilgisi yoktur. Daha çok "Abdal" kesimin bildiği yerdir. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre burada yattığına inanılan zatların kim oldukları bilinmemektedir ve bu yer sadece "Üçler" olarak anılmaktadır. Geçmişlerinden duyduğu bilgilere göre kaynak kişi, ev yaptıran bir adamın bu mezarların çevresindeki taşları evin yapımında kullanmak için aldığını; ancak ev yapımı sırasında bu adamın başına sürekli olumsuz durumlar geldiğini ve başı beladan kurtulmadığını; bu sebepten dolayı da bu adamın taşları tekrar aldığı yere götürdüğünü belirtmiştir (KK37).

Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre bu yere pek ziyarette bulunan yoktur. Buraya ziyarette bulunan kişilerden çocuğu geç yürüyen kimselerin olduğunu kaynak kişi çevresinden duymuştur. Bununla birlikte kaynak kişinin yaşı geçtiği halde yürüyemeyen yeğeni de buraya getirilmiş ve şifasını bulmuştur. Buna göre çocuk üç cuma Üçler denilen mezarların olduğu yere getirilmiş ve mezarların etrafında dolaştırılmıştır. Dolaştırma esnasında da özel bir dua okunmamış, aile içinden gelen duayı okumuştur (KK37).

Bu tepeyi Türk mitolojisinde yer alan "dağ kültü" ve "oba kültü" ile bağdaştırmak mümkündür. Çalışmanın birinci bölümünde MEVKİLER başlığı altında eski Türk inancında dağ geçitlerinde ve dağ eteklerinde dağ ruhunu şereflendirmek için taş yığını oluşturulduğuna ve Altay Türklerinin bu yığınları "oba" olarak isimlendirdiğine ve bu yerlere kurban adadıklarına değinilmişti. Bu tepenin kutsallığı sadece içinde yattığına inanılan zattan gelmemekte; eski Türklerde

yerin ruhu olduğu inancın günümüze yansımasından da gelmektedir. Bu taşların çevresinde dolaşıp şifa aranması da yine çalışmanın birinci bölümünde MEVKİLER başlığı altında verilen örnekteki gibi eski Türklerde şamanın kutsal kabul edilen obanın etrafında dolaşması ve dualar okumasının bir yansıması olarak düşünülebilir.

b. Dağsolaklısı-Çipideresi Köyü - Kırklar Tepesi

Bu tepe Keskin'e uzaklığı 10 km olan, güneydoğusunda Dağsolaklısı köyü ve kuzeybatısında Çipideresi köyü bulunan, Denek Dağı'nın eteğinde oldukça yüksek bir tepede yer alan ziyaret yeridir. Bu tepeye ulaşım 7 kilometrelik asfalt ve 3 kilometrelik gevşek yapılı toprak bir dağ yolu ile gerçekleşmektedir.

Kırklar Tepesi, Kültür Bakanlığı tarafından 04.12.1995 tarih, 4360 sayılı kararla korunması gereken kültür ve tabiat varlıkları arasına alınarak tescil edilmiş bir yerdir.[168]

Kırklar Tepesi denilen yerin etrafı tellerle çevrili olup demirden yapılmış bir adet giriş kapısı bulunmaktadır. Alanın içi yaşlı ağaçlarla çevrili olup cinsleri armut ve alıçtır. Alanın içi oldukça fazla kayalarla dolu olup bazı kayalar büyük mezar görünümünde düzenlenmiştir. Alanın içinde gelen ziyaretçilerin kullanması için malzemesi tahta ve demir olan oturak yerleri, kilim, namazlık mevcuttur. Aynı zamanda taşlarla oluşturulmuş bir alan ise kaynak kişilerin belirttiğine göre gelenlerin kurban kesip eti parçaladıkları alandır (KK10, KK11).

Kırklar Tepesi kırk ulu kişinin mezarları olduğuna inanılan bir yerdir. Kırklar'ın tarihi geçmişi köylüler tarafından bilinmemektedir. Ancak kendisiyle görüştüğümüz kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğu bir takım olaylar bu tepede cereyan etmiştir. Buna göre kaynak kişinin çobanlık yapan amcası koyunları ile bu tepede bir müddet konakladıktan sonra köye inmiştir. Köye indiği zaman koyunları saydığında bir tanesi eksik çıkmış; çünkü koyunların bir tanesi bu tepede kalmıştır. Çoban, kalan koyunu almak için akşam vakti tepeye çıkmıştır. Çoban, tepeye çıktığında kaynak kişinin deyimiyle ulu kişileri *"allı yeşilli halay çekerken"* görmüştür. Yani çoban kadın-erkek karışık olan ululari eğilip kalkarken görmüştür. Daha sonra çoban içinden dua okuduktan sonra bu ulu kişiler kaybolmuştur (KK12). Başka bir kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğuna göre yine bir çoban sabah

[168] Altın-Yenal, ***Keskin***, s.193.

namazı vakti burada yattığına inanılan ululları namaz kılarken görmüş ve korkup bu tepeden kaçmıştır (KK10). Kaynak kişilerin vermiş olduğu bu kısa anlatılara bakıldığında anlatıda yer alan "allı yeşilli ululların bir arada bulunup halay çekmesi yani eğilip kalkması", çalışmanın birinci bölümünde MEVKİLER başlığı altında verilen "Kırklar" ile ilgili anlatıda yer alan kırk ulunun sohbet etkinliğinin bir varyantı olarak görülebilir.

Kırıklar tepesine çıkıldığı zaman Allah rızası için dua edilir ve namaz kılınır. Ancak bu tepeye daha çok yağmur duası amacıyla çıkılmaktadır. Kaynak kişinin belirttiğine göre kuraklık olduğu zaman tepenin olduğu yerdeki civar köylüler bu tepede toplanırlar. Köylülerin önünde olacak şekilde hoca eşliğinde Kırklar'ın etrafı üç defa dolaşılır ve dua okunur. Daha sonra buraya getirilen büyükbaş hayvan kesilir, eti pişirilip yenilir ve yağmur duası yapılır. Yapılan dua kaynak kişinin belirttiğine göre hemen etkisini gösterip yağmur yağmaktadır (KK11). Kaynak kişinin belirttiğine göre bir köylünün bahçesinde böcek olduğu zaman köylü, sabah ezanı vakti abdest alıp buraya çıkar ve burada iki rekat namaz kılar. Daha sonra köylü, buradan alınan toprağı bahçesinin köşelerine dua okuyarak saçar ve böceğin çıkması için de toprağı bütün köşeye saçmayıp bir boşluk bırakır. Daha sonra bahçedeki böcekler o boşluktan çıkıp gitmektedir (KK10). Bunların dışında kaynak kişilerin belirttiğine göre buraya çocuğu olmayan, sakat olanlar veya herhangi bir dileği olanlar gelir duasını yapar ve adağı varsa kurban kesip giderler. Kaynak kişiler, bu ziyaretçilerin kestikleri kurbanların genellikle küçükbaş hayvan olduğu gibi tavuk, horoz cinsi hayvanların da olabildiğini; ancak yağmur duası yapılacağı zaman mutlaka büyükbaş hayvanın kesildiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte kurban adayan kişiler, kurbanı kesip orada pişirip ailesi veya eşi dostu ile yiyebildiği gibi yemeden birilerine verip de gidebilmektedir (KK10, KK11). Tepede bulunan ağaçlardan alıç ağacı üzerinde tespih, bez parçaları bulunmaktadır. Kaynak kişiler gelen ziyaretçilerin herhangi bir dilekleri varsa bu nesneleri astıklarını belirtmişlerdir (KK10, KK11).

Kırklar Tepesi'nde çalışmanın birinci bölümünde MEVKİLER başlığı altında değinilen "dağ kültü"nün izleri görülmektedir. Bu yerin Kırıkkale bölgesinin en heybetli dağı olan Denek Dağı eteklerinde yer alan yüksek bir tepede yer alması ve bölge insanının Kırklar adını verdikleri ulu şahsiyetlerin bu tepede yattığına inanmalarının temelinde, eski Türklerde yüksek dağların Tanrıların yeri olarak kabul

edildiği inanışın etkisiyle ölen Türk büyüklerini yüksek dağ tepelerine gömme anlayışının etkisi olduğu söylenebilir. Aynı zamanda ulu şahsiyetlerin etkisiyle birlikte ziyaretçilerin çeşitli dilek ve şikâyetlerini dile getirerek bu yere küçükbaş hayvan, tavuk, horoz gibi kanlı ve ağaçlara astıkları bez parçaları, tespih gibi kansız kurbanlar sunmalarında, eski Türklerdeki dağ ruhuna kanlı ve kansız kurban sunma merasimlerinin izleri görülmektedir.

Kırklar Tepesi'nde taşlarla oluşturulmuş yığınların olması, bu yerin etrafında dua edilerek dolaşılması ve bu yerde kurban kesilmesi, yine birinci bölümde MEVKİLER başlığı altında değinildiği gibi eski Türk inancında yer alan oba kültünün bir yansıması olarak görülebilir. Bu durumla birlikte buranın kutsallığı yine MEVKİLER başlığı altında Mehmet Şimşek'in belirttiği Alevi-bektâşi inancının temel kaynağı sayılan kırklar söylencesinden de gelmektedir.

c. Dağsolaklısı-Çipideresi Köyü - Yediler Tepesi

Kırklar Tepesi'nin yaklaşık 700 m güneybatısında yer alan Yediler Tepesi, taşlardan oluşturulmuş büyüklü küçüklü yedi mezardan oluşmaktadır. Yediler Tepesi, Kırklar Tepesi'ne göre daha yüksek konumdadır. Tepede bir adet oldukça yaşlı bir alıç ağacı bulunmaktadır.

Kaynak kişi, bu tepede yedi ulu kişinin mezarının olduğunu belirtmiştir (KK11). Yedilerle ilgili herhangi bir bilgi köylü tarafından bilinmemekle birlikte ulu kişilerin yattığına inanıldığı için bu yer kutsal sayılmış ve bu tepeye çıkıldığı zaman namaz kılınıp dua edilmiştir (KK10). Tepede bulunan alıç ağacı üzerinde bez parçaları bulunmaktadır. Kaynak kişiler gelen ziyaretçilerin herhangi bir dilekleri varsa bu nesneleri astıklarını belirtmişlerdir (KK10, KK11).

Bu tepe ile ilgili kayda değer sayıda bilgi olmamasına rağmen bu yerin oldukça yüksekte yer alması, mezar gibi taşlarla oluşturulmuş yerlerin olması, bu yerde dua edilmesi ve tepede bulunan ağaç üzerinde kansız kurban olarak nitelendirilebilecek bez parçaları olması nedeniyle Yediler Tepesi'nde, çalışmanın birinci bölümünde MEVKİLER başlığı altında değinildiği gibi eski Türk inancında yer alan "dağ" ve "oba" kültünün izleri görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızın ana temasını oluşturan ziyaret yeri; birtakım efsane, keramet ve hikâyeler atfedilen kişilerin yattıkları türbe, dede mezarı, evliya, efendi gibi isimlerle anılan yerler ile kutsallık atfedilen ağaç, taş, ocak, dağ, tepe gibi mekânlar ve unsurlardır. Anadolu'nun birçok yerinde bu tarz ziyaret yerlerini görmek mümkündür. Çalışmamıza konu olan Keskin ve çevresinde de ziyaret fenomeni bugün hala canlılığını sürdürerek devam etmektedir.

Keskin ve çevresinde bu nitelikte 21 adet ziyaret yeri tespit edilmiştir. Ancak, ziyaret yerlerinin bazılarında yer alan ağaç, kuyu, taş, ocak gibi kutsalın tezahür ettiği unsurlar ayrı olarak değerlendirildiğinde toplam 27 kutsal mekân ve unsurla karşılaşılmıştır. Bu mekân ve unsurlardan 13 tanesi türbe ve mezar, 4 tanesi ağaç, 3 tanesi ocak, 4 tanesi taş ve 3 tanesi de mevkidir. Bunların bazıları tek bir ziyaret yeri çatısı altında toplanmıştır. Mesela Hasandede Türbesi'nin olduğu külliyenin içinde hem türbe hem de kutsal taşlar bulunmaktadır. Ancak bu taşlardan Murad Taşı günümüzde bulunmayıp yetkililerce başka bir yere götürülmüştür. Haydar Sultan Türbesi'nin bulunduğu külliye içinde ise hem türbe hem kutsal kuyu hem de ağaç bulunmaktadır. Aynı şekilde mevki olarak Yediler Tepesi ve Kırklar Tepesi'nde hem taş yığınlarla oluşturulmuş mezarlar hem de kutsal ağaç bulunmaktadır. Baden Dede Mezarı'nın yanında ise mezarın kutsallığından dolayı kutsallık atfedilmiş ağaç bulunmaktadır.

Keskin ve çevresinde tespit edilen mezar yerlerini iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, 6 adet üzerinde yapı bulunan üstü kapalı mezar ve 7 adet üzerinde herhangi bir yapı bulunmayan sadece mezar taşları yapılı veya basit taşlarla çevrili olan mezardır. Üzerinde yapı bulunan mezar yapıları şu şekilde tasnif edilebilir:

- Selçuklu geleneğine uygun olarak inşa edilmiş üstü piramit şeklinde örtülü yapılar *(Cinali Türbesi).*
- Osmanlı geleneğine uygun olarak inşa edilmiş, üstü kubbe şeklinde türbe olarak anılan yapılar *(Hasandede Türbesi, Haydar Sultan Türbesi, Ali Dede Türbesi)*
- Herhangi bir estetiği olmayan üzeri örtülü, pencereli veya penceresiz basit yapılar *(Şıh Mezarı, Hacı Mustafa Efendi Türbesi)*

Üzerinde yapı bulunmayan mezarları ise:

- Şekil verilerek oluşturulmuş mezar taşları mevcut olanlar *(Şıh Mezarları, Hacı İbrahim Efendi Mezarı, Efendioğlu Mezarı, Ma Şehid Mezarı, Müderris Emin Efendi Mezarı, Hacı Ali Efendi Mezarı).*
- Basit taşlarla çevrili mezarlar *(Baden Dede Mezarı)* şeklinde tasnif etmek mümkündür.

Keskin ve çevresinde tespit edilen taşlardan bir tanesi tek başına kutsallığı üzerinde barındırırken, diğerleri içinde bulunduğu ziyaret yeri ile bağlantılıdır. Mesela Hacerü'l Esved taşı Hasandede külliyesinin içindedir. Aynı şekilde geçmişte olup günümüzde bulunmayan Murad Taşı'nın da Hasandede külliyesinin içinde bulunduğu kaynak kişilerce ifade edilmiştir. Ağlayan Kayalar ise Haydar Sultan'ın efsanevi kişiliğiyle bağlantılı olup türbenin bulunduğu mevkidedir. Tek başına olan taş ise ziyaret yeri içinde olmasa da Efendioğlu Yeşil Cami avlusunda yer almaktadır.

Keskin ve çevresinde tespit edilen ocaklar ise genellikle mübarek olarak kabul edilen zatların aracılığı ile kutsallık kazanmışlardır. Bu ocaklarda ocaklık faaliyetleri zatların soyundan geldiğine inanılan kişiler tarafından yapılmakla birlikte *(Kösnü Ocağı)*, zatın daha önceden yaşadığı mekân da ocak olarak kullanılmaktadır *(Haydar Efendi Ocağı)*. Kaynağı belli olmayıp eski zamanlardan beri ocak olarak faaliyetlerini el alma geleneğiyle sürdürenler de vardır *(Arap Ocağı).*

Keskin ve çevresinde tespit ettiğimiz ziyaret yerleri etrafında oluşan ve keramet içeren anlatıların ana temaları ve motifleri şu şekildedir:

- Kutsal kabul edilen kişinin rüyalara girerek yeri ile ilgili insanları ikaz etmesi *(Şıh Mezarı, Hacı Mustafa Efendi Türbesi)*
- Mezarlarının üzerinin örtülmesine izin vermemek veya ulu kişinin sağlığında mezarının üzerinin örtülmemesi gerektiğini vasiyet etmesi *(Hacı İbrahim Efendi Mezarı, Efendioğlu Mezarı, Hacı Ali Efendi Mezarı)*
- Yatırların göze görünmesi; abdest alması, namaz kılması veya ulu kişinin karşısında eğilen kimseler görünmesi. *(Cinali Türbesi, Kırklar Tepesi, Baden Dede Mezarı, Hacı Mustafa Efendi Türbesi, Ali Dede Türbesi)*

- Kısa sürede uzak mesafelere gidip gelme *(Şıh Mezarları-Hasan Dede, Hacı İbrahim Efendi Mezarı, Hasandede Türbesi)*
- Uçarak seyahat etmek veya kuş donuna girmek *(Hacı İbrahim Efendi Mezarı, Haydar Sultan Türbesi)*
- Genellikle rüya yolu ile zatın, mezarının üzerinin örtülmesini söylemesi. *(Şıh Mezarı, Hacı Mustafa Efendi Türbesi, Ali Dede Türbesi)*
- Eti yenilerek kemiği kalmış hayvanın yeniden vücut bulup canlanması *(Şıh Mezarları-Hasan Dede)*
- Şehit düşen zatın kellesini alıp belli bir mesafe yol alıp mezarına yatması *(Şıh Mezarı, Ma Şehid Mezarı)*
- Zatın sağlığında aynı anda farklı yerlerde gerçekleşen hadiselerden haberdar olması *(Hacı İbrahim Efendi Mezarı)*
- Hızır ile görüşme *(Hacı İbrahim Efendi Mezarı)*
- Ziyaret yerinin bulunduğu bölgenin afetlerden korunuyor olması *(Efendioğlu Mezarı)*
- Hayvanlara veya böceklere hükmedebilme *(Efendioğlu Mezarı, Hacı Ali Efendi Mezarı)*
- Türbede ışık görünmesi *(Ali Dede Türbesi, Hacı Mustafa Efendi Türbesi)*
- Ulu kişinin kuyuda çile çekmesi *(Haydar Sultan Türbesi)*
- Yeri değiştirilen taşın kendiliğinden geri gelmesi *(Efendioğlu Camii'ndeki Taş)*

Keskin ve çevresinde tespit ettiğimiz ziyaret yerleri, ziyaretçilerin belli ihtiyaçları ve sıkıntılarını giderme iddiası taşımaktadır. Ziyarette bulunan insanlar ziyaret yerini sadece Allah rızası için ziyaret edilebildiği gibi farklı amaçlarla da ziyaret edilebilmektedir. Bu amaçlar şunlardır:

- Felç, eklem ağrıları, akıl hastalıkları, çıban tarzı yaralar, konuşamama, kekeleme, yürüyememe, sürekli baş ağrısı çekme, sinir bozukluğu vb. hastalıklara şifa bulma isteği
- Uzun zamandan beri çocuk sahibi olamayan veya sürekli düşük yapan bayanların çocuk sahibi olma isteği
- Yağmur duası yapmak
- Dilek tutmak ve adak adamak

- Tarla, bağ ve bahçelerin zararlı böceklerden korunmasını sağlamak
- Hayvanların hastalıklarının iyileşmesini sağlamak
- Sürekli ağlayan, huysuz çocukların sakinleşmesini sağlamak
- Askerden kazasız, belasız sağ salim dönmek

Ziyaret esnasında yapılan kalıplaşmış bazı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar şu şekilde sıralanabilir:

- Üç İhlas ve bir Fatiha suresi okumak
- Türbenin kapısının eşiğini öpmek
- Mezarın etrafında dua okuyarak dolaşmak ve mezar taşını öpmek
- Türbe, mezar veya mevki etrafında bir, üç veya yedi sefer dolaşmak
- Kutsal kabul edilen toprağı suda çözündürerek içmek
- Sabah ezanından önce abdest alıp mezar yerinde namaz kılmak
- Türbe içinde iki rekat namaz kılmak
- Türbe veya ocak içinde belli bir müddet beklemek
- Çocuğu olmayan bayanın beline mezarın üzerindeki örtüden kesilen kuşağı dolamak
- Mezara el-yüz sürmek
- Kutsal taşa el-yüz sürmek, sarılmak
- Mum yakmak
- Ağaca tespih veya bez parçası asmak
- Mezar toprağından bir miktar almak
- Mezar toprağını bağ-bahçeye saçmak
- Kur'an okumak
- Türbeye bağış bırakmak
- Türbeye tülbent, tespih, su dolu bidon bırakmak
- Türbeye çocuk kıyafeti bırakmak
- Doğan çocuğa ocağın ismini vermek
- Ağaç direğe sarılmak

Keskin ve çevresinde tespit edilen kutsalın tezahür ettiği ziyaret yerleri, eski Türk inanç sisteminde yer alan atalar kültü, ağaç, taş, su, ocak, dağ ve oba kültlerinin günümüze yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki yerleri ziyaret eden

insanların yaptıkları birtakım uygulamalar da eski Tük inancının izlerini taşıması bakımından dikkate değerdir.

Sonuç olarak Keskin ve çevresinde tespit ettiğimiz ziyaret yerlerindeki gözlemlerimize göre bu tarz yerlere gelen ziyaretçiler her geçen gün artmaktadır. Ziyaret yerleri sanayileşmenin arttığı, insanların bazı değerleri yitirdiği ve sözlü iletişimin elektronik iletişime döndüğü bu dönemde insanların kendilerini manevi olarak rahatlatabilecekleri, hastalıklarına şifa aradıkları veya adak vesilesiyle ailelerin, dostların bir araya gelip aralarındaki bağı güçlendirdikleri bir işlevi üstlenmiştir. Bu bakımdan her ne kadar zaman ve imkânlar değişse de her kesimden insan bu kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etmektedir.

Bu çalışma ile Keskin ve çevresindeki popülerleşmiş birkaç ziyaret yerinin dışında kalan ve daha yerel bir ziyaretçi grubuna hitap eden diğer ziyaret yerleri tespit ve tahlil edilerek gün ışığına çıkarılmıştır. Böylece, akademideki Anadolu'nun birçok yöresine ait ziyaret yerlerinin yer aldığı literatüre yeni ziyaret yerleri eklenerek katkı sağlanmıştır.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KK1

Adı Soyadı: Tekin YILDIRIM

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1966

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Aşağışeyh Köyü

Mesleği: Şoför(Emekli)

Eğitimi: Ortaokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Aşağışeyh, Tekin Yıldırım'ın evi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 01.08.2015

KK2

Adı Soyadı: Kadem DEMİR

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1948

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Aşağışeyh Köyü

Mesleği: Ev Hanımı

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Aşağışeyh, Tekin Yıldırım'ın evi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 01.08.2015

KK3

Adı Soyadı: Bahri ÜRÜN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1927

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Büyükceceli Köyü

Mesleği: Çiftçi (Emekli)

Eğitimi: Okuma-Yazma Bilmiyor.

Derlemenin Yapıldığı Yer: Büyükceceli, cami avlusu.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 04.08.2015

KK4

Adı Soyadı: Nazım UÇA

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1946

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Büyükceceli Köyü

Mesleği: Esnaf (Emekli)

Eğitimi: ilkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Büyükceceli, cami avlusu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 04.08.2015

KK5

Adı Soyadı: Banu ÜNER

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 77 yaşında

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Büyükceceli Köyü

Mesleği: Ev Hanımı

Eğitimi: Okuma-yazma bilmiyor.

Derlemenin Yapıldığı Yer: Banu Üner'in evinin bahçesi.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 04.08.2015

KK6

Adı Soyadı: Şevket GÖÇER

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1950

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Cankurtaran Köyü

Mesleği: İşçi (Emekli)

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Cankurtaran, Hacı İbrahim Efendi'nin mezarının yanı.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 05.08.2015

KK7

Adı Soyadı: Musa ULU

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1979

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Cankurtaran Köyü

Mesleği: Çiftçi

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Cankurtaran, Şevket Göçer'in evi.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 05.08.2015

KK8

Adı Soyadı: Haydar UÇAKAN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1960

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Cankurtaran Köyü

Mesleği: Çiftçi

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Cankurtaran, Haydar Uçakan'ın evinin bahçesi.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 06.08.2015

KK9

Adı Soyadı: Dağıstan GEÇER

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1947

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Cinali Köyü

Mesleği: Çiftçilik, Besicilik.

Eğitimi: Ortaokul 2. Sınıf terk.

Derlemenin Yapıldığı Yer: Dağıstan Geçer'in bahçesi.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 07.08.2015

KK10

Adı Soyadı: Çelebi AKSOY

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1944

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Dağsolaklısı Köyü

Mesleği: Emekli

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Çelebi Aksoy'un evi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 13.08.2015

KK11

Adı Soyadı: Mustafa AKSOY

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1934

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Dağsolaklısı Köyü

Mesleği: Emekli (esnaf)

Eğitimi: okuma-yazma biliyor

Derlemenin Yapıldığı Yer: Çelebi Aksoy'un evi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 13.08.2015

KK12

Adı Soyadı: Elif DOĞU

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1929

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Dağsolaklısı Köyü

Mesleği: Ev hanımı

Eğitimi: okuma-yazma bilmiyor

Derlemenin Yapıldığı Yer: Muhtarın evi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 13.08.2015

KK13

Adı Soyadı: Hasan KARGIN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1960

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Efendiköy

Mesleği: Çiftçi (Muhtar)

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Muhtarın evi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 15.08.2015

KK14

Adı Soyadı: Ramazan OLUK

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1967

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Efendiköy

Mesleği: Çiftçi

Eğitimi: İlköğretim

Derlemenin Yapıldığı Yer: Efendiköy cami avlusu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 15.08.2015

KK15

Adı Soyadı: Kaplan KUTLUCA

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1934

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin-Efendiköy

Mesleği: Çiftçi(emekli)

Eğitimi: Okuma-yazma biliyor

Derlemenin Yapıldığı Yer: Kaplan Kutluca'nın evinin balkonu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 15.08.2015

KK16

Adı Soyadı: Mehmet ERKOÇ

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1961

Doğum Yeri: Kırıkkale

Mesleği: Araştırmacı-Yazar

Eğitimi: Üniversite

Derlemenin Yapıldığı Yer: Gazibeyli Köyü Mustafa Erkoç'un evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 07.08.2015

KK17

Adı Soyadı: Mustafa ERKOÇ

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1963

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Gazibeyli Köyü

Mesleği: Çiftçi

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Mustafa Erkoç'un evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 07.08.2015

KK18

Adı Soyadı: Hacı Feyyaz KIVANÇ

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1939

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Gazibeyli Köyü

Mesleği: Emekli (çiftçilik, hayvancılık)

Eğitimi: okuma-yazma biliyor.

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hacı Feyyaz Kıvanç'ın evinin balkonu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 07.08.2015

KK19

Adı Soyadı: Hasan FİDAN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1955

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Gülkonak Köyü

Mesleği: Çiftçi

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hasan Fidan'ın evinin balkonu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 02.08.2015

KK20

Adı Soyadı: Allahverdi GÖKER

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1961

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Gülkonak Köyü

Mesleği: Çiftçi

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hasan Fidan'ın evinin balkonu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 02.08.2015

KK21

Adı Soyadı: Haşim DEMİRHAN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1950

Doğum Yeri: Kırıkkale/Hasandede

Mesleği: Emekli

Eğitimi: Üniversite

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hasandede Türbesi'nin bulunduğu avlu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.08.2015

KK22

Adı Soyadı: Güldanur DİNÇ

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1962

Doğum Yeri: Kırıkkale/Hasandede

Mesleği: Ev hanımı

Eğitimi: Ortaokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hasandede Türbesi'nin giriş kapısı

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.08.2015

KK23

Adı Soyadı: Bahtiyar DEMİRTAŞ

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1940

Doğum Yeri: Kırıkkale/Hasandede

Mesleği: Ev hanımı

Eğitimi: ilkokul 3. Sınıf terk

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hasandede Türbesi'nin bulunduğu avlu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.08.2015

KK24

Adı Soyadı: Hakan ÇALAR

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1986

Doğum Yeri: Kayseri

Mesleği: Serbest Meslek

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Hasandede Türbesi'nin bulunduğu avlu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 03.08.2015

KK25

Adı Soyadı: Haydar Ali ÖZLÜK

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1960

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Haydardede Köyü

Mesleği: Çiftçilik-Hayvancılık

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Haydar Sultan Türbesi'nin bulunduğu avlu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 16.08.2015

KK26

Adı Soyadı: Muzaffer OLGAÇ

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1939

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Haydardede Köyü

Mesleği: Çiftçilik-Hayvancılık

Eğitimi: Okuma-yazma biliyor

Derlemenin Yapıldığı Yer: Haydar Sultan Türbesi'nin bulunduğu avlu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 16.08.2015

KK27

Adı Soyadı: Osman Nuri ÜSTÜN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1952

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Haydardede Köyü

Mesleği: Çiftçilik-Hayvancılık

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Haydar Sultan Türbesi'nin bulunduğu avlu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 16.08.2015

KK28

Adı Soyadı: Sebahattin KAYIR

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1948

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Kavlak Köyü

Mesleği: Emekli

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Türbenin bulunduğu yerdeki çeşme başı

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 11.08.2015

KK29

Adı Soyadı: Taki KAYIR

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1952

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Kavlak Köyü

Mesleği: Emekli

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Türbenin bulunduğu yerdeki çeşme başı

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 11.08.2015

KK30

Adı Soyadı: Ahmet Müftüoğlu

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1942

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Kavurgalı Köyü

Mesleği: Emekli(Çiftçi)

Eğitimi: Okuma-yazma biliyor

Derlemenin Yapıldığı Yer: Ahmet Müftüoğlu'nun evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 21.08.2015

KK31

Adı Soyadı: Muktedir YARDIMCI

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1940

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Konur Köyü

Mesleği: Emekli (Çiftçi)

Eğitimi: İlkokul

Derlemenin Yapıldığı Yer: Konur Köyü cami avlusu

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 22.08.2015

KK32

Adı Soyadı: Orhan KAPAN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1960

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Konur Köyü

Mesleği: Emekli

Eğitimi: Lise terk

Derlemenin Yapıldığı Yer: Orhan Kapan'ın evinin bahçesi.

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 22.08.2015

KK33

Adı Soyadı: Döndü OLGUN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 105 yaşında

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Kurşunkaya Köyü

Mesleği: Ev hanımı

Eğitimi: Okuma-yazma bilmiyor

Derlemenin Yapıldığı Yer: Döndü Olgun'un evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 23.08.2015

KK34

Adı Soyadı: Hatice OLGUN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 59 yaşında

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Kurşunkaya Köyü

Mesleği: Ev hanımı

Eğitimi: Eğitimi yok

Derlemenin Yapıldığı Yer: Döndü Olgun'un evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 23.08.2015

KK35

Adı Soyadı: Zöhre ARIK

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1934

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Yenialibudak Köyü

Mesleği: Ev hanımı

Eğitimi: Okuma-yazma bilmiyor.

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zöhre Arık'ın evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 01.08.2015

KK36

Adı Soyadı: Fevzi KARAÇALI

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1960

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin/Yenialibudak Köyü

Mesleği: Emekli memur

Eğitimi: Üniversite

Derlemenin Yapıldığı Yer: Zöhre Arık'ın evinin bahçesi

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 01.08.2015

KK37

Adı Soyadı: Duran TAŞAN

Doğum tarihi/Yılı-Yaşı: 1980

Doğum Yeri: Kırıkkale/Keskin

Mesleği: Memur

Eğitimi: Üniversite

Derlemenin Yapıldığı Yer: Keskin Sulu Mağara mevkii

Derlemenin Yapıldığı Tarih: 24.08.2015

KAYNAKLAR

Akarsu, Bedia, ***Felsefe Terimleri Sözlüğü***, TDK, Ankara, 1979.

Akkaya, Şükrü, "Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname***", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi***, Sayı 1.2, 1950, s.131-144.

Akman, Eyüp, "Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler", ***Kastamonu Eğitim Dergisi,*** Sayı 1, 2002, s.1-7.

Altın, Yakup – Yenal, Ekrem, ***Keskin***, Büyük Anadolu Medya Grup, Ankara, 2014

Amanoğlu, Ebulfez Kulu, "Nahçıvan'da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü)", ***Milli Folklor***, Sayı 38, Yaz 1998, s.36-43.

Artun, Erman, "Çukurova Halk Kültüründe Törenler, Bayramlar, Şenlikler", ***Fethiye III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı 21-23 Mart 2011, Çukurova Üniversitesi-Türkoloji Makale Bilgi Sistemi***, no.8543, 24.03.2011, s.1-10.

Bahar, Hasan, "Korualan'daki (Gezlevi) Kütük Dökme Geleneği Üzerine Etnolojik Bir Araştırma", ***Milli Folklor***, Sayı 33, Bahar 1997, s.54-64.

Bayat, Fuzuli, ***Türk Mitolojik Sistemi 1,*** Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Bayat, Fuzuli, ***Türk Mitolojik Sistemi 2,*** Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Bekki, Salahaddin, "Merkez Simgeciliği ve At Çakı", ***Folklor/Edebiyat Dergisi,*** Sayı 35, 2003, s.181-184.

Bilgili, Nuray, "Türklerde Obo-Ovoo Kültü" , ***Türk Kozmolojisi***, Erişim tarihi: 12 Kasım 2015, http://www.turkkozmolojisi.com/2014/04/turklerde-obo-ovoo-kultu.html

Boratav, Pertev Naili, ***100 Soruda Türk Folkloru***, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999.

Borazan, Bünyamin, ***Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimleri, 2005.

Cerrahoğlu, Münir, "Türk ve Yunan Mitolojisinde Şekil Değiştirme/Kuş Donuna Girme Motifinin Mukayesesi", ***Akademik Araştırmalar Dergisi***, Sayı 49, Mayıs-Temmuz, 2011, s.269-285.

Çetin, İsmet, "Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır'dan Hızır'a Geçiş", ***Milli Folklor***, Sayı 54, Yaz 2002, s.30-34.

Çobanoğlu, Özkul, ***Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş***, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

Çobanoğlu, Özkul, ***Türk Dünyası Epik Destan Geleneği***, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

Çobanoğlu, Özkul, ***Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları***, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Çoruhlu, Yaşar, ***Türk Mitolojisinin Anahatları***, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Dağ, Kabihan, ***Elbistan ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

Demir, Necati-Erdem, Mehmet Dursun, "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi", ***Turkhis Studies İnternational Periodical For The Languages, Literarure and History of Turkhis or Turkic,*** Volume 1/1 Summer 2006, s.106-159.

Demirci, Kürşat, "KUTSİYET", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***, XXVI. Cilt, 2002.

Doğan, Ahmet, ***Osmanlı Türkçesi Sözlüğü***, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

Duman, Mustafa, "Bozkurt'tan Hızır'a Türk Halk Anlatmalarında Klavuz", ***Milli Folklor***, Sayı 96, 2012, s.190-201.

Eğitim Genel Durum, ***Keskin Belediyesi***, Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.bel.tr/?Sayfa=Egitim&Sub=GenelDurum

Eliade, Mircea, ***Dinler Tarihine Giriş***, (çev. Lale Arslan), 2. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009.

Eliade, Mircea, ***Şamanizm***, (çev. İsmet Birkan), 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

Erdem Ağoğlu, Zeynep, ***Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam-Çamlıdere***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Ergin, Muharrem, ***Dede Korkut Kitabı-1***, 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Ergin, Muharrem, ***Orhun Abideleri***, 41. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008.

Ergun, Metin, "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları", ***Millî Folklor***, Sayı 47, Güz 2000, s. 22-30.

Ergun, Pervin, ***Türk Kültüründe Ağaç Kültü***, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2012.

Esin, Emel, ***Türk Kozmolojisine Giriş***, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.

Goldstein, Kenneth S. , ***Sahada Folklor Derleme Metotları***, (çev. Ahmet E. Uysal), 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1983.

Günay, Ünver – Güngör, Harun, ***Başlangıçlardan Günümüze Türklerin Dini Tarihi,*** Berikan Yayınevi, Kayseri, 2015.

Günay, Ünver vd., ***Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 1996.

Günay, Ünver, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", ***Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** Sayı 15, 2003, s.5-36.

Güzel, Abdurrahman, ***Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Hacı Mustafa Efendi Türbesi Fotoğrafı (2014). Erşişim tarihi: 23 Eylül 2015, https://www.facebook.com/kavlak.koyu.7/photos?pnref=lhc

Hasandede Camii ve Türbesi-Haydar Sultan Camii ve Türbesi, ***Kırıkkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü***, Erişim tarihi: 16 Ağustos 2015, http://www.kirikkalekulturturizm.gov.tr/TR,64224/camiler-ve-turbeler.html

Haydardede Köyü Ağlayan Kaya Fotoğrafı, Erişim tarihi: 20 Ekim 2015, http://haydardedekoyu.com/galeri/displayimage.php?album=6&pid=593#top_display_media

İklim ve Coğrafi Durum, ***Keskin Kaymakamlığı,*** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.gov.tr/?Sayfa=IklimveCografya

İnan, Abdülkadir, ***Eski Türk Dini Tarihi,*** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

İnan, Abdülkadir, ***Tarihte ve Bugün Şamanizm,*** 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Kalafat, Yaşar, ***Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma,*** T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.

Kalafat, Yaşar, ***Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar***, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Kaplan, Mehmet, ***Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1***, 11. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

Kaplan, Mehmet, ***Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri***, 9. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

Kâtip Çelebi, ***Cihannüma II***, (Proje: Bekir Karlıağa, Editör: Said Öztürk), Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2013.

Kıyak, Abdulkadir, "Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültünün Elazığ'daki Yansımaları", ***Toplum Bilimleri Dergisi,*** Sayı 5(10), Temmuz 2011, s.129-144.

Kızıloğlu, Müjdat, "Tortum'da Derlenen Örnek Memorat Metinleri", ***Bizim Ahıska Dergisi,*** Sayı 35, Yaz 2014, s.42-44.

Koçak, Aynur, "Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadi Örneği", ***Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi***, Sayı 35, 2005, s.274-275.

Koçak, Yunus, ***Anadolu'yu Aydınlatan Nurlardan Birisi de Hasan Dede'dir***, Türkiye Anıtlar Derneği Hasandede Şubesi Yayını, Ankara, 2007.

Köprülü, Mehmet Fuad, ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, 12. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

Kumartaşlıoğlu, Satı, "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri", ***Karadeniz Araştırmaları Dergisi***, Sayı 43, 2014, s.175-190.

Küçük, Abanoz, "Sözlü Gelenekten Derlenen Hacı Bektaş Veli-Mevlana Rekabeti Konulu Bir Menkabe", ***Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi***, Sayı 35, Bahar 2014, s.229-239.

Mahmud, Kâşgarlı, ***Divânu Lügâti't-Türk***, (haz. A.Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Milli Mücadele Dönemi, ***Keskin Kaymakamlığı,*** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.gov.tr/?Sayfa=Tarihce&Sub=MilliMucDonemi

Nüfus Durumu, ***Keskin Kaymakamlığı,*** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.gov.tr/?Sayfa=NufusDurumu

Ocak, Ahmet Yaşar, ***Alevî ve Bektaşî İnanlarının İslâm Öncesi Temelleri***, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, ***Halk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü***, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Ocak, Ahmet Yaşar, ***Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)***, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

Ocak, Ahmet Yaşar, ***Türk Folklorunda Kesik Baş***, Dergâh Yayınları, Ankara, 2013.

Oğuz, M. Öcal vd., ***Türk Halk Edebiyatı El Kitabı,*** (ed. M. Öcal Oğuz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2008.

Okul Öncesi Eğitim, İlkokul, Ortaokul, Ortaöğretim, Yükseköğretime Yerleştirilen Öğrenci Sayıları, ***Keskin Belediyesi***, Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.bel.tr/?Sayfa=Egitim&Sub=GenelDurum

Oymak, İskender, ***Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri***, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2002.

Ozankaya, Özer, ***Toplumbilim Terimleri Sözlüğü***, TDK, Ankara, 1975.

Ögel, Bahaeddin, ***Türk Mitolojisi***, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Ögel, Bahaeddin, ***Türk Mitoojisi II***, MEB Yayınları, İstanbul, 1994.

Örnek, Nihat, ***Haydar Sultan Hayatı, Türbesi ve Köyü,*** Haydar Dede Köyü Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Yayını, 2002.

Örnek, Sedat Veyis, ***100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane,*** Bilgesu Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Örnek, Sedat Veyis, ***Budunbilim Terimleri Sözlüğü***, TDK, Ankara, 1973.

Örnek, Sedat Veyis, ***Türk Halkbilimi***, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2014.

Öz, Hülya, ***Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2008.

Özarslan, Metin, "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü", ***Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi***, Sayı 5, 2003, s.94-102.

Özben, Mevlüt, ***Yapay Kutsallıklar***, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.

Öztoprak, Mustafa, "Seyyid Bilâl Hakkında Bilinenler ve Araştırılması Gerekenler", ***Vitrin Haber***, 28 Ekim 2013, Erişim tarihi: 17 Kasım 2015, http://www.vitrinhaber.com/seyyid-bill-hakkinda-bilinenler-ve-arastirilmasi-gerekenler-makale,328.html

Pehlivan, Gürol, "Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar", ***Milli Folklor***, Sayı 83, Güz 2009, s.88-96.

Radloff, Wılhelm, ***Manas Destanı Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri***, (haz. Emine Gürsoy), 1. Baskı, Türksoy Yayınları, Ankara, 1995.

Sakallı, Bayram, ***Tarih ve Kültürüyle Keskin***, Keskin Belediyesi Kültür Hizmeti Yayını, Ankara, 2014.

Saya Gezmek, ***Kültürelbellek,*** Erişim tarihi: 5 Eylül 2015, http://www.kulturelbellek.com/saya-gezmek/

Sever, Mustafa, "Kaygusuz Abdal'ın Menâkıbnâmesine ve Şiirlerine Göre İnsanın Manevi Eğitimi", ***Karadeniz Dergisi***, Sayı 17, Nisan 2013, s.58-68.

Seyidov, M.A. , "Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi", (çev. Saadettin Gömeç), ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi***, Sayı 29, 1996, s.259-265.

Şahin, Haşim**,** "Şücâüddin Velî", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***, XXXIX. Cilt, 2010, s.247.

Şimşek, Mehmet, ***Alevi-Bektaşi Kültüründe Kırklar ve Kırkbudak***, Maarif Kitaphanesi Yayınları, İstanbul, 1992.

Tan, Nail, ***Folklor Halkbilimi Genel Bilgiler***, 7. Baskı, Özal Matbaası, İstanbul, 2008.

Tanyu, Hikmet, ***Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri***, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.

Tanyu, Hikmet, ***Türklerde Taşla İlgili İnançlar***, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

Tekin, Mustafa, ***Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar***, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

Türkçe Sözlük 1, TDK, Ankara, 1998.

Türkçe Sözlük 2, TDK, Ankara, 1998.

Türktaş, Metin, "Alanya ve Köylerinde Türbe, Yatır ve Adak Yerleri (II)", ***PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi***, Sayı 3, 1997, s.9-13.

Uslu, Mustafa, "Yozgat Yöresinde Dini Bayram Hazırlığı, Kutlaması ve Mezar Ziyaretleri", ***Mili Folklor***, Sayı 33, Bahar 1997, s.139-144.

Yardımcı, Mehmet, "Geleneksel Türk Kültüründe Taş, Zile'de Taşlarla İlgili İnanmalar, Uygulamalar ve Oyunlar", ***Tarihi ve Kültürüyle Zile Sempozyumu Bildirisi***, 9-12 Ekim 2008, s.1-12.

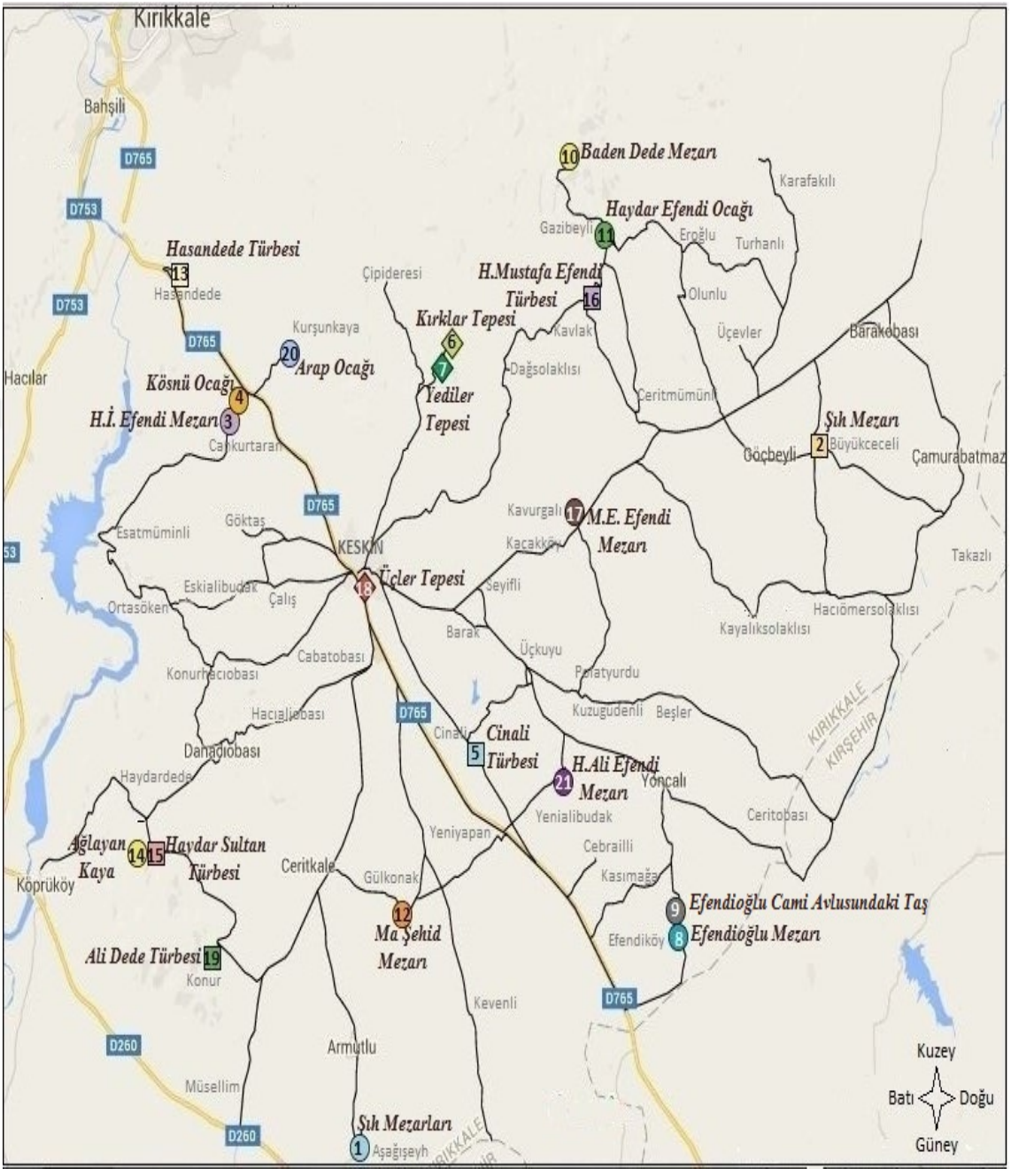
Yardımcı, Mehmet, "Türk Destanlarında Tipler ve Motifler", ***Çukurova Üniversitesi Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi***, no:5536, 17.06.2009, s.1-9.

Yaygın Eğitim, ***Keskin Belediyesi,*** Erişim tarihi: 25 Ağustos 2015, http://www.keskin.bel.tr/?Sayfa=Egitim&Sub=GenelDurum

Yıldırım, Emine, ***Bitlis Yöresi Ziyaret Fenomeni ve Ziyaret Yerleri***, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2004.

EKLER

Ek – 1: Keskin ve Çevresindeki Ziyaret Yerlerinin Konumları (Koordinatları)

Bu bölüm, çalışmamızı inceleyip tespit ettiğimiz ziyaret yerlerini gezip görmek isteyenler için hazırlanmıştır. Tespit edilen ziyaret yerleri harita üzerinde numaralandırılarak isimleri yanlarına yazılmıştır. Aynı zamanda aşağıda maddeler halinde ziyaret yerlerinin koordinatları parantez içinde verilmiştir. Bu kordinatlar Google Maps uygulamasının arama kısmına girildiğinde ziyaret yerinin direk kendisi

çıkmaktadır. Örneğin uygulamanın arama kısmına 39.58626, 33.49969 sayılar virgülü ile birlikte bu şekilde girildiği zaman harita üzerinde Haydar Sultan Türbesi'nin uydu görüntülerini görebilmekteyiz. Aynı zamanda koordinatlar, bu uygulamanın navigasyon sisteminine girildiğinde ziyaretçileri ziyaret yerine ulaştırabilmektedir. Ancak navigasyon bazı dağ yollarını içeremediği için birkaç ziyaret yerlerinin bulunduğu civar köye kadar ulaşım sağlanabilir.

1. Aşağışeyh Köyü - Şıh Mezarları (39.49717, 33.61196)
2. Büyükceceli Köyü – Şıh Mezarı (39.71062, 33.8646)
3. Cankurtaran Köyü – Hacı İbrahim Efendi Mezarı (39.71834, 33.541)
4. Cankurtaran Köyü – Kösnü Ocağı (39.7218, 33.54491)
5. Cinali Köyü – Cinali Türbesi (39.61677, 33.67563)
6. Çipideresi-Dağsolaklısı Köyü – Kırklar Tepesi (39.74072, 33.66227)
7. Çipideresi-Dağsolaklısı Köyü – Yediler Tepesi (39.73647, 33.66053)
8. Efendiköy – Efendioğlu Mezarı (39.56252, 33.78705)
9. Efendiköy – Efedioğlu Cami Avlusundaki Taş (39.56671, 33.78498)
10. Gazibeyli Köyü – Baden Dede Mezarı ve Kutsal Ağaç (39.79791, 33.72737)
11. Gazibeyli Köyü – Haydar Efendi Ocağı (39.77447, 33.74642)
12. Gülkonak Köyü – Ma Şehid Mezarı (39.56801, 33.63511)
13. Hasandede Köyü – Hasandede Türbesi (39.762, 33.51283)
14. Haydardede Köyü- Ağlayan Kaya (39.58649, 33.49278)
15. Hadardede Köyü – Haydar Sultan Türbesi (39.58626, 33.49969)
16. Kavlak Köyü – Hacı Mustafa Efendi Türbesi (39.75519, 33.73938)
17. Kavurgalı Köyü – Müderris Emin Efendi Mezarı (39.69052, 33.72996)
18. Keskin – Üçler Tepesi (39.66775, 33.61496)
19. Konur – Ali Dede Türbesi (39.55516, 33.53113)
20. Kurşunkaya Köyü – Arap Ocağı (39.73851, 33.57371)
21. Yenialibudak Köyü – Hacı Ali Efendi Mezarı (39.60857, 33.72366)

Ek – 2: Fotoğraflar

Fotoğraf 1. Aşağışeyh köyü Şıh Mezarları'ndan Hasan Dede'nin mezarı

Fotoğraf 2. Aşağışeyh köyü Şıh Mezarları'ndan ismi belli olmayan zatın mezarı

Fotoğraf 3. Büyükceceli köyü Şıh Mezarı'nın dıştan görünümü

Fotoğraf 4. Büyükceceli köyü Şıh'ın mezarı

Fotoğraf 5. Ziyaretçi Şıh'ın mezarının taşını öperken

Fotoğraf 6. Cankurtaran köyü Hacı İbrahim Efendi Mezarı

Fotoğraf 7. Cankurtaran köyünde geçmiş zamanda köstebeğin teptiğine ve ekmek ocağının bulunduğuna inanılan yer (Kösnü Ocağı)

Fotoğraf 8. Cinali köyü Cinali Türbesi'nin dıştan görünümü

Fotoğraf 9. Cinali Türbesi'nin içten görünümü

Fotoğraf 10. Dağsolaklısı-Çipideresi köyü Kırklar Tepesi

Fotoğraf 11. Kırklar Tepesi'nde dilek dilemek maksadıyla bez bağlanan ağaçlardan biri

Fotoğraf 12. Kırklar Tepesi'nin Yediler Tepesi'nden görünümü

Fotoğraf 13. Yediler Tepesi'nin Kırklar Tepesi'nden görünümü

Fotoğraf 14. Yediler Tepesi'ndeki kutsal ağaç ve taşlardan oluşan mezarlar

Fotoğraf 15. Efendiköy Efendioğlu Mezarı

Fotoğraf 16. Efendiköy Yeşil Cami avlusundaki kutsal taş

Fotoğraf 17. Gazibeyli köyünde Denek Dağı'nın en yüksek tepesinde bulunan Baden Dede Mezarı

Fotoğraf 18. Denek Dağı, Baden Dede Mezarı'nın karşısındaki kutsal ağaç

Fotoğraf 19. Gazibeyli köyü Haydar Efendi Ocağı'nın dıştan görünümü

Fotoğraf 20. Haydar Efendi Ocağı'nın içten görünümü

Fotoğraf 21. Gülkonak köyü Ma Şehid Mezarı'nın bulunduğu yer

Fotoğraf 22. Gülkonak Köyü Ma Şehid denilen zatın mezarı

Fotoğraf 23. Hasandede Türbesi'nin dıştan görünümü

Fotoğraf 24. Hasandede Türbesi'nin içten görünümü

Fotoğraf 25. Hasandede'nin eşi ve çocuklarının türbesinin dıştan görünümü

Fotoğraf 26. Hasandede'nin eşi ve çocuklarının türbesinin içten görünümü

Fotoğraf 27. Ziyaretçi Hasandede Türbesi'nin kapısının eşiğini öperken

Fotoğraf 28. Hasandede Türbesi'nin yanındaki cami duvarının üzerinde yer alan ve Mekke'den geldiğine inanılan taş (Hacerü'l Esved)

Fotoğraf 29. Ziyaretçi Mekke'den geldiğine inanılan taşı öperken

Fotoğraf 30. Haydar Sultan Türbesi'nin dıştan görünümü

Fotoğraf 31. Haydar Sultan Türbesi'nin içten görünümü

Fotoğraf 32. Haydar Sultan'ın hapsolduğuna ve şifalı olduğuna inanılan kuyu

Fotoğraf 33. Haydar Sultan Türbesi'nin bulunduğu avlunun içindeki ağaç

Fotoğraf 34. Haydar Sultan Külliyesi'nin giriş kapısında yer alan kitabeler

Fotoğraf 35. Haydardede köyü Ağlayan Kaya[169]

Fotoğraf 36. Kavlak köyü Hacı Mustafa Efendi Türbesi'nin eski halinin dıştan görünümü[170]

[169] Haydardede Köyü Ağlayan Kaya, Erişim tarihi: 20 Ekim 2015, http://haydardedekoyu.com/galeri/displayimage.php?album=6&pid=593#top_display_media

Fotoğraf 37. Kavlak köyü Hacı Mustafa Efendi Türbesi'nin eski halinin içten görünümü[171]

Fotoğraf 38. Hacı Mustafa Efendi Türbesi'nin günümüzdeki halinin dıştan görünümü

[170] Hacı Mustafa Efendi Türbesi. (2014). Erşişim tarihi: 23 Eylül 2015, https://www.facebook.com/kavlak.koyu.7/photos?pnref=lhc

[171] Hacı Mustafa Efendi Türbesi. (2014). Erşişim tarihi: 23 Eylül 2015, https://www.facebook.com/kavlak.koyu.7/photos?pnref=lhc

Fotoğraf 39. Hacı Mustafa Efendi Türbesi'nin günümüzdeki halinin içten görünümü

Fotoğraf 40. Kavurgalı köyü Müderris Emin Efendi Mezarı

Fotoğraf 41. Keskin ilçesinde bulunan Üçler Tepesi'nde taşlarla yeri belli edilen üç mezardan biri.

Fotoğraf 42. Konur köyü Ali Dede Türbesi'nin dıştan görünümü

Fotoğraf 43. Ali Dede Türbesi'nin içten görünümü

Fotoğraf 44. Kurşunkaya köyü Arap Ocağı'nın dıştan görünümü

Fotoğraf 45. Arap Ocağı'nın içten görünümü (kutsal kabul edilen direk ve ip)

Fotoğraf 46. Yenialibudak köyü Hacı Ali Efendi Mezarı